תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר נשים

מהרש"א - חידושי אגדות על סוטה

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על סוטה

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-סוטה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ג. 4
דף ג: 5
דף ד: 6
דף ה. 7
דף ה: 10
דף ז. 10
דף ז: 10
דף ח: 11
דף ט. 11
דף ט: 13
דף י. 16
דף י: 20
דף יא. 23
דף יא: 28
דף יב. 33
דף יב: 38
דף יג. 42
דף יג: 46
דף יד. 51
דף יז. 53
דף כ. 53
דף כ: 53
דף כא. 53
דף כא: 56
דף כב. 56
דף כב: 58
דף כז: 59
דף ל: 60
דף לא. 61
דף לב. 62
דף לב: 62
דף לג. 63
דף לג: 63
דף לד. 64
דף לד: 66
דף לה. 69
דף לה: 72
דף לו. 75
דף לו: 77
דף לז. 81
דף לז: 83
דף לח: 84
דף לט. 85
דף מ. 85
דף מ: 87
דף מא. 87
דף מא: 87
דף מב. 89
דף מב: 91
דף מג. 94
דף מד. 94
דף מה: 95
דף מו. 96
דף מו: 96
דף מז. 99
דף מז: 100
דף מח. 102
דף מח: 104
דף מט. 106
דף מט: 109

דף ב.

גמ' אין מזווגין לו לאדם אשה כו' שנא' כי לא ינוח וגו'. נראה דדריש לה מסיפא דקרא דאיירי בזיווג דכתיב למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה וגו' לפי פשוטו ה"ל למכתב בעולה כפירש"י שם אבל התי"ו מורה על הנקיבה גם מלת הטיבה בה' היא מורה כן לומר דהפסוקים איירי בזיווג איש שיש נושא אשה שאינה הגונה לו בשביל ממון ואמר כי בודאי הקב"ה הזדווג לו אותה לפי מעשיו כי לא ינוח שבט הרשע וגו' דהיינו אשה שהיא משבט ומשפחה שאינה הגונה על גורל הצדיקים ההגונים בזיווג למען לא ישלחו הצדיקים ידיהם בעולתה דהיינו בעולה שלה מצד משפחתה שאינה הגונה ואמר אבל הקב"ה מזווג הטיבה ה' לטובים דהיינו אשה טובה לטובים ולישרים דהיינו הגונה להגון ואמר שאל תתמה באם תראה לפי דעתך שאיש טוב וישר נושא אשה שאינה הגונה וע"כ אמר לטובים ולישרים בלבותם כי האדם רואה לעינים וה' יראה ללבב ובודאי זה הנושא שאינה הגונה לו גם אם הוא טוב לפנים בלבו ודאי אינו טוב וישר וז"ש והמטים עקלקלותם גם בלב יוליכם ה' את פועלי און לישא אשה שאינה הגונה מהם ע"ד שאמרו וילך עשו אל ישמעאל לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו ומסיים שלום על ישראל שיהיו כלם הגונים וטובים ואז יהיה להם שלום כמ"ש פ' י' יוחסין אם ראית ב' משפחות המתגרות זו בזו פסול יש בא' מהן ואין מניחין אותן לידבק זו בזו ודו"ק:

ובתוס' בד"ה קודם יצירת הולד נראה לר"י קודם יצירת הזכר בין אם נולדה הנקבה בין אם לא נולדה עדיין עכ"ל. יראה דמשמע להו הכי דבת פלוני לפלוני דומיא דבית ושדה פלוני לפלוני דביצירתו תליא מילתא ומדקאמר נמי בת פלוני לפלוני משמע דבהריון הזכר שהוא בעולם (ושייך לומר עליו פלוני) תליא מילתא אף שהנקבה אינה בעולם דלא שייך למימר עליה פלונית אלא בת שתהיה לפלוני דאביה הוא בעולם ואפשר שלזה כוונו בפ' המפלת זכר זה כר נקבה נקייה באה ר"ל שהזכר נולד במזלו אבל הנקבה נקייה באה בלי מזל כי כבר נתלה מזלה ביצירת הזכר זוג שלה ועוד כתבנו שם פירוש אחר ע"ש:

דף ג.

גמ' והקב"ה מכריז בגלוי שנאמר ועבר עליו רוח כו'. פירש"י שהקב"ה מכריז כו' לכאורה משמע שיהיה רוח טהרה משמים כמ"ד לקמן הכי וק"ק דא"כ אמאי לא מייתי סייעתא

מהך ברייתא כמ"ד רוח טהרה ויש ליישב דה"ק הקב"ה מכריז בגלוי כו' ע"י השטן ורוח הטומאה וק"ל:

אא"כ נכנסה בו רוח שטות כו' תשטה כתיב כו'. דאי מלשון נטייה ה"ל למכתב כי תטה ואי מלשון סוטה כמו עשה סטים שנאתי ה"ל למכתב בס' כי תסטה וע"כ דרשוהו מלשון שטות ובמ"ר מייתי לה דכתיב נואף אשה חסר לב וגו' והיינו כי המנאפת מפתה אותו גם בדברי שטות והוא עושה רצונה אבל מלישנא דתלמודא אין אדם עובר עבירה כו' משמע דבכל עבירה יש ללמוד כן והיינו שהרוח מטעה ומשטה אותו מדרך טובה לדרך רעה וק"ל:

ועבר עליו רוח וגו' רבנן אמרי רוח טהרה כו'. כמו רוח ה' וגו' והם מלאכיו שנקראו רוחות כמ"ש עושה מלאכיו רוחות וגו' שהם המעוררים את המקנא לידי טהרה זו שלא תבא אשתו לידי פריצות. ומ"ד רוח טומאה כמו והייתי רוח שקר בפי וגו' והם המעוררים את המקנא לידי טומאה שקינא לה בעוד שלא נסתרה עדיין כדמסיק לעיל ודו"ק:

דף ג:

בתחלה כו' שכינה שורה עם כ"א כו'. רש"י דקדק לפרש עם כ"א וא' בביתו נסתלקה מהם מלבא לביתם כו' דמשמע ליה דקאי אדלעיל דהוא מרא דשמעתין דזנותא בביתא כי קריא כו' דקודם חטא הזנות השכינה שורה בבית כל יחיד ויחיד והיא ברכת הבית כמ"ש בכל מקום אשר אזכיר גו' אבא אליך וברכתיך וההיפך בחטא הזנות בבית הוא סילוק שכינה מהם והוא שם י"ה המחבר איש ואשה כדלקמן ומייתי לה מקרא כי ה' מתהלך בקרב גו' ר"ל שדרך הילוך השכינה לבית כ"א וא' מתברך ביתו וההיפוך בסילוק שכינה כתיב ושב מאחריך. ורש"י שפי' לעיל גבי זנותא בביתא לפי שהיא מתעסקת בזנוניה כו' ולא משמרת ביתה ומפקרת של כו' עכ"ל לא הוה אצטריך ליה לפרושי הכי אלא דסילוק השכינה הוא סילוק ברכת הבית ומחריבו כו' כדקאמרינן הכא ודו"ק:

כל העושה מצוה אחת בעה"ז מקדמתו והולכת לפניו לעוה"ב כו' וכל העובר עבירה אחת בעה"ז מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין כו'. מהידוע כי מעשה אדם מוליד מלאכים כפי מעשיו הן לטובה הן לרעה ושינה לשונו לפי לשון הכתובים ולפי הענין עד"מ כי העושה מצוה יהיה הולך בשמחה ואין צריכה המצוה אלא להקדים לפניו להראות לו הדרך לשם אבל בעושה עבירה צריך המוליכו לכרכו וללפפו כי אינו הולך לשם מרצונו כדרך שמוליכין לגרדום שמוליכין אותו שלא לרצונו בע"כ וק"ל:

קשורה בו ככלב כו'. ר"ל שהעבירה דבוקה בו לעולם לפרסם חטאו בעוה"ז ויליף ליה מדכתיב לשכב אצלה ולא כתיב לשכב עמה כמו שכבה עמי וגו' ואמר עוד מיתורא דלהיות עמה שהיא קשורה בו עוד להיות עמו גם בגיהנם לעוה"ב וק"ל:

דף ד:

גמ' כל האוכל בלא נ"י כאילו בא על אשה זונה כו'. יראה הדמיון דלר' אסי נמי אין מקרא יוצא מידי פשוטו והזנות מביא לידי עניות כדכתיב רועה זונות יאבד הון ומדמה ליה האוכל בלא נ"י דעונשו נמי עניות כדאיתא פ' במה אשה והסימן ענ"י וק"ל:

האוכל בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא שנאמר כו'. עיין פירש"י שהוא דחוק וצ"ל דמסיפיה דהאי קרא קדריש ליה ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם דריש אדיחם מלשון הדחת מים שלחמם טמא הוא על אשר הדחת מי ידיהם שם הוא שעדיין לא נגבו מימיהן:

ומאי וא"א נפש גו' כל אדם שיש בו נסות הרוח לבסוף כו'. ופירש"י נפש היקרה הגבוהה היא תצודנה רודף אחריה כו' אבל השתא משמע כו' ע"ש ופירושו אין מובן לי דהל"ל הוא יצוד אותה מבעי ליה גם קשה דמה טעם מי שהוא נפש גבוהה הוא יצוד א"א ולולי פירושו נראה לפרש דנפש גבוהה היינו מי שמסלסל בשערו ומתנהג עצמו בגבוה להיות איש יפה תואר ומראה הרי היא הזונה תצודנו כענין יוסף לגבי אשת פוטיפר וכענין שאמרו בבן ר"א ב"ש כל זונה שוכרתו בארבע והשתא שפיר קאמר דה"ל למכתב היא תצוד דהיינו שהיא תצוד אותו ולהכי קאמר רבא דמיירי אפילו למד תורה כו' ולא שהיא תצוד אותו אלא שאם נכשל בה היא תצודנו לגיהנם ר"ל דאותה עבירה תצודנו ולא אצטריך למכתב היא דמשמע ממש היא וק"ל:

כל אדם שיש בו נסות הרוח כאילו עע"ז כו'. הוא מבואר שיש לאדם ב' רוחות רוח טהרה ורוח טומאה כדאמר לעיל ונאמר ברוח טהרה כי אני ה' את דכא ושפל רוח גו' ובהיפך רוח הטומאה שהוא כח של ע"ז כמ"ש והייתי רוח שקר גו' והוא הגס הרוח:

ור"י אמר כאלו כופר כו'. גם הוא עד"ז כי רוח הגסה שהוא טמא מביאו לידי שכחת ה' שהוא מקור הטהרה ועד"ז אמר ג"כ כאלו בא על עריות כי רוחו הגסה שהוא רוח הטומאה מביאו לידי רוח טומאה של עריות כדאמר לעיל:

כאילו בנה במה כו'. מלת במה הוא מורה במקרא על מקום גבוה ולענין גאוה ורוח גבוה חשבוהו ודמוהו לבמה כמ"ש בנדרים ומנחליאל במות גו' ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו שנאמר ומבמות הגיא וז"ש הכא כי במה נחשב הוא שהרוח הגאוה נחשב

ונדמה לבמה בגובהו והיינו לבמה של ע"ז שהוא רוח הטומאה הגסה ופי' הכתוב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו לפי יצירתו שהוא רוח טהרה כמ"ש וייצר ה' אלהים גו' ויפח באפיו נשמת גו' ות"א לרוח ממללא והוא לא הלך אחרי רוח זה כי במה דע"ז נחשב הוא ברוחו הגבוה והגסה ופירוש רש"י דחוק בזה ואין להאריך ודו"ק:

כל שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו הקב"ה כו' כצ"ל דגבי גסות הרוח כתיב תועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה ונוסחת ע"י וספרים החדשים כל הבא על א"א כו' וטעות הוא דלא כתיב האי קרא דהכא לגבי הבא על א"א כלל ובעירובין פ"ב שדרשו המרצה מעות מידו לידי אשה לא ינקה גו' שנאמר יד ליד לא ינקה לאו היינו קרא דמייתי הכא אלא קרא אחרינא הוא בספר משלי יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט וכמ"ש התוספות שם ושם יפורש ודברי המאמר דהכא מבואר ע"פ מ"ש בפ"ה דאבות ג' מדות טובות באברהם עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה וההיפך בבלעם וז"ש כל שיש בו גסות הרוח שהיא מדת בלעם הרעה שנייה שבמדות גם שיש בו מדה הראשונה שבמדות טובות של אברהם דהיינו עין טובה שהקנהו הקב"ה כו' כי לא רצה ליהנות רק מה שהקנהו הקב"ה כו' שאמר הרימותי ידי לקבל מאל עליון קונה גו' ולא אקח משלך אפילו מחוט ועד שרוך גו' מ"מ כיון שיש בו מדה השנייה הרעה שהיא גסות הרוח לא ינקה מדינה של גיהנם כמ"ש בבלעם. ודבי רבי שילא שאמרו אפילו קבל תורה כמשה כו' נתכוון גם לזה אע"פ שיש בו מדה זו הראשונה שלא ליהנות מאחרים כמשה שלא היה נהנה מביזת הים רק ממה שהקנהו הקב"ה בקבלת תורה ע"י הלוחות כמ"ש פסל לך הפסולת שלך אע"פ כן כיון שיש בו מדה הרעה גסות הרוח כבלעם לא כו' ור"י הוסיף דאע"ג שיש בו מדה העליונה על צד השלמות ביותר לא די שאינו נהנה מהם אלא שהוא מהנה אותם במתן סתר אע"פ כן כיון שיש בו מדה הרעה זו של גסות הרוח כבלעם לא כו' וק"ל:

דף ה.

גמ' אזהרה לגסי הרוח כו' שנאמר שמעו והאזינו אל תגבהו כו'. אם לענין איסורא קאמר מפורש בכמה מקראות ואם לענין מלקות קאמר הא אמרינן דאין למדין מדברי קבלה ואפשר דקאי אדלעיל דעונשין אותו בדין גיהנם ואין עונשין נמי משמיא אא"כ מזהירין וק"ל:

כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט כו' ואם חוזר נאסף בזמנו כו' דכתיב בהו בכל כו'. יראה דהאי קרא בענין דור המבול הוא דכתיב שנתגאו בשביל רוב הטובה כדאיתא פ' חלק וע"כ נאספו בלא זמנם וע"כ אמר במי שחוזר בו ואינו מתגאה עוד

נאסף בזמנו כאברהם כו' אף שנתברכו בכל הטובות כדכתיב בהו בכל מכל כל לא היו מתגאין כדאמרינן בחולין כי אתם המעט אתם הממעטין עצמכם אברהם אמר ואנכי עפר כו' ע"ש:

וח"א אני את דכא ומסתברא כו'. ונ"מ שגם החשוב ישפיל עצמו לגבי השפל ממנו ולא יאמר שאין זה כבודו דאין לך גדול מכבוד שמים וק"ל:

ראוי לגדעו כאשירה כתיב הכא ורמי הקומה גדועים כו'. בגסי הרוח של סנחריב וסייעתו איירי קרא ומפורש ביה גדועים אבל מדמה ליה בג"ש לגדוע של אשירה כמו שצריך לגדעה ולשרש אחריה כמ"ש אבד תאבדון כן בגסי הרוח צריך לגדע ולשרש אחריו. כמ"ש מאד מאד הוי שפל רוח כי הגס רוח הוא כחו של עבודת כוכבים כמ"ש לעיל ודו"ק:

שוכבי בעפר לא נאמר אלא שוכני כו'. נ"ל לגירסא זו דמדקדק ליה מדלא נאמר שוכבי במקום שוכני ל"ג בעפר בב' אלא שוכבי עפר לא כו' וכ"ה בגירסת ע"י אבל אי גרסינן בעפר בב' כמו שהוא בגמרות שלנו לא גרסינן כלל שוכבי אלא שוכני בעפר לא נאמר דמשמע עפר מלמעלה ומלמטה דהיינו לאחר מיתה כדאמרינן בר"פ כיסוי הדם עפר לא נאמר אלא וכסהו בעפר שיהיה עפר מלמעלה ומלמטה וה"נ עפר נאמר דמשמע לאו מלמעלה ומלמטה והיינו ע"כ מי שנעשה שכן לעפר בחייו דליכא עפר אלא מלמטה והענין מבואר שנעשה שכן לעפר בחייו שיודע שפלות יצירתו מעפר כמ"ש אברהם ואנכי עפר גו' וק"ל:

שכינה מיללת עליו שנאמר וגבוה ממרחק יידע. פירש"י ממרחק מקודם שתבא הפורענות כו' עכ"ל והוא דחוק ונראה לפרש דה"ק קרא כי רם ה' ושפל יראה רואה הקב"ה להגביהו ולקרב אליו את השפל כדאמרינן בסמוך אבל המגביה עצמו אין הקב"ה מקרבו אלא ממרחק יידע לקונן עליו היפך מידת בשר ודם שהגבוה מקרב את הגבוה כדאמרינן בסמוך ולזה נסמך דרש רב עוירא כו' לכאן בענין זה בעצמו ונסמך נמי לכאן הך דרשה אין אני והוא יכולין לדור בעולם א' כו' אי למ"ד אתי דכא הרי הקב"ה מקרב השפל אליו להיות בעולם א' למעלה ואי למ"ד אני את דכא הקב"ה מקרב עצמו בעולם א' למטה אל השפל אבל בגסי הרוח הקב"ה מרחיקו להיות למטה והקב"ה למעלה בעולם העליון והיינו גבוה ממרחק גו' וק"ל:

איכא דמתני אמספרי ל"ה שנאמר מלשני בסתר וגו'. ודריש ליה נמי מסיפא דקרא אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל ולא מרישא דקרא אותו אצמית וכ"ה בהדיא בפ' יש בערכין והוא דחוק לומר דאותו דסיפא דקרא יהיה קאי אלפני פניו בקרא אלה"ר ולא

אלפניו גבה עינים גו' גם אין לו משמעות כלל לגבה עינים גו' במקום הזה וי"ל דלפום הך דרשה דקאי אלה"ר ודאי דקאי נמי אגבה עינים גו' וה"ק מלשני בסתר גו' גם גבה עינים אתו כלומר אתו לא אוכל לדור עמהם ודו"ק:

אפי' רוח קמעא עוכרתו שנאמר והרשעים כים נגרש. לפירש"י אסיפא דקרא סמיך ויגרשו מימיו רפש וטיט גם נדחק לפרש בכאן גסות הרוח של הרשעים אבל לפי המדרשות בכמה מקומות בהאי קרא הוא מדמה הרשעים לגלי הים שמתגאים ועולים למעלה לצאת חוץ לגבול חול הים לשטוף העולם וכשמגיעים שם הם נשברים ברוח פיו של הקב"ה וכן פירש"י בספר ישעיה ע"ש ולפי זה נראה דגרסי' עוברתו בב' ועש"ה כי רוח עברה בו ואיננו גו' שדימה הרשעים המתגאים כגון פרעה וסנחריב ונ"נ לגלי הים העולים לרום לשטוף העולם ורוח קימעא של גבול חול הים שהוא רוח פיו של הקב"ה עוברתו מלשטוף כן ברוח פיו של הקב"ה עוברת מן הרשעים גאותם כמו שעשה לפרעה ולסנחריב ולנ"נ ולכל רשעי דור ודור המתגאים בעולם ומה ים שיש בו כמה רביעיות כו' דקאמר היינו כל גל וגל מהים שיש בו כמה רביעיות כו' וק"ל:

ת"ח צריך שיהא בו אחד משמנה בשמינית. יראה לפרש שלא ישפיל הת"ח עצמו יותר מדאי משום כבוד התורה באחד ממעלותיה שהם שמנה שנאמרו בשמינית שהוא תמניא אפי כמ"ש המפרשים שע"ש מעלות התורה שהם שמנה נאמר זה המזמור כן בתמניא אפי. ואהא קאמר ומעטרא ליה כסאסאה לשובלתא לפי שהמתגאה שלא לש"ש אמרו שם דכראש שבלת ימלו דהיינו כסאסאה דשובלתא אבל המתגאה בקצת לש"ש בכבוד התורה אדרבא מעטרא ליה כבוד התורה תהיה לו לעטרה בראשו כסאסאה לשובלתא ובדרך צחות שמעתי שמנה בשמינית שהוא חלק ס"ד שאז לא יגיע לו (אלא) חלק אחד מג"ס שהוא גס הרוח וק"ל:

אא"כ משים לבו כבשר שנאמר גו' יבא כל בשר להשתחות גו'. מדלא כתיב יבא כל אדם גו' והא דכתיב בדור המבול כי השחית כל בשר גו' ולא כתיב כל אדם הא דרשינן מיניה דאף כל בהמה וחיה נזקקו לשאינן מינן והכא לענין השתחואה לא שייך לרבות בהמה וחיה וק"ל:

אד"ם אפר דם מרה בש"ר בושה סרוחה רימה כו'. הכוונה שיזכור אדם שפלותו שבחייו כי יסודו מעפר כמ"ש וייצר ה' אלהים את האדם עפר וגו' שהוא החומר הפשוט השפל שבכל ד' יסודות ושהוא דם שהוא מסוגל לחלאים כדאמרינן פ' ח"ה בריש כל מרעין אנא דם כו' ושהוא בעל מרה מד' מרות שעל ידיהם אם יתגבר אחד מהם יבא לחולי ולמיתה כפי ד' עתות השנה ועוד יזכור שהוא בשר ע"ש שפלותו במותו כי אם יהיה רע לשמים

יהיה לו בושה ליום הדין במותו כמ"ש אוי לאותה בושה כו' ולא יהיה רע לבריות כי במותו יהיה סרוח לפניהם ולא רע לעצמו כי עצמותיו לרימה יהיו וע"י שיזכור כי אדם ובשר שמו לא יתגאה ויהיה טוב לשמים ולבריות ולעצמו וע"ז יש לכוון בקרא בדור המבול שנתגאו ביותר כמפורש פ' חלק אמר לא ידון רוחי באדם לעולם גו' ר"ל כל זמן שעוד רוחי בו דהיינו שהוא חי לא ידון בדעתו שפלותו באשר הוא נקרא אדם אלא בשגם שהוא נקרא בשר ע"ש שפלותו במותו לא יזכור ודו"ק:

דף ה:

שנאמר ולשאת ולספחת ואין שאת אלא לשון גבוה כו'. נקט האי קרא דסוף פ' נגעים ולא נקט תחילתו דכתיב כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת גו' משום דמיתורא דריש הכא דכבר כתיב זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק וגו' דהיינו בכלל נגעי אדם שהם השאת והספחת ועוד ששינה לכתוב הכא שאת וספחת וגו' אחר כל מיני נגעים דאדם ודבגדים ודבתים ובתחלת פרשת נגעים הקדים שאת וספחת וגו' וכל מיני נגעים שאמרנו וע"כ אמרו דהאי קרא יתורא הוא דכבר כלל הכא שאת וספחת בזאת התורה לכל נגע צרעת וגו' ולדרשה אתי דאין שאת אלא לשון גבוה כי התרגום של שאת הוא עמקא ע"ש שהמראה שלה עמוקה מן עור הבשר כמפורש אבל ע"ש שהצרעת בא על מי שמתנשא עצמו כדאמר בפ' יש בערכין דכתיב בעזיהו ובחזקתו גבה לבו גו' והצרעת זרחה במצחו קרא צרעת זה לשון גבוה והשנייה שאחריה לשון ספחת ע"ש שנפחת מגדולתו כמ"ש גם בעזיהו שיותם בנו מלך תחתיו וק"ל:

בא וראה כמה גדולים נמוכי רוח כו' מפורש בר"פ נגמר הדין ע"ש:

כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה כו' יפורש פ"ק דמו"ק ע"ש:

דף ז.

גמ' וא"ל בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק כו'. כל אלו דברי מביאין לידי חטא והתחיל ביין ע"פ מ"ש למה נסמכה פ' נזיר לפ' סוטה שהרואה סוטה בקילקולה יזיר עצמו מן היין וכמ"ש זנות ויין ותירוש גו' וק"ל:

דף ז:

בשלמא יהודה אשכחן דאודי דכתיב צדקה ממני אלא ראובן כו' כל הסוגיא מפורש פ"ק דמכות ע"ש וק"ל:

דף ח:

גמ' הירך התחילה בעבירה כו' ואח"כ הבטן כו'. מה"ט נמי ואח"כ שאר הגוף כפירש"י בחומש מנין לשאר כל הגוף ת"ל ובאו בה בכולה א"כ מה ת"ל בטן וירך לפי שהם התחילו כו' ע"ש:

אמר רב יוסף כו' במדה לא בטיל כו'. אמתני' קאי דתני במדה ולא קתני מדה שאדם מודד כו' דהא ודאי לאו מדה עצמו היא קשטה והמקום מנוולה אבל במדה הוא מקרי בדבר שקשטה בו מעבירין ממנה לנוולה וק"ל:

שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה כו' פירש"י בתוך אותה סאה כשאתה משלחה לאבדון כו' עכ"ל והכי מפרש לה לקמן ובספר ישעיה פרשו לענין פרעה כששלח את ישראל תריבנה כו' ע"ש:

מנין לרבות תרקב כו' ת"ל כי כל סאון סואן גו'. לפי הדרש סאון סואן מלשון סאה ומריבויא דכי כל דריש אפילו תרקב כו' ואולי שבאה הנו"ן במלת סאון סואן להורות על הקטנות כנו"ן הבאה במלת אישון כמ"ש המפרשים. ואמר ומנין שכל פרוטה ופרוטה מצטרפת כו' לכאורה אין זה ענין לגבי במדה דקאמר הכא ויש ליישב משום דעל חטא מועט כ"כ דנקט כתומן ועוכלא אין אדם נענש ומאי במדה שייך ביה וקאמר דלענין צירוף נקט להו דמצטרפין א' לא' להשתלם במדה ודו"ק:

דף ט.

בפירש"י שם בה פנים פנאי כו' לשון פונה כו' עכ"ל ובמדרש ילקוט מפורש בע"א יושב בסתר שם פנים של צורת עובר בדמות הנואף לפרסם בעולם זנותה ע"ש באורך:

בגמרא ג' כוסות האמורות במצרים למה כו'. בפ' ג"ה פירש"י ג' כוסות בסיפור החלום וכוס פרעה גו' דקדק לפרש בסיפור החלום לפי שיש עוד כתוב אחד ונתת כוס פרעה גו' ובב"ר חשיב ליה נמי וקאמר ד' כוסות נגד ארבע כוסות של פסח אבל תלמודינו ודאי לא חשיב אלא ג' הנאמרים בסיפור החלום וכוס פרעה גו' ואשחט אותם אל כוס גו' ואתן את הכוס גו' והיינו שחלום שר המשקים היה פתרונו האמיתי כן לבשר טוב על ישראל כמפורש בחידושינו פ' ג"ה ע"ש:

וכ"ת הנך אזדו כו'. פי' והנך נמי דבימי משה מתו ונטבעו בימי פרעה וכי אזהר רחמנא מערב רב כו' עכ"ל רש"י בפרק הערל ע"ש:

בתוספות בד"ה מנימין גר מצרי כו' אבל עמון בלבל דכל הנהו כו' ול"ג עמון דעמון לא יתבי אדוכתייהו ובברכות וכי כו' סנחריב ולא החריבה נבוכדנצר כו' עכ"ל כצ"ל:

בא"ד וקשה לפירושו מן התוספתא דקתני לא מצרים במקומה כו' עכ"ל כבר תיקן ר"ת בפי' הא דקתני לא מצרים במקומה כו' דרבי עקיבא אית ליה הכי על אותה שעה שהלך לתרהקה מלך כוש בלבל את מצרים אלא תלמוד שלנו אינו סובר כן שלא היה זה בלבול אלא שטיפה בעלמא אלא דעיקר קושייתם אהא דקתני נמי שם לא מואבים במקומם ושיעור דבריהם דקשה לפירושו במה שתיקן הא דקתני לא מצרים במקומה שנאמר דתלמודינו אינו סובר כן דבכל זה לא תיקן כלל דיש לנו לשבש כמו כן לפירושו הא דקתני לא מואבים במקומה דההוא לכ"ע ודאי אינו אלא שטיפה בעלמא ולא בלבול כדכתיב שאנן מואב ואי ל"ג מואבים התם ל"ק מידי דההיא דלא מצרים במקומה כו' כבר תיקן ר"ת בפירושו ודו"ק:

אני ה' לא שניתי לא הכיתי לאומה ושניתי לה כו'. הקשו בתוס' דתקשי ליה הא דרבא והא דמנימין דלא ה"מ לתרוצי למלך כו' ע"ש ונ"ל דלק"מ דלאו לענין כליון אומה שלימה קאמר אני לא הכיתי לאומה ושניתי אלא דה"ק אני ה' לא שניתי להכותה באותה מכה שהכיתי אותה כבר שלא יאמרו האומות אין כחו אלא בזו המכה כמ"ש המצריים אין כחו אלא במים אלא מכה אותם במכה אחרת משא"כ בישראל:

חיצי כלים כו' גם במכה אחת לייסרם כמה פעמים והענין כמ"ש במצרים שהכה אותם בעשר מכות משונות זו מזו בימי משה ואח"כ בימי פרעה נכה הכה אותה במכת חרב של נ"נ שלא הכה אותו כבר להראות לאומות שיש כחו בכולם והוא כוונת הכתוב בתחלת י' מכות אמר הכתוב ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותתי גו' ובמכת בכורות ג"כ נאמר לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי גו' לפי שפרעה האמין בשניות שיש אלוהות הרבה כח לכ"א ואחד כמ"ש אין כחו אלא במים ולזה גם כשהכה אותו באחד והתרה בו באחרת לא האמין שיהיה גם כחו באחרת וזה הביאו לקושי לב שהיה סומך שלא ישנה הקב"ה לו להכותה אותה מכה שנלקה כבר ובאחרת שהתרה בו אמר שלא יהיה כחו בו וזה הביאו שהרביתי אותותי ואת מופתי בו להראות לו כחי בכלם כמ"ש למען הראותך כחי ובעבור תדע כי אין כמוני וגו' וק"ל:

אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו כו'. נראה דכך היא המדה ברשעים דבמלאת ספקו מיירי בהו כל הענין שם וכפירש"י כל רצונו דהיינו שעושין ברצון ובמזיד אבל במדת צדיקים אמרינן פ"ק דע"ז דנפרע מהן מעט מעט לטובתן ע"ש:

מ"ד רננו צדיקים בה' גו' אל תקרי נאוה כו'. נראה משום דהו"ל למכתב רננו צדיקים לה' בל' כמו את השירה הזאת לה' והרבה כמוהו אבל אמר רננו צדיקים במה שעשה להם ה' שנגנז אהל מועד כו' שטבעו בארץ שעריה כי לטובתם היה ולהיות הנוה תהלה

לישרים ולא שיתהללו בו שונאיהם כמו בשאר כלי בהמ"ק שנטל טיטוס והוליכן עמו להשתבח ולהתהלל בעירו כמ"ש בפ' הניזקין ובמדרש אגדה דלכך נעשה זה הנס בשערי המקדש יותר מבשאר כלי מקדש לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלט בהן בריה וטבעו בארץ כו' עיין פרש"י באיכה אבל רש"י הכא נדחק לפרש דקאי אשערים של בת ציון ולא אשערי בהמ"ק והיינו משום דנקט הכא דוד והוא לא בנה בהמ"ק אלא שלמה בנאו והוא סותר המ"א שכתבנו דודאי בשערי מקדש איירי ואע"ג דשלמה בנאו עיקר הכבוד היה לדוד שהוא הכין כסף וזהב לבנינו גם קנה מקום מקדש ולגבי שערים אמרו פ' ב"מ ובפ' חלק כשבא שלמה להכניס ארון לבהמ"ק דבקו שערים זה בזה כו' ולא נענה עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך כו' ע"ש ולהכי נקט הכא שפיר אשערי בהמ"ק שטבעו שהוא תהלה לדוד ודו"ק:

דף ט:

אני אמרתי יהא מלך כו'. כל הני אני אמרתי כו' אינו מפורש בקרא אלא מתוך קללותיו שמעינן ליה וכה"ג אמרינן בפ' חלק גבי בלעם מתוך ברכותיו כו' ע"ש:

אהרוג אדם ואשא את חוה כו'. שהוא נתכוון שימות אדם שיאכל הוא תחלה וישא את חוה כו' עכ"ל פירש"י בחומש והוא דחוק דמשמע מן הכתוב שהסית חוה לאכול ממנו וא"כ גם היא תמות והנראה בזה כי צווי הש"י לאדם שלא יאכל מעץ הדעת היה קודם שנבראת חוה ממנו ומיהו גם חוה נצטווה באכילתה שהרי נעשה באכילתה דבין למ"ד פרצוף היה בין למ"ד זנב היתה היא חלק ממנו והחלק בכלל הכל וכ"ה בילמדינו פ"א היה רבי אבא מהלך בדרך ונתלוו לו עובד כוכבים כו' ע"ש ואדם הראשון עשה סייג לדבריו יותר ממה שא"ל הקב"ה ואמר לה אלהים אמר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו גו' והנחש נטל עצה בלבו כיון שאת אדם לא אוכל להכשיל שהוא יודע האמת שלא נצטוה על הנגיעה אכשיל את חוה כו' כדאיתא באבות דרבי נתן והשתא הנחש היה סבור כיון דלא נבראת עדיין חוה בשעת הצווי לא נצטוותה כלל כדעת העובד כוכבים ההוא שהיה מתלוה עם רבי אבא ואם כן אף אם תאכל ממנו לא תמות אלא דלפי סברת אדם וחוה שהיו סבורים שגם חוה בכלל הצווי אמר הנחש להטעות את האדם שע"י (שדחפה) [שידחוף] את חוה ולא תמות בנגיעה תטעה חוה ותאכל ג"כ ממנו לפי סברתה שגם הנגיעה בכלל הציווי ואחר שתאכל האשה ולא תמות הנה גם אדם יטעה לומר שאין ממש בציווי הקב"ה דלפי סברתו גם האשה בכלל הצווי והרי לא מתה ויאכל גם הוא ממנו וימות ואז אח"כ אשא את חוה שלא היתה בכלל הצווי ודברים אלו ברורים הם:

קין פירש"י נתן עיניו בתאומה יתירה שנולדה עם הבל ששני תאומות נולדו עמו כו' עכ"ל. הכי איתא בפרקי דר"א מיהו מההיא סוגיא דפ' הבע"י בש"א שני זכרים ושתי נקבות שנא' ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו נראה דגם עם הבל לא נולדה אלא תאומה אחת ולולי פירושו נראה לפרשו ג"כ לענין ממון ע"פ מ"ש בב"ר דקאמרי בואו ונחלק את העולם אחד נטל קרקעות ואחד נטל מטלטלים דין אמר ארעא דאת קאים עלה דידי הוא ודין אמר מה דאת לבוש דידי הוא כו' ע"ש והשתא קאמר היה עובד אדמה ובקש מה שאין ראוי לו דהיינו מטלטלין שהיה של הבל אחיו רועה צאן גם מה שבידו נטלו ממנו כדכתיב ארור אתה מן האדמה גו' וק"ל:

בקללה נמי הא כתיב לצבות בטן גו' ההוא דמודע לה כו' שלא להוציא כו'. ולהרא"ם נעלם קושיא זו ותירוצא דהכא שהוא הקשה קושיא זו ומתרץ דלאו בבטן וירכה של סוטה קמיירי אלא בבטן וירך של בועל כו' ע"ש דבהא איכא פלוגתא בפ' כשם והכא לכ"ע קאמר וק"ל:

לפיכך נתלה בשערו כו'. אינו מפורש בקרא שנתלה בשערו אלא כתיב ראיתי אבשלום תלוי באלה אבל הכי משמע ליה מדכתיב לעיל מיניה ויחזק ראשו באלה דמשמע בשער ראשו כדכתיב ובגלחו את ראשו גו' ושקל שער גו' ולקמן בגמרא מייתי לה מהני קראי ע"ש:

לפיכך נתעכבו לה ישראל ז' ימים שנאמר והעם לא נסע עד גו'. דהאי קרא לא אצטריך דכבר כתיב ואחר נסעו העם מחצרות אבל כתיב והעם לא נסע גו' לאשמועינן דמשום כבודה נתעכבו ישראל הז' ימים:

יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול כו' שנאמר ויעל יוסף לקבור את אביו גו'. לפי פשוטו ודאי מה שתלה עסק קבורת אביהם ביוסף לפי שהוא מושבע מאביו על כך לפי שבידו לעשות ולא כן שאר אחיו אבל כיון דבאידך קרא סותר זה שתלה הקבורה בכל אחיו שנאמר וישאו אותו בניו גו' ויקברו אותו גו' שהשוו עמו בקבורת אביהם ע"כ דרשו מהאי קרא שנאמר ויעל יוסף לקבור גו' דאשמועינן שהקבורה היתה בגדולים כדכתיב ויעל עמו גם רכב גו' כדאמרינן בגמרא ומזה זכה גם הוא שנקבר בכבוד בגדול שלא נתעסק בו אלא משה דהא ודאי היו מתעסקין ג"כ בקבורתו כאשר צוום וכמו שעשו אחרי שמת משה שקברוהו בשכם אלא דתלה קבורתו במשה דכבודו יותר בגדולים ומזה זכה משה שהקב"ה עצמו נתעסק בו שנאמר ויקבור אותו גו' פועל דויקבור קאי אהקב"ה ובספרי איכא פלוגתא בהא דאיכא למ"ד דמשה קבר את עצמו וק"ל:

לא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים כו'. לענין אסיפת נשמתן של צדיקים קאמר הכי ודמשה עדיפא דזכה לזה בקבורת גופו כדקאמר מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום ואפשר שדימה אסיפת נשמת הצדיקים לקבורת משה שכבר היה משה בגופו נסתלק מחומר בפרישות מאכל ומשתה מ' יום ושפירש מן האשה ולא קם נביא כמוהו וק"ל:

איני והכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' כו'. אמתניתין לא קשיא להו דמה שהלך אחר עיניו גם זה היה מה' כדי להתנקם בפלשתים ולא בא לידי עבירה שלא נשאה כלל אבל מה שאמר הכא שבעיניו מרד בהקב"ה פריך שפיר הא כתיב מה' הוא ומשני כי אזיל מיהא בתר ישרותיה כו' ע"ד שאמרו בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו וק"ל:

תחילת קלקולו מיהא בעזה כו'. פירש"י דההיא דתמנת לאו קלקול כולי האי שלקחה לו לאשה כו' עכ"ל וכ"ה לשון הירושלמי בנשואים היו ויש לדקדק לר"ש דאמרינן בפ' אין מעמידין לרבות כל המסירין דאף בשאר אומות דרך חתנות ואישות אסרה תורה ובזנות גזרו וכן פסק הרמב"ם א"כ הוה קלקול טפי בלקחה לאישות מבזנות ויש ליישב דההיא דתמנת דהכא שלקחה לאישות היינו אחר שגיירה דשרי בשאר אומות אפי' לר"ש ואביו [ואמו] שא"ל כי אתה הולך לקחת אשה מערלים גו' דהיינו גם אחר שתתגייר כיון שבאה מזרע פסול וק"ל:

אלמלא נקרא שמה דלילה ראוי' היתה כו'. דגבי אשה שבתמנת וגבי אשה זונה לא הוזכר שמם ובאשה זו הוזכר שמה דלילה ראויה היתה כו' ע"ד שאמרו ר"מ דייק בשמיה כידור וה"נ היה לו לשמשון לדייק בשמה ולפי שמצינו ג"פ ותאמר דלילה וגו' בהאי ענינא דרשו ביה שדלדלה אותו בג' דברים שזכר בכחו בלבו במעשיו וק"ל:

ניכרין דברי אמת. פירש"י ראתה שערו גדול ולא היה שותה יין כו'. עכ"ל בקרא לא הוזכר מפורש דהיה אסור בשתיית יין ואי משום דכתיב כי נזיר אלהים יהיה גו' הא ע"כ לאו לכל מילי קאמר דיהיה נזיר דהא היה מותר ליטמא למתים כדתנן בפ"ק דנזיר ולא תנן התם כנזיר שמשון אלא דאסור בגילוח שער וי"ל דלמדו לומר שהיה שמשון ג"כ נזיר מיין מדהוזהרה אמו על כך כדכתיב אל תשתי יין ובזה יתיישב דקאמר לקמן מאי כל טמא כו' דאיכא לאקשויי ואימא דעד השתא דברים טמאים במת קאכלה דשרי לכל שאר ישראל והיום לא תאכל כמו שאסר לה היין מהיום כשאר נזיר די"ל דודאי לא אסר לה יותר ממה שבנה נאסר והרי הוא מותר בטומאת מת ולהכי אצטריך לאוקמא דלא טמא ממש קאמר אלא דברים האסורים קאמר וכפירש"י וק"ל:

הוא איוה לדבר טמא לפיכך כו'. עיין פירש"י ויותר נראה לפרש בענין זה בעצמו שהוא איוה לדבר טמא דהיינו להכותם בלחי החמור ולא בידו כדכתיב וימצא לחי חמור טריה גו' וע"כ לא נעשה לו נס אלא בלחי החמור זה שבו נתלו חייו ועי"ל שלשון תאוה נמצא על הרוב במקרא בדבר אכילה וז"ש שאיוה לדבר טמא דהיינו לאכילת דבש מתוך גויית נבלת האריה שהוא דבר טמא ודו"ק:

ותחל רוח ה' כו' חלה נבואתו של יעקב כו'. משמע ליה רוח ה' רוח נבואה כמשמעו במקום אחר ולא רוח גבורה כתרגומו ולפי שלא נמצא בשמשון שהיה נביא ע"כ אמרו שחלה נבואתו של יעקב יהי דן נחש גו' ובב"ר מפורש דמיון שמשון לנחש בכמה דברים וק"ל:

שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כו'. בירושלמי מפרש שהיו שערותיו מקשקשות כזוג כו' ע"ש:

בין צרעה גו' צרעה ואשתאל ב' הרים גדולים כו'. דמשמע ליה קרא דבמקום שהיה בין ב' מקומות הללו החל רוח ה' גו' ולא פירש במה וע"כ אמרו בו שבין אותן שני הרים היה רוח ה' החל בו דרך גבורה שהיה מקרבן לאותן ב' הרים למקום שבין שניהם ושם היה טוחנן וניחא ליה דבמקרא מצינו צרעה ואשתאל בנחלת יהודה היו דהיינו ב' עיירות אבל הכא בב' הרים שנקראו ג"כ צרעה ואשתאל ואותן טחנן זה בזה ודו"ק:

והוא יחל להושיע את גו' הוחל שבועתו כו'. דאין לפרש שהוא יתחיל להושיע ישראל מיד פלשתים דכבר כתיב בימי שופטים ויאמר ה' הלא ממצרים גו' ומן הפלשתים ותצעקו אלי ואושיע אתכם מידם וע"כ דרשו שהוחלה שבועתו של אברהם בימיו כדכתיב גבי' ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל אבל קודם זה גם שהיו פלשתים מצירים לישראל כדמוכח ההיא קרא ואושיע אתכם מידם מ"מ לא היו מושלים בהם כדרך המלך בעם והשבועה היה שלא יהיה אחד מושל על חבירו וצ"ל דבאותו זמן היה נכדו של אבימלך קיים שהשבועה לא היה רק עד נכדו וכן נראה מפירש"י פרק א"ט כ"כ הרד"ק בס' יהושע ע"ש:

דף י.

זכרני נא גו' ואנקמה נקם אחד גו'. פירש"י אחת מעיני תן לי נקמה כו' ושכר האחרת לעוה"ב עכ"ל והוא מדברי הירושלמי ועי"ל לפי סוגית התלמוד שלנו שנענש בעיניו על שמרד בעיניו כדאמר לעיל וע"כ אמר דהיה די לו בעונש אחד מב' עיניו ועל האחרת אמר תן לי בנקמה:

ושאמר זכור לי כו' ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל כו'. אמר ג"כ שאפילו שוחד קל כזה לא קבלתי ואין עונש עורון עיני בעבור השוחד כי יעור וע"כ נקם אחד משני עיני וק"ל:

זכור לי עשרים ושתים שנה ששפטתי כו'. לא נמצא בקרא רק והוא שפט את ישראל עשרים שנה ובירושלמי כתוב אחד אומר עשרים שנה וכתוב אחד אומר ארבעים שנה ולא נמצא במקרא ארבעים שנה ועיין בזה בתוס' פ' במה בהמה ותירצו המפרשים בזה לפי שכפל הענין לכתוב שני פעמים ששפט כ' שנה וע"כ אמר כתוב אחד אומר כ' שנה והיינו קרא קמא וכתוב אחד דהיינו קרא שני הוסיף עוד עשרים שנה דה"ל ארבעים עם עשרים הראשונים ומשני התם דפלשתים היו יראים ממנו כ' שנה אחר מותו ולפי דרך זה יש לקיים גירסת תלמוד שלנו דכצ"ל זכור לי עשרים שתים שנה דר"ל זכור שתי פעמים עשרים שנה דכתיבי בשני פסוקים דהיינו ארבעים שנה ואפשר שחלקן הכתוב משום דבקרא קמא מפורש וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה דהיינו בעוד שהיו פלשתים מושלים עשרים שנה ובאידך קרא לא כתב בימי פלשתים שנכנעו שוב בעשרים שנה השניים שפט אותן כ' שנה דה"ל שני פעמים עשרים דהיינו מ' שנה ודו"ק:

יבא מי שחוזר לאחוריו כו'. ובענין זה אמר ג"כ שהפנה זנבותיהן זה לזה דהיינו אחוריהן זה לזה לרמוז כיון שהם חזרו משבועתן לאחוריהם גם לישראל ניתן רשות לחזור אחור משבועתן:

בין כתיפיו כו' שנאמר וישם על כתיפיו וגמירי דאין כו'. משמע ליה דשם אותם כולם מונחים על שני כתיפיו ולא ששם מקצתם על כתיפיו והשאר יצא מחוצה לו כנושא קורה ארוך על כתיפיו דא"כ מאי אשמעינן קרא דנשאם על כתיפיו דמשמע על שני כתיפיו אי לאו לאשמועינן דנשאם שהיו מונחים כלם על ב' כתיפיו דהוי ס' אמה כדגמרינן בדלתות וק"ל:

ויהי טוחן בבית גו' אין טחינה אלא לשון עבירה כו'. הוציאו לשון טחינה מפשוטו דא"כ בעל כרחו טחן להם ברחיים שהיא מלאכה כבידה והו"ל למכתב וטחן להם או ונתנו לו לטחון דמשמע בע"כ אבל ויהי טוחן משמע לשון רצון דהיינו לדבר עבירה כדמסיק כדאמרי אינשי כו' ומייתי מתטחן לאחר אשתי גו' דמוכח טפי לדבר עבירה כדכתיב בתר הכי ועליה יכרעון גו' כי היא זמה גו':

דן את ישראל כאביהם שבשמים שנאמר כו'. והמקרא מסורס דן ידין שבטי ישראל כאחד וכפירש"י דלענין הדין ממש קאמר אבל בב"ר ובתנחומא מפרש לה לענין נקמה בפלשתים ע"ש:

שמשון מעין כו' שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים גו'. הכוונה בו כי מדת הרחמים והדין לפי המקבלים כמו שמש הפועלת דברים הפכיים לפי המקבלים ושמשון מעין שמו אף שהיה ממדת הגבורה והדין דמדן קאתא כדאיתא בריש פסחים מ"מ לגבי ישראל בא ברחמים להגין עליהם ונו"ן שמשון כינוי על ישראל שהיה שמשן ומגינן של ישראל ודו"ק:

בתוס' בד"ה אלא מעתה לא ימחה תימה כו' והכא פריך אהא דקאמר על שמו של הקב"ה כו' עכ"ל. וצ"ל דהמקשה פסיקא ליה בשום דוכתא דשמשון נמחק ולאו משום דלא חשיב ליה בהדי הנך שאינן נמחקין דהא איכא למימר תנא ושייר כדאמרי' גבי שלום ודו"ק:

גמ' בלעם חיגר ברגלו אחת שנאמר וילך שפי כו'. אמרו בזה שע"י שנלחץ רגלו אל הקיר היה מכותת וחיגר באותו רגל וזכר הכתוב זאת בנבואתו הראשונה דמיד שבא לא היה חש במכתו והלך שפי וחיגר אולי יוכל לקללם כמ"ש השנאה מקלקלת השורה ובשמשון קאמר דחיגר היה בב' רגליו לפי הדמיון לנחש לפי שאין לו רגלים לרוץ ולהזיק הרי הוא מטיל עצמו על האורח ודרך להזיק העוברים ושבים שם ולהפיל הרוכב אחור כך שמשון אחר שהיה חיגר ברגליו גם אסור בנחשתים ולא היה יכול לרוץ אחרי הפלשתים להרגם סבב הקב"ה שיהרגם ברכבם על הגג וק"ל:

צדקיהו בעיניו כו'. פירש"י לא ידענא מנלן דנשתנה לשבח וכן אסא כו' עכ"ל נראה לפרש בצדקיהו ע"פ מ"ש הכתוב וכל אנשי המלחמה דרך שער בין החומתים גו' ומפורש במדרש והביאו רש"י בסוף ספר מלכים מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי כו' ולכדהו כו' ע"ש והשתא מדסמך עצמו לברוח בלילה ובמערה הרי היו לו עינים לראות מעין דוגמא של מעלה שרואה בחשך וגבי אסא יש לפרש מדכתיב גביה בד"ה וירצץ אסא מן העם גו' והוא ענין דריסת רגל כמו ויתרוצצו הבנים בקרבה גו' דוגמא דבשל מעלה כתיב אתה רצצת ראשי לויתן. ומייתי רק לעת זקנתו חלה את רגליו ואמר רב יהודה כו' דלא תימה דלאו לקותא הוה אלא מתוך זקנה חלה ומייתי דהא אמר רב יהודה כו' שאחזו פודגרא שהוא ודאי לקותא כדמסיק כמחט כו' ואפשר דלמדו לומר כן מדכתיב בד"ה עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש גו' וק"ל:

מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בת"ח. ומייתי לה מדכתיב השמיע את כל יהודה לרבות ת"ח ודקאמר אין נקי כו' הוא מלתא באנפי נפשיה לדרוש מיניה אפילו חתן כו' ואפשר דקאמר דגם מפני זה נענש אסא שעבר על דברי הכתוב נקי יהיה לביתו

גו' אע"ג דבמלחמת מצוה אמרינן בס"פ משוח מלחמה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו כו' הכא לאו מלחמת מצוה היה ודו"ק:

שמשון שנתגנה בו כתיב ביה ירידה יהודה כו'. אע"ג דאיכא למימר דחדא כפשטיה או שבהר היה ויעל כפשטיה וירד לדרשת הגנאי או וירד כפשטיה דבעמק היה ויעל לדרשת שנתעלה מ"מ קאמר כיון דלית בהו הכרע שניהם לדרשה אך קשה דהא גבי שמשון נמי כתיב ויעל ויגד לאביו גו' ואם נימא כפשטיה שעלה מתמנת א"כ ע"כ ממקומו מוכרח דתמנת בעמק היה וכפשטיה כתיב שם וירד שמשון תמנתה ולא ה"ל למדרש אלא עלייה דיהודה ויש ליישב דלפי הדרשה ההוא ויעל נמי דגבי שמשון על שנתעלה בו שחזר משם ופירש מהעובדת כוכבים ושאל לאביו ואמו והם מיחו בו כמ"ש האין בבנות אחיך גו' עד אשר אח"כ חזר הכתוב בגנות כולם שאמר וירד שמשון ואביו ואמו גו' ודו"ק:

שכל עינים מצפות לראותו כו' כפירש"י לענין הכנסת אורחים בביתו של אברהם קאמר לה ואהכי שייך לאתויי הך דויטע אשל כו' הכא אבל הרא"ם פי' שכל עינים מצפות לראותו היא מערת אברהם כו' עכ"ל ע"ש ולא ידענא למה לקח לו דרך אחרת דלא משמע כן מתוך שמעתין כמ"ש:

גיורת אני כו'. לאיסור נדה היה חושש דעתידה התורה לאסור כרת ולאיסור בעובדת כוכבים אע"ג דאינה אלא גזירת ב"ד של חשמונאי כדאיתא פ' אין מעמידין היה חושש לאותה גזירה כמו שקיים אברהם אפילו עירוב תבשילין ועוד דמן התורה נמי קנאין פוגעין בו וכתב הרא"ם וא"ת איך הותר לבא על הזונה והלא כו' שמא י"ל כו' אבל מ"מ קדשה בכסף או בשטר ואח"כ בא עליה כו' ע"ש ואין נראה דכתיב פן נהיה לבוז ומה גנאי היה אם נתקדשה לו ועוד אמרו גדולה עבירה לשמה כו' ועוד דנראה דמעשה זה לא היה אלא בינו לבינה ואין אשה מתקדשת בלא עדים אפילו בקדושי ביאה והרמב"ם בפ"א דהלכות אישות כתב קודם מתן תורה היה אדם פוגע באשה בשוק אם רצה היא והוא נותן לה שכרה ובועל אותה על אם הדרך והולך והיא נקראת קדשה משנתנה תורה נאסרה כו' עכ"ל כל זה מרמז על מעשה יהודה ותמר שלא נכשל אלא בדבר זה שעתידה תורה לאסור ובב"ר זימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאוה לעבור בכזה דהיינו דבר שעתידה תורה לאסור וק"ל:

פנויה אני כו' יתומה אני כו'. פירש"י שהייתי קטנה והשאוני אמי ואחי ואין נשואין לער ואונן כלום כו' ולהך סברא לאו בתו של שם היתה כו' עכ"ל לא ידענא מי הכריחו לפרש כן דהא ודאי יהודה לא נתכוון לכך שהרי לא ידע שהיא כלתו אבל איכא לפרש דא"ל דשמא קיבל אביך קדושין מאחר בלי ידיעתך בקטנותך ואין אתה פנויה כמו שאמרת

וא"ל יתומה אני שכבר מת אבי בהיות בבטן אמי כמ"ש באביי ובודאי לא קבל אבי קדושין עלי והשתא ניחא דיש לקיים שפיר דבתו של שם היתה ודו"ק:

ויטע אשל גו' וח"א פונדק כו'. ופירש"י ולשון אש"ל נוטריקון אכילה שתייה לויה כו' עכ"ל ובב"ר מפורש אשל שאל קופר כו' והוא ממלות הפוכות כמו כשב וכבש ולפי פירש"י בחומש וח"א פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות עכ"ל ניחא טפי דאין אשל יוצא ממשמעו שהוא לשון אילן בקרא ודו"ק:

אל תקרא ויקרא אלא ויקריא כו'. מה שהביא אותם להוציא לשון ויקרא שהוא פועל עומד ללשון ויקריא שהוא פועל יוצא לאחרים דאל"כ מה טעם שקרא אברהם שם ה' בפונדק או בפרדס אלא שבפונדק או בפרדס לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו כו' עד שהקריא אותם בשם ה' וק"ל:

דף י:

משום דכסתה פניה כו'. דליכא למימר בהיפוך משום דכסתה עכשיו פניה ולא היה יכול לראותה ולהכירה שתמר היא חשבה לזונה דהא כיון דאין דרך הזונות לכסות פניהם אף אם לא הכיר בה שתמר היא מ"מ לא היה לו לחושבה לזונה ולכאורה גם לפירושם לא יהיה כי כסתה פניה טעם על ויחשבה לזונה אלא משום דכסתה פניה בבית חמיה לא הכירה וטעם ויחשבה לזונה לפי שיושבת בפרשת דרכים כפירש"י בחומש לפי פשוטו ורש"י בחומש פי' לפי דרשה דהכא כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה עכ"ל ולפ"ז ניחא דכי כסתה פניה הוה שפיר טעם לויחשבה לזונה משום דכסתה פניה בבית חמיה כדרך הצנועות והך אשה לא כסתה פניה כדרך הפרוצות לכך לא חשבה לתמר אלא שהיא זונה וק"ל (עי' בפ"ק דמגילה ע"ש):

בא גבריאל וקרבן. כי הוא מלאך הממונה על השריפה ומלמד זכות לישראל כדאי' פ' יוה"כ גבי נתנו לו גחלי אש לשרוף ירושלים כו' ובפ' ע"פ בהצלת חנניה מישאל ועזריה ע"ש ופי' הכתוב למנצח שנצח גבריאל לסמאל על תמר שהיתה אז כיונת אלם כשרחק סמאל סימניה בשביל דוד שיצא ממנה וק"ל:

למנצח על יונת אלם כו'. קראה יונה ע"ש כ"י דמתילא ליונה ואמר שהיתה כאלם כדלקמן דלא בעי ליה למימר כדי שלא להלבינו אלא כאלם המרמז לאיש אשר אלה לו אנכי הרה. ואמר ומך ותם תרוייהו כתיבי בדוד מך דכתיב כי יחיד ועני אני גו' ותם כי אני בתומי אלך. ואמר ד"א שנולד כשהוא מהול כו'. והא דאמרינן פרק התכלת בדוד כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתישבה דעתו כו' למ"ד בנולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם

ברית ניחא ולמ"ד דאין צריך להטיף כו' מ"מ שמח שלא היה ערל גם כי לא נתקיים בו בקום עשה:

כשם שבקטנותו כו' כך בגדולתו כו'. בפ"ק דמגילה מפורש דוד הוא הקטן כו' כשם שבקטנותו כו' ע"ש בחידושינו וק"ל:

נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן אש כו'. מתוס' דפ' הזהב ומתוספות דכתובות היא מוצת בלא אל"ף כמו ויצת אש גו' עכ"ל וכתב הריטב"א דלא מצינו כן בכל הספרים כו' עכ"ל ואין מקום לתמיהתו דאין רצונם שהוא חסר אל"ף בכתוב אלא דר"ל שהוא חסר בקרי שהאל"ף נחה ואינה נקראת אלא מוצת בלא א' וכפירש"י בהדיא בב"ר ע"ש:

הכר נא כו' בהכר בישר לאביו בהכר כו'. ר"ל שהקב"ה פרע לו במדה כשם שהוא רימה אביו ע"י כתונת זה שהיה חושב כי טורף יוסף והיה מצטער אביו על כך כך תמר רימתה אותו בכליו עד שנצטער יהודה למצאה כמ"ש פן נהיה לבוז וכיוצא בזה אמרו בב"ר אתה רמית לאביך בגדי עזים חייך כו' ואף שהכתוב הזה בלשון רבים נאמר זאת מצאנו הכר נא גו' תלוי בדרש הזה האמירה ביהודה כי הוא החשוב בהם ועל פיו עשו מה שעשו וק"ל:

אין נא אלא לשון בקשה כו' הכר פני בוראך כו'. ר"ל שאף אם תכפור באותו מעשה גם בסימנין לפי שלא היו עדים באותו מעשה גם שלא הכירו הסימנין הכר פני בוראך שהוא היודע ועד ואל תעלם עיניך ממני ורש"י פי' בחומש ואל תאבד ג' נפשות שהם בכלל שאמרה ממני כי העובר ירך אמו והרי למפרע ב' עוברים היו לה וק"ל:

ויכר יהודה ויאמר צדקה גו' והיינו דא"ר חנין כו'. נראה דקשיא ליה לתלמודא בקרא שאמר ברישא דקרא והיא שלחה אל חמיה גו' וסיים ויכר יהודה גו' וקראו בשמו דהוא יתורא דקרא דלא הול"ל לכתוב אלא ויכר ויאמר צדקה כו' דהא ודאי אחמיה דרישא דקרא קאי א"נ דלמה שינה הכא להזכירו בשמו והו"ל למיכתב נמי הכא ויכר חמיה גו' כמו ברישא דקרא וע"כ דרשו והיינו דא"ר חנין כו' שעל שם ההודאה הנזכרת כאן קראו יהודה בשמו ע"ש הקב"ה:

יוסף שקדש ש"ש כו' דכתיב עדות ביהוסף שמו כו'. כמו שת"י סהדותא על יהוסף שויה דלא קירב לאיתת רבוניה כו' ונתוסף בו הה' מטעם שע"י אות הה' שנתוספה בו יש בו אותיות שם הוי"ה חוץ מה' אחרונה שבשם שהוא עיקר שם הוי"ה כי ה"א אחרונה היא ה"א נחה בשם וביקרא רבה עדות ביהוסף יה מעיד שלא נגע באשת פוטיפר כו' וכמ"ש שבטי יה עדות לישראל גו' כמ"ש לקמן בשם יה המחובר באיש ואשה ודו"ק:

יהודה שקידש ש"ש כו'. דהיינו שקידש ש"ש בהודאתו כמ"ש לו הכר פני בוראך ועל תעלים כו' ודע דבפ' א"נ איתא נמי הך דרב חנא כו' דיהודה קדש ש"ש בפרהסיא כו' ומפרש לה בענין אחר דהיינו במה שירד נחשון תחלה לים כו' ע"ש וצ"ל דהא והא איתא וק"ל:

נקרא כולו על שם של הקב"ה כו'. ואע"ג דבלידתו נתנה לו אמו לאה זה השם מטעם הפעם אודה את גו' לא היתה קורא אותו אלא אודה אבל הש"י שם בפיה לקרותו כולו על שמו של הקב"ה ע"ש יהודה שיש בו כל שם הוי"ה והד' נוספת להורות על לשון הודאה שע"י ההודאה שאמר צדקה ממני זכה לקרותו כולו על שם הקב"ה ולזה כיונו באמרם לאה תפסה הודאה ועמדו בניה בני הודאה יהודה כו' כמפורש פ"ק דברכות בחידושי אגדות דהיינו שלאה כמתנבאת שלא מדעת נתנה לו זה השם יהודה ודו"ק:

אתה הצלת תמר וב' בניה כו'. הדמיון כשם שיהודה קידש ש"ש בהודאתו אשר ע"י זה ניצלה תמר וב' בניה מהשריפה ע"י גבריאל שהוא מלאך אש ע"י שקירב סימניה כדלעיל כך חנניה מישאל ועזריה קדשו ש"ש להודות לה' אשר עש"ז נקראו ישראל יהודה בעבור שהם מודים לה' והיה ג"כ הצלתם מן השריפה ע"י גבריאל מלאך הממונה על האש כמפורש פרק אע"פ:

צדקה ממני מנא ידע יצתה ב"ק כו' מפורש בשילהי מסכת מכות ע"ש:

ולא יסף עוד לדעתה כו' כיון שידעה שוב כו'. פירש"י כיון שידעה שהיא צדקה ולש"ש נתכוונה עכ"ל נראה מפירושו שיהיה גם מלת לדעתה פי' כן שלא פסק ממנה בשביל שראה דעתה וכוונתה לש"ש אבל לא ידענא מי הכריחו לזה להוציא לשון לדעתה דקרא ומלת שידעה לגמרי ממשמעו לפי פשוטו מלשון והאדם ידע את חוה והרבה כמוהו כיון שידעה ובא עליה שוב לא פסק ולא היה גנאי בעיניו לבא עוד אליה וק"ל:

ע"ש וכתיב התם ולא יסף גו' הכי מפרש סוף פ"ק דסנהדרין ע"ש:

והפרד אשר תחתיו גו' תנא דבי ר"י באותה שעה נבקעה כו' ובגירסת הילקוט שקל ספסירא בעא למפסקיה תנא דבי ר"י כו' וכ"ה בע"י ונראה משום דהאי קרא יתורא הוא דמאי אשמועינן שהפרד עבר מתחתיו אלא דאי לאו הכי שהיה הפרד עמד במקומו ודאי דהיה פוסק עצמו בספסירא אבל הפרד עבר מתחתיו נבקע שאול מתחתיו ואילו היה חתך אבשלום את שערו בחרבו היה נופל לשם וכן נראה מפרש"י בספר שמואל וק"ל:

תמניא בני למה ז' דאסקיה מז' מדורי כו'. יש לפרש דמשמע ליה הכי מהא דכתיב ברישא דעניינא ויעל על עליית השער גו' דמאי אשמועינן ביה לפי פשוטו וע"כ דרשו ביה דויעל על עליית גו' קאי אאבשלום דע"י שאמר דוד הני בני העלה אותו אביו עד

שער העליון דמדורי הגיהנם וענין דז"פ שאמר בני העלהו ר"ל אע"ג דאבא לא מזכה ברא כדאמר פרק חלק וכמ"ש התוס' הכא ה"ק כיון דמעשה בת שבע גרמה לו כמ"ש הנני מקים גו' אמר כיון שבנו נענש על ידו יזכה נמי בשבילו להעלותו ממדורי גיהנם וז"ש מי יתן מותי אני תחתיך שהרי עוני גרמה לו זאת וק"ל:

ואידך א"ד דקריב רישא לגבי גופיה כו'. בקרא אינו מפורש שהיה ראשו מושלך מגופו כפירש"י ואולי מדכתיב ויאחז ראשו באלה ולא כתיב ויאחז בשערות ראשו באלה כדקתני נתלה בשערו משמע להו דהובדל ראשו מגופו ע"י שנאחז באלה וק"ל:

ואבשלום לקח ויצב לו גו' מאי לקח אר"ל שלקח מקח רע כו'. כה"ג דרש ר"ל בפרק חלק גבי ויקח קרח גו' ושם מפורש בחידושינו וכן יש לפרש הכא והוא המקח רע שהציב לעצמו בחייו נגד אביו כמו יצאו נצבים גו' וז"ש המצבת זו היא דבר שאינו הגון להיות הבן נצב נגד אביו אבל היה זה מעצה עמוקה בגזירת מלכו של עולם כו' ורש"י פי' בע"א ע"ש:

דף יא.

גמ' וישלחהו מעמק חברון כו' בעצה עמוקה כו'. מפורש בב"ר והלא חברון בהר היה כו' ופירש"י בחומש מדכתיב ויעלו בנגב ויבא עד חברון כו' והקשה הרא"ם לפירש"י ואין זו ראיה דלמא משום דא"י גבוה מכל הארצות כו' ע"ש באורך נראה לקיים פירש"י דלאו מויעלו מביא ראיה אלא מדכתיב בנגב מוכח שהוא מקום טרשין כמ"ש ארץ הנגב נתתני אבל לא ידעתי מי הכריח אותם לזה דהא איכא למימר מה שאמרו והלא חברון בהר היה שראו עיר חברון שהיא בהר ואין זה תימה שיביאו ראיה מן המקומות מן זמנם על זמן שעבר דכה"ג אמרינן פרק מי שהיה לדידי חזי לי האי אתרא דמסדום ועד צוער כו' ובפרק כיצד מעברין לדידי חזי לי האי אתרא דמחנה ישראל כו' ודו"ק:

עצה עמוקה. בתנחומא מה מאד עמקו מחשבותיך אר"י מחשבה עמוקה נטלת עם אברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך גו':

שלא היה לו בן הגון למלכות כו'. כמ"ש כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי דהיינו דבנה לו מצבה זו בחייו שיהיה לו להזכרת שם כי בניו אינם הגונים למלכות שיזכר שמו על ידם ורב חסדא שאמר גמירי כו' ר"ל דבודאי בנים שהיו לו מתו בחייו בחטא שריפת חלקת יואב ויש לדקדק קצת בהאי לישנא דאינו מניח בן ליורשו דהל"ל בניו מתים בחייו ויש לפרש דקאמר הכי דגם אם לא מתו בניו בחייו הרי הוא שמרד במלכות אין בניו יורשין אותו כדאמרינן פרק נ"ה דמורד במלכות נכסיהם למלכות ודו"ק:

בתוס' בד"ה לעולם מדה טובה מרובה כו'. וי"ל דעדיין גבי מדת פורעניות מיירי רדיפה ולא הריגה כו' עכ"ל ויש מקשים בזה מהא דאמר במו"ק פ"ג והיה עורר חניתו על ח' מאות חלל ומתאנח על מאתים שלא הרג אלף כדכתיב איכה ירדוף אחד אלף ואמאי (היה) קרי ליה מתאנח הא לא הוי התם רק רדיפה בעלמא כו' עיין בחזקוני:

בד"ה מרים המתינה למשה שעה אחת לאו דוקא נקט שעה אלא שליש שעה או רביע כו' על א' ת"ק כו' עכ"ל שליש שעות מז' ימים הוא בקירוב על א' ת"ק דהשתא במדת פורענות כשיעור שהוא מודד מודדין לו ולא יותר והו"ל מדה טובה מרובה על א' ת"ק ממדה רעה אבל רביע הוא יותר הרבה מת"ק על אחד דהשתא צ"ל נמי דבמדת פורענות נמי יותר ממה שמדד מודדין דאל"כ הו"ל ממדה טובה יותר מת"ק על א' מדה רעה ודו"ק. (אמר המגיה ול"נ דהתוס' נפקא להו מקרא דכתיב במדת פורענות פוקד עון וגו' על שלשים ועל רבעים ובמדה טובה כתיב ועושה חסד לאלפים דהיינו אם במדה פורענות משלם דור רבעים הויא גבי חסד לאלפים אחד מת"ק ואם משלם דור שלישים הויא גבי חסד לאלפים אחד מת"ש בקירוב והכי נמי אם המתינה מרים שליש שעה הויא אחד מת"ק בקירוב ואם המתינה רביע שעה הויא אחד מת"ש בקירוב ונקט שפיר או רביע שעה ודו"ק):

בא"ד אבל קשיא לרבי והא במרגלים נפרע יום לשנה כו' מרובה מדת פורענות ממדה טובה של מרים כו' עכ"ל דבריהם תמוהים דלפי מה שפירשו לאו דוקא שעה אלא שליש שעה הרי מדה טובה דמרים מרובה ת"ק על א' ומדת פורענות המרגלים אינו אלא שס"ה על אחד ואפשר דה"ק כיון דמדה טובה במרים הו"ל ת"ק על א' א"כ במדה רעה לא הוי אלא כשיעור שמדד ובמרגלים הרי מצינו במדה רעה שס"ה על א' ודו"ק:

גמ' ותתצב אחותו גו' אר"י פסוק זה כולו ע"ש שכינה כו'. דלפי פשוטו מה לו להזכיר כל זה דלא הו"ל להזכיר רק הסבה הנפלאה שמצאו בת פרעה ביאור ואחותו באה ואמרה האלך וקראתי גו' וע"כ דרשו מיניה להשמיענו כי מעשה ה' במועצות ודעות רחוקות משכל האנושי כמו שהיה בענין זה שבהשלכתו ליאור חשבו שנתבטלה נבואת מרים כדלקמן שאביה טפחה על ראשה כו' אבל היתה סבה עצמית שתמצא אותו בת פרעה ושעי"ז נתגדל בעיני כל וע"ש שהשכינה כביכול היא בגלות עם ישראל שע"כ קראה אחותו שהיא בגלות עמהן ובתחלת גאולתן היתה השכינה נצבת שם דהיינו ותתצב אחותו וגו' וקאמר מרחוק לדעה דהיינו בדעות רחוקות מדעת האנושי ע"י משה שהיה בו היראה ביותר שלמות כמ"ש מה ה' אלהיך גו' שאמרו בו שהיא מלתא זוטרתי לגבי משה שהיה בו יראה האמתית וקאמר כי לא יעשה ה' גו' כ"א גילה סודו גו' כמו שגילה

כבר זה למרים וסיים ויקרא לו ה' שלום להביא על ידו שלום שיצאו ישראל בשלום משם וק"ל:

ח"א חדש ממש וח"א שנתחדשו כו'. ובש"ר איכא בזה דעת שלישית ע"ש חידוש המלוכה כמו ונחדש שם המלוכה דשמואל שהורידוהו מצריים מכסאו ג' חדשים עד שא"ל כו' ע"ש ודייק ליה שם מדכתיב ויקם שחזרו והעמידוהו ולמ"ד שנתחדשו גזירותיו יש לפרש לשון ויקם שקם עליהם לחדש גזירות רעות כמו רבים קמים עלי וק"ל:

ויאמר אל עמו גו' תנא כו' לפיכך לקה תחלה כו' דכתיב ובכה ובעמך גו'. ולא מייתי קרא דמקמיה גבי צפרדעים דכתיב כה"ג ועלו ובאו בביתך גו' ובבית עבדיך ובעמך גו' משום דכן דרך הכתוב להזכירם בפרט החשוב חשוב קודם אבל אידך קרא מיד בתריה יתורא הוא גם שינוי הוא דכתיב ובך ובעמך ובעבדיך שהקדים בהאי קרא בעמך לעבדיך וע"כ דרשו מהאי קרא דלפי תחלת העצה שנאמר ויאמר אל עמו גו' דמשמע הוא התחיל ואח"כ עמו ואח"כ עבדיו כך היה קללתן כמפורש בהאי קרא בתרא דגבי צפרדעים וכן משמע בש"ר ע"ש אבל רש"י ז"ל לקח לעצמו דרך אחרת והביא דרשה דהכא אקרא קמא דגבי צפרדעים ודרכו לא ידענא וק"ל:

הבה נתחכמה לו להם כו' באו ונתחכם כו'. וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא הקשו על רב ועצום גו' שהם בלשון יחיד כו' וע"ד האסמכתא הקשו להם מיבעי ליה כו' עכ"ל ע"ש באורך ולי נראה לפרשו דרשו כן דלא יתכן לומר נתחכם שהוא בקשת חכמה על כל מה שנזכר בקרא לעשות לישראל וע"כ אמרו כי בקשת חכמה זו היא דבר שכלי ועיוני נתחכם למושיען כו' שהוא ודאי דבר עיוני וע"ד אסמכתא אמרו לו להם מיבעי ליה כמ"ש הרא"ם א"נ דקאמרי הכי דלא יהיה סתירה בדרשה זו כיון דלא כתיב להם אלא לו. ומ"ש נדונם בחרב כתיב וחרבו שלופה גו'. לכאורה מהאי קרא דמייתי לעיל גבי אש ה"מ לאתויי נמי הכא דמסיים ביה כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר גו' וכ"ה בש"ר ובילקוט וליישב תלמודינו נראה דודאי כמה קראי איתנהו דמוכחי דהקב"ה דן את החוטאים לפניו באש ובחרב אבל מייתי הני קראי לענינא דהכא שהקב"ה משלם מדה כנגד מדה והכי מתפרש האי קרא כי הנה ה' באש יבא גו' בלהבות אש לדון החוטאים לפניו באש כמ"ש כי באש ה' נשפט בלשון נפעל ולא כתיב ישפוט כביכול לאותן שדנו אותו באש דהיינו שדנין את ישראל באש ע"ד עמו אנכי בצרה וגבי חרב מייתי כדכתיב וחרבו שלופה בידו גבי בלעם שרמז לו שבחרב יהרג לבסוף על הליכה זו כמ"ש ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב וזה היה מדה כנגד מדה כמו שהוא החליף אומנתו שהוא

חרב כמ"ש לאתונו לו יש חרב בידי גו' וכנגד ישראל בא לקלל בפה אף הם החליפו אומנתם ולא הרגוהו בפה אלא בחרב כפירש"י בפרשת מטות ודו"ק:

והם אינן יודעין כו' ועל אומה אחד מביא כו'. בהאי קרא דמפורש ביה שבועה בתורה דכתיב ולא יכרת כל בשר גו' משמע עולם כולו כמו בימי נח גם בקרא דמייתי כי מי נח זאת לי גו' מעבור מי נח עוד על הארץ הוא כולל כל ישובו של עולם וק"ל:

אבל הן באין ונופלין כו'. פירש"י בחומש שהיו מהוממין ומטורפין ורצין לקראת הים עכ"ל ועיין דברי הרא"ם בזה ע"ש ולכאורה הכתובים אינן מוכיחים כן דכתיב וישובו המים ויכסו את הרכב גו' דמשמע שהמים באים עליהם והנראה לפי מה שהכתובים מוכיחים כי במקום שנבקע הים ונעשה לחרבה והלכו שם בני ישראל בו במקום רדפו מצרים אחריהם כדכתיב וירדפו מצרים ויבאו אחריהם גו' אל תוך הים והשתא ניחא כששבו המים על המצרים לא שבו רק על מקומם הראשון והכא ה"ק אינו מביא מבול לעולם לשטוף מקום היבשה כמו שהיה בימי נח אלא הוא מביא הבריות בתוך הים לשטוף אותן והמבול לא בא בגבולן אלא שהם באים בגבול הים ודו"ק:

כי בדבר אשר זדו גו' בקדירה שבשלו כו' דכתיב ויזד יעקב גו'. רש"י הביא הך דרשה בחומש פ' יתרו וכתב עליו הרא"ם אבל בש"ר רק בקדירה שבשלו בה ולא ידעתי מהיכן הוציא כו' מלשון ויזד ולא מלשון גם מזדים מלשון רשע כו' למה לא נאמר שלא כוונו בזה אלא משל כו' ולא שפי' זדו מורה ע"ז עכ"ל ובכל הנוסחאות גמרות שלנו ישנו בגמרא דמייתי האי קרא ויזד יעקב גו' ויש לקיימו וע"ש. ומ"ש שלא כיונו בזה אלא משל בעלמא כו' עד חופר גומץ בו יפול כו' עכ"ל אין זה דומה דחופר גומץ הוא משל צודק על כל מי שחושב לעשות רעה לזולתו ולהפילו והוא עצמו נופל בו אבל משל בישול הקדירה כו' אינו ענין על הרעה שחישב לעשות לחבירו ולא מצינו הך משל דבישול קדירה בשום דוכתא רק בענינא דהכא כי הבישול נאמר בכל מקום על דבר הבא במים וקאמר דבו בקדירה שבשלו את ישראל לדונם במי ים סוף כדכתיב כל הבן הילוד היאורה גו' בו בקדירה נתבשלו שנטבעו בים סוף וכדכתיב וינער ה' את מצרים גו' כאדם שמנער את הקדירה כפירש"י שם:

ג' היו באותה עצה כו'. לכאורה אין למאמר זה מקום כאן דמפרש קראי דפ' שמות ונראה דנסמך לכאן שזכר בעצת נתחכמה לו שהיו בעצה זו אלו שלשה ולכך אמר באותן ב' דברים שזכרו באותה עצה שהם האש והחרב כדלעיל בו נדונו דהיינו איוב ששתק נידון ביסורי אש כמ"ש אש אלהים נפלה גו' גם השחין מטבע אש הוא ובלעם שיעץ להרע

נידון בחרב כדמייתי לעיל מקרא דבלעם וחרבו שלופה בידו כמ"ש לעיל ויתרו שברח זכו בניו כו':

שנאמר ומשפחת סופרים כו' מבואר פרק חלק:

ועלה מן הארץ ועלינו מיבעי כו'. דלא משמע להו לפרש כפשוטו ועלה ישראל בעל כרחינו כפירש"י בחומש דהא משמע מן הקרא שלא היו תופסין אותן לשעבדן ולולי הסיבה שיש לחוש ועלה מן הארץ לא היו משעבדין בהן כלל ומש"ה פירשו דועלה מן הארץ אמצרים קאי שישראל ילחמו בהם ויגרשום לישב תחתם וא"כ ועלינו מיבעי ליה כו' וק"ל:

וישימו עליו גו' עליהם מבעי ליה כו'. דלפי פשוטו ששמו שרי מסים על ישראל לשון שימה לא יפול בו במינוי שרי מסים והו"ל למיכתב ויפקדו עליו שרי מסים לכך דרשו דלא קאי אשרי מסים אלא ששמו ממש מלבן על פרעה ובדרך אסמכתא קאמר עליהם מיבעיא כו' כמ"ש הרא"ם ושלא יהיה סותר הדרש כמ"ש לעיל וקאמר שרי מסים דבר המשים כו' הוצרך להוציאו מפשוטו כיון דכינוי דעליו לא קאי אישראל אלא אפרעה פירשו דבר המשים כו' כפירש"י וק"ל:

ח"א שמסכנות את בעליהן פירש"י בלשון ראשון דע"י אותן ערים ואותה עבודה נסתכנו ליטבע בים עכ"ל וקשה להאי לישנא דא"כ מה יפרשו בכל הני ערי מסכנות דמלכים ודד"ה דע"כ יתפרש להם הני בענין אחר וא"כ למה יצא להם זה מן הכלל וכן יש לדקדק גבי מסכנות בלשון ראשון דכתיב וינצלו את מצרים מה יפרש בכל אינך ודו"ק:

ח"א פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס כו'. נראה דלמדו כאן לומר כן שהוא פיתום הוא רעמסס דכבר היה רעמסס בימי יעקב דכתיב ויושב את אביו בארץ רעמסס וע"כ אמרו דחדא הוא שהוא הפיתום שבנו נקרא רעמסס ע"ש ראשון ראשון מתרוסס וחד אמר מקום רעמסס ראשון בנו ונקראת פיתום ע"ש פי התהום וזהו הנכון שהכריח לרש"י ז"ל בפי' החומש לפרש לפי פשוטו את פיתום ואת רעמסס שלא היו מתחלה ראויות לכך ועשאן חזקות כו' עכ"ל משום דעכשיו לא היה תחילת בנינם דהא כתיב בימי יעקב ארץ רעמסס והרא"ם דחק שם בפירש"י לאין צורך ומיהו הדרש דהכא ימאן שיהיה ויבן שב אחיזוק בנין רעמסס כפירש"י בחומש לפי פשוטו דמלת ויבן נאמר על הרוב במקרא אתחלת בנין ויבן את ננוה גו' ואין להקשות לפי הדרש דהוא פיתום הוא רעמסס מאי ערי מסכנות די"ל דפיתום ורעמסס שם מדינה ולא שם עיר ויהיה שב מלת ערי אכל ערי מדינת פיתום שהוא רעמסס והענין מבואר כי היו בני ישראל עם רב ולא היה קץ

למלאכתם עד שיצאו לפי שהיה ראשון ראשון מתרוסס או פי תהום בלעו לקיים מאמר השם ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה וק"ל:

כן יפרוץ כן רבו וכן פרצו מיבעיא ליה. לאו דוקא כן רבו ופרצו בלשון רבים אלא דלא הו"ל למיכתב ירבה ויפרוץ לשון עתיד אלא לשון עבר רבה ופרץ גם שמצינו עתיד במקום הזה כמו ככה יעשה איוב גו' ניחא להו לדרוש ולפרשו כמשמעו מלעתיד ודו"ק:

רוח הקודש מבשרתן כו'. פי' הרא"ם ויהיה פי' כן ירבה וכן יפרוץ כמו בטרם העינוי עכ"ל ועי"ל כן ירבה כמו שהמצריים היו יראים ואמרו פן ירבה וכן נראה לפרש מפירש"י בחומש ע"ש וק"ל:

ויקוצו מפני גו' שהיו דומים בעיניהם כקוצים כו'. פי' המצריים נעשו כקוצים בין החוחים וע"פ מ"ש בב"ר כשושנה בין החוחים ר"א כו' מה שושנה זו כשהיא בין החוחים קשה ללקטה כך גאולתן של ישראל היה קשה לפני הקב"ה כמ"ש או הנסה גו' וע"ש כשהייתם במצריים הייתם דומים לשושנה בין החוחים כו' ע"ש ודרשו ויקוצו מלשון קוצים דלפי פשוטו הוא מקרא קצר דהו"ל למכתב ויקוצו בחייהם מפני גו' כמו קצתי בחיי גו':

דף יא:

בפרך רא"א בפה רך כו'. פירש"י משכם בדברים ובשכר כו' עכ"ל ובמדרש ילקוט מפורש כדלעיל בשעה שאמר הבה נתחכמה לו קיבץ כל ישראל וא"ל בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה היינו דכתיב בפה רך נטל סל כו' וכל מי שהיה רואה פרעה נוטל כו' כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים כו' עכ"ל ונראה ליישב לפי זה המדרש דלמ"ד נמי בפה רך הא דכתיב לא תרדה בו בפרך ליכא לפרושי אלא בפריכה וכדמסיק הכא ודאי בפריכה אלא גבי בפרך קמא ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהוא תחלת השיעבוד משמע ליה לפרש בפה רך שע"כ נטל פרעה ג"כ סל ומגריפה כו' ומאן דפליג וס"ל דפרך קמא נמי בפריכה דאותו יום כשהחשיך התחיל הפריכה שהעמיד עליהם נוגשים כו' כדלעיל והכי מפורש בש"ר וק"ל:

בתחלה בחומר ובלבנים כו'. דכיון שעבדו בהם בכל מיני עבודה כדכתיב את כל עבודתם לא פרט לך אלו אלא לאשמעינן שבתחלה בחומר ובלבנים ולבסוף בכל עבודה בשדה ולבסוף את כל עבודתם דהיינו בכל מיני עבודה והכי מסיים ליה בש"ר והוא מבואר שכך הרגילם להיות לו עבדים גמורים שבתחלה בנו לו ערים כי כן דרך אנשי עיר לבנות להם מבצרים מפני אויבים ואח"כ הוסיף עליהם עבודת אנשי כפרים דהיינו עבודה בשדה

שהיא מלאכה שפלה כדאמרינן ביבמות ולבסוף בכל מיני עבודה כעבד גמור. ומ"ש שהיו מחליפין כו'. פירש"י ה"ג בעבודה קשה ארשב"ן א"ר יונתן שהיו מחליפין כו' וזו היא קשה שלא היו רגילין בכך עכ"ל אבל בכל הנוסחאות לא מייתי הא שהיו מחליפין כו' אקרא דעבודה קשה אלא אקרא דאת כל עבודתם וכ"ה בהדיא בש"ר ובילקוט ונראה לפרש דלפי הדרש נמי ולבסוף בכל עבודה כמפורש בש"ר כמ"ש לעיל לא הו"ל למכתב עבודתם בכינוי אלא ובכל עבודה כמו בכל עבודה בשדה וע"כ דרשו דכינוי קאי אעבודה דאיש ודאשה וללמד שבכ"א מהם שעבדו בו בכל עבודתם דאיש ודאשה דהיינו שהיו מחליפין כו' דבלאו מלאכה המיוחד לכ"א הוסיף להן מלאכות המחולפות ודו"ק:

נשים צדקניות כו' בשעה שהולכות לשאוב כו'. הוא דאר"י על נשים צדקניות שהיו מפרנסין את בעליהן והיו נזקקין להן ולא היו מזנין תחת בעליהן ולכך מדמה להו הכא ליונה שאינה נזקקת אלא לבן זוגה וק"ל:

הקב"ה מזמן להם דגים קטנים כו' ושופתות ב' קדירות כו'. ענין דגים קטנים כדאמרינן בעלמא שהם מפרין ומרבין גופו של אדם וע"ש הברכה דכן ירבה שנאמר וידגו לרוב גו' ורמז לזה במה שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם גו' שלא היו קונים אותן אלא שהקב"ה מזמן אותן להן בכדיהן ואמר בשכר תשכבון בין שפתים ולא נתנו עיניהם באחר זכו להיות להם חן שבזה זכו לביזת מצרים וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב גו' כמ"ש ביה וה' נתן את חן העם גו' ואמר כיון שהגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה כו' מיראת מצרים עשו כן בגזירת כל הבן הילוד גו' ומייתי מדכתיב תחת התפוח עוררתיך גו' רישא דקרא מי זאת גו' מתרפקת על דודה דהיינו שנזקקה לבן זוגה במצרים וסיפא דקרא שמה דהיינו תחת התפוח חבלתך אמך גו'. ואמר הקב"ה שלח משמי מרום מי שמנקה כו'. שנאמר ומולדותיך ביום גו' דבתר האי קרא כתיב לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה גו' דהיינו א' מכל אלו שזכר שעושין לחמלה לולד ביום הולדת וכתיב בתריה ואעבור עליך גו' דהיינו שהיו עושין לך כן משמי מרום. ואמר ונותן להם ב' עגולין כו' שנאמר וינקהו דבש מסלע גו'. דבש להנקה ושמן לסיכה והאי קרא לפי פשוטו בטובת א"י הוא דכתיב ירכיבהו על במתי ארץ גו' אבל לפי משמעו ממש לא מצינו זה הנס דבש מסלע גו' בטובת א"י אי לאו באלו הולדות שהיו צריכין לכך דאמם אחר לידתם הלכו למלאכה גם לביתם שלא ירגישו בו המצריים. ואמר נעשה להן נס ונבלעין בקרקע ומביאין שוורים גו'. גם כי ראו זה הנס נפלא חשבו שאין זה רק מעשה כישוף כמו שחשבו במכות מצרים ולפי שמעשה כישוף ודומה לו אין לו כח רק בעולם הזה וכדי תפיסת יד אדם ע"כ חשבו שלא נבלעו רק כדי מחרישה שהוא תפיסת יד אדם

וז"ש שהיו חורשין על גבן שנא' על גבי חרשו חורשים גו' שאמר ברישא דקרא רבת צררוני מנעורי ממש כשהיו קטנים ונערים במצרים שבאו להורגן אבל לא יכלו לי ע"י בליעה בקרקע ולפי שחשבו שהוא מעשה כישוף ולא נבלעו רק כדי מחרישה היו חורשים ע"ג לתופסן בתוך כדי מחרישה ולשון חרשו חורשים הוא כפול דהוה סגי בקרא לומר על גבי חרשו וי"ל חורשים מלשון חרשיא שהוא כישוף כי המצרים היו בעלי כשפים ודו"ק:

היו מבצבצין ויוצאין כעשב השדה שנאמר רבבה כצמח גו'. דאי כפשטיה לענין רבוי קמדמה להו לצמח השדה למה שינה מלשון הנאמר בברכתם כחול הים או ככוכבים אלא לענין יציאתן מן הקרקע שנבלעו בה מדמה להו כצמח גו'. ואמר באים עדרים כו' ותבאי בעדי עדיים גו'. דאי כפשטיה מלשון עדי וקישוט שתבואי בקשוטי' קאמר היאך מסיים בו ואת ערום ועריה וע"כ דרשו מיניה מלשון עדרים אבל לא מצינו מלה שיהיה חסר הרי"ש שהיא עיקר המלה וי"ל בדרך צחות לפי שדרך הקטנים שמוצא הרי"ש קשה להם בדבור ומדלגים אותה בדבורם בפרט אלו הקטנים שנתגדלו במקום שאין אדם וכאילו עמהם ידבר הכתוב בלשונם ותבואי עדי עדיים במקום עדרי עדרים בדלוג הרי"ש וז"ש אל תקרי עדי עדים בלא רי"ש כמו שקורין אלו הנערים שנתגדלו בשדות שיהיה משמעו מלשון קישוט אלא עדרי עדרים ברי"ש ודו"ק:

וכשנגלה כו' הכירוהו תחלה שנאמר זה אלי כו'. יבואר לקמן פ' כשם ע"ש:

למילדות העבריות גו' מ"ד אשה ובתה זו יוכבד ומרים ומ"ד כו'. כתב הרא"ם ויתכן שהיתה קבלה בידם או כו' עכ"ל ול"נ שלמדו לומר כן משום דהאי לישנא אשר שם האחת גו' ושם השנית גו' לא תמצא בתורה כ"א כשקדם לו בפסוק שהיו שנים וכמו לעבר ילד ב' בנים שם האחד פלג גו' וכן ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום גו' וכן וישארו שני אנשים במחנה שם האחד גו' וכאן לא קדם לו שהיו שני מילדות וכתב אשר שם האחת שפרה גו' וע"כ דרשו מיניה אשר שם האחת היא הידועה בשמה במקום אחר וכן שם השנית הידועה כבר ולפי שלא נזכרו בשמם בתורה מאותו הדור אלא ג' נשים אלו יוכבד ומרים ואלישבע ע"כ האחת והשני' הידועות על שנים מג' אלו נשים קאמר ובהא לא מספקא להו דודאי יוכבד היא אחת מהן דדרך הזקנות להיות מילדות ולא הבנות והכלות שלה ועוד דהכתוב בא לפרש ולא לסתום ואם היו מרים ואלישבע לא הוה ידעינן הי ניהו האחת והי ניהו השניה אבל אם יוכבד היא אחת מהם ליכא לאסתפוקי דודאי האחת דקרא היא יוכבד וזה שדקדק לומר אשה ובתה כלה וחמותה דלכך ליכא לאסתפוקי בשם האחת אלא בשם השני' פליגי דמר אמר דהיא מרים דיותר

ידועה בשמה מאלישבע ומר אמר דאין סברא שהיתה מרים מילדת אז דעדיין קטנה היתה מה' שנים ויהיה פי' אשר שם האחת הידועה בשמה במקום אחר יוכבד היתה שמה עכשיו בענין המילדות שפרה ושם השניה הידועה בשמה כבר למר מרים ולמר אלישבע עכשיו נקראת פועה כו':

מאי אבנים אר"י סימן גדול מסר כו'. עיין פירש"י ולשיטתו כתב ה"ג מאי אבנים אר"י סימן גדול מסר להם כו' ד"א על האבנים כדכתיב וארד אל בית היוצר גו' עכ"ל ומפרש ליה ד"א לאו לענין סימנין קאמר אלא דלהכי קרי ליה למשבר אשה אבנים כו' ע"ש אבל בש"ר משמע דלענין מסירת סימנין קמדמה ליה ליוצר ע"ש והנראה בזה דודאי הני תרי לישני לענין מסירות סימנין קאמר כדמוכח בש"ר וכפי' הרמב"ן והרלב"ג כי פרעה צוה להם שיהרגו הזכרים בסתר על האבנים שאפילו היולדות עצמן לא ידעו בו כו' ע"ש ולפי שרוב הנשים שוהין בלידתן נתן להם סימן שיכוונו עת לידתן ממש שתוכלו להרוג אותן בסתר דהיינו כשיריכותיהן מצטננות כאבנים. ולד"א מה יוצר ירך כו'. בתחלת היצירה של הולד בין הירכים תוכלו להרוג אותן בסתר והוא משל היוצר כי כמו שהיוצר הזה כשהסדין שהוא האבנים הוא בין ירכו קל בידו לקלקל הכלי כמ"ש וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי גו' כדוגמא זו בתחלת לידת הולד כשהוא עדיין בין הירכים תוכלו לקלקלו ולהורגו ולזה הענין בעצמו שאמרו בסמוך סימן זה מסר להם בן פניו למטה כו' דכיון שצוה להרוג הזכרים בסתר היה צריך ג"כ להודיען שידעו אז איזו בן ואיזו בת ועוד כתבנו בזה דרך נכון מסכים לזה בפרק ד' מיתות על הא דאמרינן התם ב"נ נהרג על העוברין ולא ישראל ע"ש:

פניו למטה כו'. עיין פירש"י והכי איתא פרק המפלת אבל בש"ר מפורש בע"א:

כאשר דבר אליהן להן מבעי ליה. יש לדקדק לפירש"י בפ' חיי שרה דאין נופל לשון לי ולו ולהם אצל דיבור אלא אלי ואליו ואליהן ובמקומות שתמצא לי ולו ולהם סמוכים אצל דיבור יתפרש במקום עלי ועליו ועליהן וא"כ הכא מאי קושיא להן מבעי ליה דהא הכא ליכא לפרושי להן במקום עליהן אלא במקום ל' כמו כאשר דבר למילדות וי"ל כמ"ש הרא"ם גם הרמב"ן כי מצינו דבור במקראות שאינו דבור ממש כמו בא אל פרעה ודברת גו' וידבר משה קחו את המנחה וה"נ הכא כאשר דיבר הוא במקום אחר דכבר כתיב ויאמר מלך מצרים למילדות גו' ושפיר נופל בו לשון להן כמשמעו במקום ל' וק"ל:

ותחיין את הילדים תנא לא דיין שלא המיתו אותן כו'. עיין פירש"י אבל בש"ר דרש לה מיתורא דקרא מאחר שלא עשו כאשר דבר אליהן כו' למה הוצרך הכתוב לומר ותחיין גו' ונראה לדעת ש"ר דאע"ג דדרשינן מכאשר דבר אליהן מלמד שתבען כו' היינו ממלת

אליהן דלהן מבעי ליה מיהו אין המקרא יוצא מידי פשוטו דכאשר דבר אליהן שב אשלא המיתו את הילדים ושפיר קאמר למה הוצרך ותחיין גו':

שהיו מספקות להם מזון כו'. עיין פירש"י ובש"ר לא דיין כו' אלא יש שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מזון מבתי עשירות כו' ע"ש ולשיטת רש"י צ"ל נמי הא דקאמר פרעה מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין גו' ולא קאמר ולא המיתן דה"נ ה"ק להו לא דיין שלא המיתן אלא שגם הייתם מספקות להן מזון אך קשה דא"כ מה השיבו בכך כי חיות הנה בטרם תבא גו' וכי משום דאין צריכין למילדות אין צריכין למזונות ולפי הדרש דבסמוך אומה זו כחיה כו' השיבו לו גם על סיפוק מזונות דלא היו צריכות להן כדאמרינן סוף קדושין מימי לא ראיתי ארי סבל ושועל חנוני והן מתפרנסין שלא בצער כו' ודו"ק:

אומה זו כחיה כו' יהודה גור אריה כו'. לא הביאן כסדר שהם כתובים בתורה בפ' ויחי בברכת יעקב אלא הביאם כסדר שהן כתובים בפ' ויצא לפי ספר תולדותן ונקט שור וחמור שהן מין בהמה בכלל חיה כדאמרינן פרק בהמה המקשה זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה גו' הא כיצד בהמה בכלל חיה כו' ונראה דלא מייתי הכא אלא קראי דגבי ברכת יעקב דבגד נמי כתיב כלביא שכן בברכת משה ועי"ל שלא נאמר לביא אלא כלביא בכ"ף הדמיון משא"כ כל הנך דמייתי הם בלא כ"ף הדמיון כתיב ועוד דלא מייתי ההוא קרא דבגד דנקרא לביא כיון דמייתי קרא דכולהו איקרי לביא והענין מבואר דישראל שעושין רצון המקום אינן בכלל הטבע שנגזר על אדם וחוה בחטאם אבל הם בטבע החיה כפי טבע הבריאה ודו"ק:

ויעש להם בתים כו' ח"א בתי כהונה כו'. מפורש בפרקי ר"א בתים אלו איני יודע מה הם כשהוא אומר אשר בנה שלמה שתי בתים את בית ה' זו בית כהונה ואת בית המלך זו מלכות זכתה יוכבד לכהונה ומרים למלכות כו' ע"ש ונראה דהני אמוראי רב ושמואל דפליגי הכא פליגי נמי לעיל במילדות מי היו ומ"ד לעיל אשה ובתה ס"ל הכא בתי מלכות ממרים ומ"ד לעיל כלה וחמותה ס"ל הכא בתי כהונה מאלישבע אך מה שאמר דבתי לויה ממשה לא ידענא מאי רבותיה דהא כל שבט לוי נבחר לעבודת הלוים וי"ל דה"ק שאחר שנתגרשה יוכבד מאישה עמרם [זכתה] לינשא שנית לעמרם שהיה לוי דהיינו שנולד ממנה משה שהיה לוי. וקאמר דדוד ממרים קאתי דכתיב ותמת עזובה גו' שעזבוה בחורי ישראל מלישא אותה לפי שהיתה חולנית ונצטרעה ונשאה כלב ואח"כ שנתרפאת נקראת אפרת ועל שמה נקרא דוד אפרתי מצינו לשון אפרתי באנשי אפרים כמ"ש ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה גו' וגם הדר שם בהר אפרים מצינו נקרא כן כמ"ש בן תוחו בן צוף אפרתי גו' אבל דוד שהיה מיהודה ודר בבית לחם יהודה ודאי

דלא היה נקרא כן בשם אפרתי אלא על שם אם המשפחה שהיתה חשובה דהיינו מרים שנקראת בקרא אפרת וכן אבימלך מחלון וכליון נקראו אפרתים דמאותה משפחה היו גם המקום נקרא בית לחם אפרת על שם זה אך מה שאמר דכלב היה איש מרים ומהם יצא דוד צ"ע דהא יחוסו של דוד מרם בן חצרון בספר רות וד"ה ומתוך הכתובים נראה דכלב לאו היינו רם דג' בנים היו לו לחצרון ירחמיאל ורם וכלוב דהיינו כלב כדמוכחי קראי דד"ה ויש ליישב דאחד מיוצאי בני רם נשא אשה מיוצאי בני כלב ולא היה דוד ממשפחת כלב אלא מצד אם אלא שחשיבות מרים עשה זאת שנקראו אפרתים וק"ל:

דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת גו' כצ"ל. מקרא דלעיל מיניה דמייתי וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה גו' לפי פשטיה משמע שכלב הולידה ממש ובתו היתה אלא דהאי קרא ותמת עזובה ויקח לו את אפרת גו' אילו היתה בתו מה הוא הענין שתלה לקיחת אפרת לאשה לו במיתת בתו עזובה וע"כ דרשו דהאי עזובה היא אפרת ופי' ותמת היינו אחר שנצטרעה כדכתיב במרים אל נא תהי כמת גו' שהמצורע חשוב כמת לקחה כשהכל עזבוה עד שנתרפאת ונקראת אפרת ובמדרש ילקוט אפרת פלטני של מלכים מגדולי הדור דהיינו מרים ונראה דגם בהאי קרא גופיה הוליד את עזובה אשה גו' מדכתיב עזובה אשה משמע דאשתו היתה דאל"כ מאי אשה דקאמר אם בתו היתה:

דף יב.

גמ' כל הנושא אשה לש"ש מעלה כו'. שהרי כשנשאה עזובה הוה ונשאה שלא לשם יופי כדקרי לה יריעות אלא לבנים נשאה שבדק באחיה דרוב בנים הולכין אחר אחי האם וה"ל כאילו הולידה מחדש שכבר נאמר בה ותמת עזובה דהיינו שנצטרעה כאילו מתה ומשנתרפאה הרי כאילו הולידה וק"ל:

יריעות שהיו פניה כו'. דלפי פשוטו שאמר הוליד את עזובה ואת יריעות גו' היינו ששניהם הוליד ובנותיו היו אבל השתא דאת עזובה ע"כ היא אשתו מרים כדלעיל ע"כ ואת יריעות נמי מתפרש על אשתו וליכא לפרש על אשתו אחרת ששמה יריעות שהרי לא נמצא בה בשום מקום שמתה דהיינו שנצטרעה ושהוא נשאה כאילו הולידה כמו שכתוב גבי עזובה ולזה דרשו דההיא עזובה אשתו היא בעצמה יריעות ונקראת כן על שם שהיו פניה דומות ליריעות ועוד קצת ראיה דזו היא עזובה זו היא יריעות מדכתיב ואלה בניה גו' אם ב' בנותיו היו או ב' נשיו ה"ל למכתב ואלה בניהם ואם על אחת מהן קאי אין זה מוכרע ולזה אמר אל תקרי בניה אלא בוניה כו' דכיון דהיא עזובה היא יריעות והיא מרים אי בניה ממש קאמר ישר שובב גו' הכתוב השני דכתיב ביה ותמת עזובה

ויקח לו כלב את אפרת שהיא ג"כ מרים ותלד לו את חור הוא סותר זה דהו"ל למחשביה גם הכא בבניה וע"כ דרשו מיניה דלא הוזכרו כאן בניה כלל אלא בוניה שהאיש הוא בונה את האשה כדאמרינן פ' כ"ג אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי שנאמר כי בועליך עושיך ואישה זה נקרא ישר על שם שישר עצמו בענין זה בעצמו שנשאה לש"ש וכן יש לפרש ששיבב את יצרו וכזב ביצרו שלא נשא אשה לשם נוי אבל רש"י פי' לענין מרגלים ע"ש. ואמר וא"ד על שהיה פניה דומות לורד. היינו אחר שנתרפאה:

ולאשחור אבי תקוע גו' אשחור זה כלב גו'. מדכתיב ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור גו' כיון דגם הוא בן חצרון אמאי לא חשבי' בהדי בנים של חצרון דכתיב ביה ובני חצרון גו' את ירחמיאל ואת רם ואת כלובי ולא ניחא להו לפרש כפירש"י שם דאשחור נולד לחצרון אחר מיתתו וע"כ דרשו דאשחור זה הוא כלב שנזכר בכלל בניו של חצרון אלא שנקרא כן על שהושחרו כו' גם בזה פירש"י לענין מרגלים ויש לפרשו על ענין זה בעצמו שהיה מבקש רחמי שמים על רפואתה. ואמר נעשה מרים כב' נשים כו'. דכיון דאשחור זה כלב ולעיל לא חשיב הני נשים אלא עזובה ואפרת דרשו דגם אלו שמות נשיו הן בעצמם שמות אשתו מרים שזכר לעיל וקראה כן ע"ש שבתחלה חלאה ולבסוף נתרפאת ונעשית נערה וכה"ג אמרינן לקמן ביוכבד שקראה בת לוי על שחזרה לנערותה ובזה יש לכוין המקרא ויעש להם בתים שאלו ב' המילדות זכו ונעשו לבת שחזרו לנערותן וכמו שיאמר מן מס מסים מן פת פתים כך יאמר מן בת בתים בל' רבים. ואמר ובני חלאה צרת גו' צרת שנעשית צרה כו'. דכיון דזו נערה זו חלאה וכבר חשב בני נערה שם אמאי חשיב את אלו בנים לחלאה ולחשבה נמי גבי נערה וע"כ דרש דלאו בני חשיב הכא אלא אחר שנבנית חלאה ונתרפאת נעשית צרה כו' ודו"ק:

ג' גזירות גזר פרעה. פי' בתחלה משום פן ירבה גזר למילדות אם בן הוא והמיתן אותו בסתר ולבסוף כשלא עשו כאשר דבר אליהן גזר להושיב שומרים להשליכן ליאור כדכתיב כל הבן הילוד היאורה גו' והיינו דנתחכמה לו בואו ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול כו' כדאמרי' לעיל ולבסוף כשא"ל אצטגניניו שהיום נולד בן המושיען גזר אף על עמו אמנם יש לדקדק בזה דכל הבן היאורה גו' בתר ויצו פרעה לכל עמו הוא דכתיבא ומשמע שהוא קאי אגזירת כל עמו וכ"ה בהדיא בש"ר כל הבן של ישראל אין כתיב כאן אלא כל הבן הילוד בין יהודי בין מצרי כו' דמויצו לכל עמו לחוד לא הוה מוכח מידי דאימא דצוה לכל עמו להשליך בני ישראל ליאור והשתא מנא להו דכל הבן הילוד גו' ויצו פרעה לכל עמו גו' הם ב' גזירות ולהקדים המאוחר דהיינו דכל הבן הילוד גו' היא גזירה שניה ויצו פרעה לכל עמו גזירה ג' ויש ליישב דסמכו

עצמם לומר גזירה שניה מדכתיב הבה נתחכמה לו דהיינו נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים כו' וב' גזירות ראשונות היו משום פן ירבה והיה כי תקראנה גו' והרא"ם כתב אהא דאמרינן שאמרו אצטגניניו דאי משום מיעוט זכרים ליכא פ"ו יותר היה לו להרוג הנקבות כו' עכ"ל ודבריו תמוהים דהא ב' גזירות ראשונות אם בן הוא והמתן גו' וכל הבן הילוד היאורה גו' לא אמרו לו עדיין אצטגניניו כלום ואעפ"כ לא גזר אלא על הזכרים כמפורש בקרא אם בת היא וחיה וכדאמר בהדיא בשמעתין וכבר אמרו בש"ר טפש היה המלך דהי"ל להרוג את הנקיבות כו' ע"ש אבל למדו לומר שהיה שם גזירה ג' ע"י אצטגניניו מדכתיב ויצו גו' כל הבן הילוד גו' בין יהודי בין מצרי כו' כמ"ש בהדיא בש"ר וכ"ה בתוס' לקמן דגזירת אם בן הוא והמתן לא היה אלא משום פן ירבה גו' ונלחם בנו ודרך אנשים להלחם עכ"ל והא דלא מספיק להו גבי גזירה ג' משום דכבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם עד שהוצרכו לומר שאצטגניניו ראו דעתיד ללקות במים היינו משום דלא בטלה אותה גזירה שלישית עד שהושלך ליאור שחשבו האצטגנינים שאז היה נלקה מושיען כדאמרינן לקמן ומזה יתיישב שלא עברה בת פרעה גזירת אביה שאחר השלכתו שאמרו האצטגנינים שכבר נלקה מושיען בטלה הגזירה ורש"י בחומש כתב כך שראו אצטגניניו אקרא ואם בן הוא והמתן גו' וזה אינו לפי הסוגיא דשמעתין דגזירה ראשונה ואם בן הוא והמתן גו' לא היה אלא משום פן ירבה גו' ונלחם בנו ודו"ק:

וילך איש גו' להיכן הלך כו'. עי' פי' הרמב"ן בחומש בזה:

שהלך בעצת בתו. סמכו עצמם אהא דאמרי' לקמן שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן כו' וכן פי' רשב"ם בפ' י"נ ע"ש ויש לדקדק למה הוצרך כאן למימר שהחזירה ע"י דבורה של מרים קשה גזירתך כו' ואימא דמשום נבואתה זו שא"ל עתידה שתלד בן כו' החזירה וי"ל דמשום נבואתה לא היה צריך להחזירה דהא ודאי היה יודע עמרם בעיבורה של יוכבד דהות מעוברת כבר ג' חדשים כדלקמן שהוא הכרת עובר אלא ע"כ החזירה מטעם שא"ל קשה גזירתך כו' ושע"י חזרתו יחזירו גם אחרים נשותיהם וק"ל:

לשוא אנו עמלים כו'. כענין שאמרו ואת עמלנו אלו הבנים גו' וק"ל:

א"ל בתו קשה גזירתך כו' עמד והחזירה כו'. ולא סגי להו למימר שהחזירה ע"י נבואתה עתידה אמי שתלד בן כו' דכיון דכבר נתעברה ממנו ג' חדשים כדלקמן שזו כדי הכרת עובר לא היה צריך לו להחזירה והענין מבואר שזכרה ג' דברים נגד ג' גזירות שגזר פרעה כדאמרינן לעיל שבתחלה גזר אם בן הוא והמתן אותו ואם בת גו' ע"ז א"ל שקשה גזירתך שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואת גזרת אף על הנקבות ושגזר בשניה כל הבן הילוד היאורה גו' לא גזר אלא על הגוף בעוה"ז אבל יחיו לחיי עוה"ב כדאמרי' בהנזקין אשיב

ממצולות ים אלו שנטבעו בים ואתה גזרת בעוה"ז ובעוה"ב ושגזר בשלישית אף לכל עמו זו הגזירה ספק שתתקיים שהם המצרים עצמם יבטלוה בעבור בניהם אתה צדיק בודאי גזירתך קיימת שנאמר ותגזר אומר וגו' ודו"ק:

ויקח ויחזיר מבעי ליה כו'. דכיון דע"כ פירש ממנה כדלעיל מדכתיב וילך ע"כ נשואין שניים היו ומאי ויקח דמשמע לקוחין ראשונים אלא שעשו לה מעשה ליקוחין כו' ואהרן ומרים היו מרקדין וכו' עי' ברשב"ם פרק י"נ וברמב"ן ואע"ג שידעו שכבר מעוברת ג' ירחים מ"מ היו שמחין בחזרתה שלא יהיה נולד בן המושיען בהיותה גרושה ואמרה אם הבנים שמחה פי' הפסוק משיב עמרם העקרת שנתעקרה מביתו להחזירה שם ואז אם שהיא יוכבד והבנים אהרן ומרים שמחה ונסמך לזה בצאת ישראל ממצרים גו' אז נעשה זה וק"ל:

את בת לוי אפשר בת ק"ל כו'. מבואר באורך פ' יש נוחלין ע"ש:

והא הות מעברא כו' מעיקרא כו'. דבחד ענינא לית לן למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה וע"כ דרשו שע"כ נכתב כאן כאילו לא היתה מעוברת כבר שלא היה לה צער עיבור ומיהו מסמיכות שמעי' שגם לידתה שלא בצער היה וק"ל:

ר"מ אומר טוב שמו כו'. טוב ממש בקטן כזה לא שייך לראות בו ואם נפרש בו מל' יפה כמו כי טובות הנה איננו טעם על שהצפינה אותו וכי צדקת כיוכבד אי לא היה יפה לא הצפינהו וע"כ דרש בו ר"מ טוב שמו ששם משה נתנה לו בת פרעה אבל עיקר שמו טוב והיתה דייקא בשמו כי בהוולד לה אהרן ומרים נתוסף הגלות מרים ע"ש וימררו את חייהם אהרן ע"ש השלכת יאור אבל בשם משה ראתה כי טוב הוא שע"י יבא טובה וגאולה לישראל ור"י הוסיף בענין זה בעצמו:

טוביה שמו. בנוסף לו שם י"ה המשותף בשמו כמו שם ישראל והרמז בו שם טוב באמצע וי' של כי מלפניו וה' של הוא מאחריו. ור' נחמיה שאמר הגון לנבואה עי' פירש"י וצ"ל שע"י בתה מרים ראתה זאת כי יוכבד לא נחשבה בכלל ז' הנביאות בפ"ק דמגילה. ושאמר שנולד כשהוא מהול. כי הערלה הוא דיבוק היצה"ר שנקרא ערל גם רע ובהפך בהסרת ערלה נקרא טוב. ושאמר שנתמלא הבית כולו אורה כו'. הוא חידוש נפלא והוראה על שעתיד לדבר עם השכינה פה אל פה שעל ידי זה יהיה קרן עור פניו וק"ל:

ותצפנהו ג' ירחים דלא מנו לה כו'. פירש"י ומהכא נפקא לן והיינו מדהיתה יכולה להצפינו עד ג' חדשים היינו משום דלא מנו לה כו' ורש"י בחומש תפש לו דרך אחרת ע"ש ובראש"ם ואין כאן מקום להאריך ובספר פענח רזי כתב דהא ודאי מצרים נמי הוו ידעי דיולדת לז' יולדת למקוטעין ובדקו אחריה לו' חדשים משעה דאהדרה והיא הות

מעברה ג' חדשים מעיקרא וילדתו לז' מקוטעים דהיינו לג' חדשים משעה דאהדרה וע"כ יכלה להצפינו ג' חדשים מיום לידתה אותו עד ו' חדשים משעה דאהדרה כך תוכן דבריו וכה"ג כתב החזקוני ע"ש:

ולא יכלה עוד הצפינו אמאי תצפניה כו'. פירש"י שצפון במסתרים היה כדכתיב ותצפנהו כו' עכ"ל היינו מסברא אבל ממה שהיתה יכולה להצפינו ג' חדשים אין ראיה דג' חדשים הראשונים לא בדקו אחריה כדלעיל לא מנו כו' ושאמר דהוו שמעו מצראי דאתיילד כו' לאו דוקא אלא שהרגישו שעת לידתה כי הכא במשה דכבר נולד מקודם זה ג' חדשים אלא שהרגישו בה לסוף ט' שהולידה לפי דעתם וק"ל:

אחזו לנו שועלים גו'. מפורש בשיר השירים רבה מלת שועלים כו' א"ר ברכיה שועלים קדמאה מלא תנינא חסר שעלים כו' שירדו לשעלו של ים וע"ש ערמתם בהבה נתחכמה לו להשליכם ליאור משלן לשועלים כו' וע"ש ודו"ק:

תבת גומא מ"ש גומא אר"א מכאן כו' וכה"ג אמרו בפ' ג"ה גבי יעקב שנשתייר על פכין קטנים וצ"ל הכא שהיה משתמר גם בגמא אלא שיותר היה משתמר בעצים אחרים ומדהזכיר בקרא שהיה גמא לאשמעי' מכאן לצדיקים כו' דאל"כ אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכ"ש ממון וק"ל:

בחמר ובזפת תנא חמר מבפנים כו'. מדהוצרכה לב' מינים חמר וזפת אמרו דודאי חמר מבחוץ אינו דבר מתקיים במים מבחוץ ובתבת נח שהיה זפת מבפנים ומבחוץ אע"ג דג"כ צדיק היה י"ל כיון דתשמיש רב היה שם לכל מין ומין לא היה די בחומר מבפנים שאפשר שיתפרק ע"י שימוש רב כזה ועי"ל שכוונו הכא לומר שלא יריח כו' ע"ש שהשכינה היתה עמו כדלקמן ותראהו ותרא מיבעי ליה כו' ובזה יתיישבו דברי רש"י בחומש פ' נח והרא"ם כתבו שם דרך אחרת ע"ש:

וכתבו התוס' פי' רבי בשם רשב"ק דזה וזה תוך התבה והחמר היה מכסה הזפת אבל מבחוץ לא זפתה שלא ירגישו כי הגמא דומה לקנה היאור ולא יבחינו כו' עכ"ל וקצת ראיה שהגמא דומה לקנה כמו שפי' התרגום קנה וסוף קנה וגמא אך קשה לדבריו דא"כ מאי קאמר לעיל מ"ש גמא כו' דהא איכא למימר שלקחה גמא שלא יבחינו התבה תוך קנה היאור ויש ליישב דשאר עץ נמי דומה לגמא אלא לאפוקי זפת קאמר ודו"ק:

ותשם בסוף רא"א ים סוף כו'. זה המעשה במצרים ביאור ולפי הכתובים שים סוף לאו במצרים ואפשר שמן ים סוף נמשכים יאורים במצרים וע"כ קראו סוף ובש"ר ים סוף שים סוף מגיע עד נילוס. ושאמר רשב"ן אגם דכתיב קנה וסוף. האי קרא נמי במצרים

כתיב אלא דכריתה לא שייך בים סוף אלא באגם דומיא דקנה דנקט גביה ופירש"י סוף ערבה דקה עכ"ל ובתרגום קנה וסוף קנה וגמא עכ"ל:

דף יב:

לרחוץ מגלולי אביה. פירש"י לרחוץ לטבול לשום גיורת עכ"ל אבל לפי' לא ה"ל לאתויי האי קרא אם רחץ ה' גו' דלא איירי ברחיצה ממש וטפי הו"ל לאתויי מכמה מקראות דכתיב רחיצה גבי טבילה ועוד למה לא נאמר דלרחיצה בעלמא ירדה אלא שזו הרחיצה נאמרה למשל על רחיצת עצמה מגילולי בית אביה ודרש ליה מדלא כתיב לרחוץ בתוך היאור אלא על היאור להורות שלא היה זו רחיצה ממש ובהא קמשתעי נמי קרא דאם רחץ ה' גו' משל על השבים ומתנקים שהיו מלוכלכים בנות ציון בגלולי ע"ז ואהא מייתי לה פ"ק דמגילה אמאי קרי לה יהודית שכפרה בעבודת כוכבים כו' ע"ש וק"ל:

אין הליכה זו אלא לשון מיתה כו'. דאל"כ ל"ל למכתב ונערותיה הולכות כפירש"י בחומש. ודמייתי הכא ותרא את התיבה גו'. הפסיק הענין ובש"ר לא מייתי האי קרא כלל אלא דע"כ בתר ותרא את התיבה גו' שראו נערותיה שבאתה להצילו כו' א"ל גבירתנו כו' וכאילו כתיב ונערותיה הולכות למיתה בתר ותרא את התיבה גו' אלא דאין המקרא יוצא מידי פשוטו לכך הקדימו דהיינו שהיו נערותיה הולכות על שפת היאור קודם שראתה את התיבה גו' ולמדו לומר שבא גבריאל וחבטן כו' שבמיתה זו מתו מדכתיב הולכות על יד היאור שפירושו לפי הדרש הולכות למיתה בקרקע שעל שפת היאור שבא גבריאל וחבטן לה:

מ"ד ידה דכתיב אמתה. אע"ג דטפי אית לן לפרש כמשמעה אמתה מלשון אמה שפחה כדקאמר מ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה הכא ע"כ ליכא לפרושי הכי דהא שפחותיה מתו ולא מסתבר ליה למימר דשייר חדא וה"ק ידה דכתיב אמתה וכיון דשפחותיה מתו כבר ע"כ דליכא לפרש אלא ידה גם רש"י בחומש פי' לפי פשוטו אמתה שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד כו' עכ"ל דהכי מוכח נמי מתוך שמעתין דאמתה שפחתה הוא יותר פשוטו משנפרש אמתה ידה והרא"ם האריך בזה לפי' רש"י ואין צורך:

דאמר מר וכן אתה מוצא באמתה של בת פרעה כו' וכן אתה מוצא בשיני רשעים כו'. מבואר פ"ק דמגילה ע"ש:

ותפתח ותראהו כו' ותרא את הילד גו'. דכינוי ותראהו הוא מיותר רמז דקאי הכינוי על השכינה ובספר בחיי כינוי ותראהו ה' ו' חצי האחרון מהשם רמז לשכינה עכ"ל:

קרי ליה ילד וקרי ליה נער כו'. גם שמצינו שהילד מיום הולדו נקרא נער כמו מה נעשה לנער היולד גו' וכתיב ויבקש דוד את אלהים בעד הנער מ"מ הכא לא הו"ל לשנות לקרותו נער כיון דכבר קרי ליה הכא ילד ורש"י בחומש הביא הך דרשה דר"י שהיה קולו כנער וטען עליו הרמב"ן וכבר דחו זה ואמרו א"כ עשיתו למשה רבינו בעל מום ועוד כו' ע"ש והאריך הרא"ם להשיב על דבריו ע"ש ומדבריו נראה שהנער כשר לעבודת השיר של הלוים וכן נראה מפירש"י בשמעתין וקשה דהא לכל הדעות לא נקרא נער רק עד שלשים כמ"ש הרא"ם בעצמו פ' וישב ועבודת הלוים לשיר אינן מתחילין אלא משלשים שנה ואילך ולולי פירש"י היה נראה לפרש מה שאמר עשיתו למשה בעל מום לאו משום דלוי היה אלא כל שינוי שבאדם בברייתו משאר כל אדם נקרא בעל מום וכיוצא בזה איש שקולו דק כאשה נקרא בעל מום וסריס וכן להיפך באשה שקולה עב תקרא בעלת מום ואילונית ור"י לא היה חש לדברי הר"ן דהתם ודאי שינוי ברייתם הוראה על מומם אבל הכא קולו כנער מורה על מעלתו וגבורת לבו:

שעשתה לו [אמו] חופת כו'. הזכיר הכתוב להורות שנתייאשה אמו ממנו וכדאמרינן שטפחה אביה על כו' וק"ל:

מילדי העברים מנא ידעה כו'. פי' למאי דקאמרינן לעיל דגם המצריים היו בגזירה שלישית מנא ידעה שמילדי עברים הוא וקאמר שראתה אותו מהול ואפילו למ"ד שנולד כשהוא מהול בת פרעה חשבה שהוא נימול כי הנולדים מהול הם מועטים ולמ"ד דנולד כשהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית ניחא טפי שיש להכיר בין הנימול ובין הנולד מהול וק"ל:

זה אר"י כו' זה נופל ואין כו'. ובש"ר זה מהו זה זה נופל כו' ונראה לפרש דה"ק מהו זה דלפי הלשון לא הו"ל למכתב מילדי העברים זה אלא מילדי העברים הוא אבל זה למיעוט אתי זה נופל כו' וכה"ג דרשינן בפרק בן סורר בננו זה פרט לסומין מדהו"ל למכתב בננו הוא וכתב זה למעט אתי:

המצפצפים והמהגים כו'. מפירש"י נראה שהוא מלשון צפצוף כעופות לפי הדרש אבל ממה שאמרו צופים ואינן יודעין כו' נראה שהוא מלשון השקפה והבטה כמו ויראו הצופים והקמותי עליכם צופים שהם חוזים ומתנבאים ואין יודעין מה מתנבאים ומלת מצפצפים כפול על כוונה זו שהם צופים ואינם צופים או שהכפול מורה על המיעוט בדבר כמו ירקרק אדמדם:

ראו שמושיען של ישראל כו' גזרו כל הבן הילוד גו'. היינו גזירה שלישית דקאמר לעיל דגביה כתיב ולעיל דנקט האי קרא בגזירה שניה לישנא דתלמודא הוא וסמך עצמו בגזירה שניה אהבה נתחכמה לו גו' כמ"ש כל זה לעיל וק"ל:

כיון דשדייה למשה אמרו תו לא חזינן כו'. שזה היה סימן הלקייה שהשליכוהו ליאור אז ומה שהוצרכו לומר שאינן יודעין שעל מי מריבה הוא לוקה דלא מסתבר להו למימר שסימן הלקייה לא יורה אלא על השלכתו ליאור לחוד שלא היה אלא לפי שעה ועוד שיצא מזה תשועה לישראל אלא שהיה זה ג"כ סימן לעתיד על מי מריבה שהיא לקייה גמורה והן לא היו יודעין ועיין לזה פירש"י הכא וק"ל:

המה מי מריבה כו' המה שראו כו'. מלת המה הוא כמיותר לדרוש מיניה המה מי מריבה הנזכרים במקום אחר כו' כפירש"י בחומש ובחטא מי המריבה פירש"י בחומש על שהכה הסלע ולא דבר אליו אבל בפרק חלק פי' על שאמר להם שמעו נא המורים גו' ועיין במפרשים וק"ל:

ת"ר אלף רגלי וגו' בשבילי נצלתם כו'. נראה שדרשו כן ממלת רגלי שהוא נקוד בחירק הלמ"ד דלפי פשוטו הו"ל לינקד הלמ"ד בציר"י רגלי וק"ל:

בשבילי נצלתם כולכם. כתבו התוס' תימה דאדרבא בשבילו נגזרו הגזירות שראו אצטגניני פרעה י"ל שהוא היה הראשון המושלך כו' עכ"ל ע"ש דבריהם תמוהים דהא ודאי הא דאצטגנינים הוא גזירה שלישית היה לכל עמו אבל גזירת השלכת בני ישראל ליאור היה כבר בגזירה שניה משום פן ירבה גו' גם מ"ש בתירוצו שמשה היה הראשון המושלך ליאור זה סותר כמה מדרשות שהוזכר בהו שכבר הושלכו רבים מבני ישראל ליאור וכבר כתבנו בזה לעיל דגזירה שניה לא בשביל משה היה אלא משום פן ירבה גו' ונילף גזירה שניה מהבה נתחכמה לו גו' כמ"ש לעיל ואין להקשות דא"כ גם אחר שנתבטלה גזירה שלישית כשראו שמושיען נלקה במים למה נתבטלה גזירה שניה שהיה משום פן ירבה גו' כדאמר הכא זה נופל ואין אחר נופל די"ל כיון דראו דנלקה מושיען לא חשו עוד לפן ירבה ונלחם בנו כיון דלא יהיה להם מושיע ודו"ק:

ר"ח בר פפא אמר אותו יום כ"א בניסן היה כו' רבי אחא ב"ח אמר אותו יום ו' בסיון כו'. נראה דמייתי להו בלשון פלוגתא אדלעיל ונראה לפרש דאמה שאמר לעיל דאינם יודעין שעל מי מריבה הוא לוקה כו' וקאמרי אינהו דודאי היו יודעין ועיקר שראו בו לקיית המים הוא השלכתו ליאור אלא שניצל מגזירה זו ע"י המלאכים שבקשו בשבילו אי ביום כ"א ניסן למר אי ביום ו' לסיון דבזה הזכות שזכרו המלאכים נתבטלה הגזירה

מעליו וכדאמרי' סוף מסכת שבת דאין מזל לישראל משום דע"י זכות גדול יתבטל גזירת המזל ודו"ק:

ומ"ש מן העבריות מלמד שהחזירוהו כו'. מפורש בש"ר למה אמרה מן העבריות וכי אסור כו' לא כן תנינן כו' אבל נכרית מניקה של ישראל כו' לפי שהחזירוהו כו' ולמה פסלן אמר הקב"ה פה שעתיד כו' ע"כ ואע"ג דהיתה שם מניקת ישראלית היה מותר במניקה עובדת כוכבים וכ"כ התוס' פרק אין מעמידין ע"ש אבל הנ"י פ' חרש בשם ר"ח כתב דהיכא דאיכא מניקה ישראלית דאסור בעובדת כוכבים ע"ש בארוכה ויש ליישב דה"נ הכא מפני הסכנה שלא ירגישו שהוא מן העברים לא היתה אומרת מרים וקראתי לך מן העבריות כמ"ש שהעלימה דבריה אי לאו אחר שפסל המצריות ובזה יתיישב הכא היאך שכרה לו להניק מהמצריות דהא ברשות המצריות היא נתנה להניק ואנן תנן עובדת כוכבים מניקה בנה של ישראלית היינו דוקא ברשות ישראלים ולא ברשות מצרים מפני ש"ד די"ל לקרוא עבריות היה יותר סכנה שלא ירגישו בדבר מיהו בזה איכא למימר כיון דבת פרעה נתנה להניקה לא שייך ש"ד מאימת המלכה עליהם:

והיינו דכתיב את מי יורה גו'. ויהיה פירוש הפסוק לפי הדרש בלשונות הכפולים שבו לפי מה שזכר לעיל מיניה כי כהן ונביא שגו בשכר והלכו אחר מותר התאוה המונע מיראת ה' מלהבין בה אבל אמר במשה נביאו נאמן ביתו את מי יורה גו' כי הוא הגון וראוי להורות דעת ה' שהיא תורה שבכתב ואת מי יבין שמועה שהם שמועות והלכות למשה מסיני לפי שאף בקטנותו גמל והפריש עצמו מחלב טמא של עובדת כוכבים כפירש"י קידש עצמו במותר לו ועוד אמר ועתיקי משדים שהעתיק עצמו בלאו איסורא דחלב טמא אלא מפני חשש ש"ד כדאמר פרק אין מעמידין משום דשמא שייפא ליה סם לדד מאבראי ואף שאין הלכה כר"א /כר"מ/ דאמר הכי קידש משה עצמו במותר לו:

ותלך העלמה כו' שהלכה בזריזות כו'. לפי שכבר בענין זה קראה הכתוב אחותו וכאן גבי הליכה אחר אמה קראה עלמה מלמד כו' ושאמר שהעלימה את דבריה כפירש"י שלא ידעו שהיא אחותו ושמביאה את אמו ומשום שלא יתוודע נביאותה בבית פרעה שזה הוא בן המושיע ולכן העלימה כאילו אינה אחותו ואין זה אמו וק"ל:

מתנבא ואינה יודעת כו'. ענין זה שמתנבאה שלא מדעת וכונה וכמ"ש הכותב פ"ק דברכות גבי ראובן שאמרה לאה ראו מה בין בני כו' דהיינו הקב"ה שם בפיה קריאת שם זה כו' ע"ש. ודרשו הילכי הא שליכי עיין בראב"ם שכתב ואף שדרך הלשון להיות כן כמו הא לכם זרע מ"מ היכא כו' עכ"ל ע"ש ול"נ דלפי פשוטו שהוא מלשון הליכה הו"ל למכתב הוליכי בויו"ו וע"כ דרשוהו בשני תיבות הי לכי ר"ל הרי שלך וק"ל:

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן כו' שהיתה מתנבאה כו'. נרמז זה במקום השירה שהזכיר בה תשועת ישראל ע"י משה כמ"ש ויושע ה' וגו' ויאמינו בה' ובמשה ומשה התחיל בשירה עם האנשים כמ"ש אז ישיר משה ובני ישראל גו' אמר הכתוב שגם מרים התחילה בשירה עם הנשים לפי שכבר נתנבאה על תשועה זו קודם לידת משה כשהיתה אחות אהרן שתלד אמי בן המושיע כו':

דף יג.

גמ' עמד אביה ונשקה על ראשה כו' עמד אביה וטפחה כו'. אע"ג דנתאמתה לו נבואתה כשראה הבית כולה אורה אח"כ כשהושלך ליאור נתייאש אביו ממנו אבל בספר שורש ישי כתב שהיה בנוסחת גמרא שלו עמדה אמה וטפחה לה על ראשה וכ"ה בש"ר דאביה ג"כ בטח ברחמי אל וסמך על נבואת בתו ע"ש ומ"מ קשה גם לגירסתו למה לא בטחה אמה בכך כמו אביה ויש ליישב דלא גילתה את נבואתה זו אלא לאביה כדי שיחזירנה אחר שגירשה כדקאמר לעיל ולזה ע"י שנתמלא הבית כולה אורה נתאמת לו נבואתה גם שהיתה אז בת חמש שנים אבל לגבי אמה העלימה נבואתה כדמשמע ותלך העלמה ותקרא את אם הילד שדרשו בו שהעלימה דבריה שהוזכר זה כאן לומר דלגבי אמה כבר העלימה דבריה ולזה היתה נצבת שם מרחוק לידע סוף נבואתה ולזה אמה שלא ידעה בנבואתה בשעה שהושלך ליאור גם אם ראתה כבר שהבית היה כולו אורה חשבה לה לסבה אחרת וע"כ עמדה וטפחה לה כו' ודו"ק:

והדר וכל העולים אתו כו'. דמשמע להו דכל העולים גו' על כל עבדי פרעה שהוזכרו מעיקרא בלשון עלייה ויעלו כל עבדי גו' וק"ל:

נהגו בהן כבוד כו'. פירוש דהיינו שילכו לפניהם ואע"ג דאמרינן בפרק שלשה שאכלו דאין מכבדין בדרכים דהיינו בשנים שפגעו זה בזה בדרך אבל אם מתחילה נועדו יחדו ללכת כי הכא מכבדין כמו שכתבנו בפרק הפועלים בשם התוספות וק"ל:

וכי גורן יש לו לאטד כו'. יש לדקדק דאימא כפשטיה ונקרא כך על שם אטד המקיפו דהא לפי הנמשל נמי ה"ק שהקיפוהו כתרים כו' כגורן שמקיפין לו אטד וי"ל דודאי אין דרך לקרות שם הגורן על דבר שפל המקיפו וסתם גורן נמי מוקף באטד ולא בא קרא אלא לאשמועינן הנמשל שהקיפוהו כתרים כמו שמקיפין הגורן באטד וק"ל:

ומ"ש שבאו כולם למלחמה כו' מפורש בב"ר ע"ש והוא שבאו שלא יקבר יעקב במערת המכפלה כדלקמן וכיון שראו כתרו של יוסף כו' נטלו גם הם כתריהם מראשם כו' ע"ד נפלה עטרת ראשינו כדכתיב בתריה ויספדו שם מספד גו':

תנא ל"ו כתרים כו'. עי' פירש"י מה שכתב דכ"ג אלופים מבני עשו וחשיב קרח שני פעמים ובב"ר חשיב ליה חד דממזר היה א"ק לפירושו הא אמרינן פרק חלק דכל אלוף מלכותא בלא תגא הוא והיאך קאמר דתלו כתריהן גם נראה דלא היה להם רק שמנה מלכים בדורות הללו שהיו קודם שמלך מלך בישראל כמ"ש בפרשת וישלח גם ק"ק דהא חשיב נמי הכא בני קטורה שהיו מלכי מדין שם ולמה לא תלו גם הם כתריהם ולולי פירש"י נראה דהיה קבלה בידם שהיו הכל בכלל ל"ו כתרים וכ"ה בתנחומא שגם מלכי כנען תלו כתריהם ע"ש:

מספד גדול וכבד מאד כו' אפילו סוסים כו'. מלשון זה שהוא מורה על גודל וריבוי ההספד דרשו כן שעשו כן לכבוד ואולי שענינו כמו שעושים עתה למרכבת שרים ומלכים במיתתם להלביש הסוסים שחורים ולעשות להם כאילו גם הם בוכים וק"ל:

ממרא קרית הארבע כו' ד' זוגות כו'. אקרא דפרשת וישלח מייתי ליה הכא ובפ"ה דעירובין אבל אקרא דתחילת פרשת חיי שרה דלא כתיב הארבע בה' יש לפרשו שהוא שם איש קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים דספר יהושע קרית ארבע האדם גו' קרית ארבע אבי הענק גו' אבל האי קרא הארבע בה' הידיעה לא תפול בשם העצם וע"כ דרשו בו שהוא שם המספר ע"ש ארבע זוגות ובב"ר וכן פרש"י שהביאו דרשה דהכא אקרא דפרשת חיי שרה סמכו עצמם אקרא דפרשת וישלח מדכתיב בה' הידיעה ורש"י בפרשת וישלח שכתב לפי פשוטו דארבע הוא שם העיר ומצינו כה"ג בתוספות ה' כגון בית הלחמי אבי העזרי אין זה ראיה דלא מצינו אלא בשני תיבות ששניהם מהשם אבל הכא קרית אינו מהשם אלא שהוא תרגומו של עיר ומה שטען הרא"ם אדרשה דהכא מקרא דספר יהושע אולי לא זכר הרב מה שדרשו בב"ר האדם הגדול בענקים גו' זה אברהם ולמה כו' ויחסו לאברהם לפי שהוא קנה אותו בכסף מלא ובשיר השירים רבה האדם זה אדם הראשון הגדול זה אברהם יצחק ויעקב שנקראו גדולים ויהיה פירוש הכתוב ארבע ששם נקברו ארבע זוגות שהם אדם וכו' שנקראו גדולים וענין הארבע זוגות נראה לפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום לעשות לו קבר ותנן בפרק המוכר פירות המוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכה שמנה כוכין דהיינו ארבע זוגות והטעם בזה נראה קבר אחד לעצמו ועוד ז' קברים לז' המוטלין עליו לקוברן שכהן מטמא להן ודו"ק:

והאי דפייש דידי הוא וכו' פשיטותא מי זביני כו'. פירש"י שלא אטול פי שנים אלא כמוהו עכ"ל נראה שדקדק לפרש כן דלא מכר עשו ליעקב את הבכורה אלא שלא יטול פי שנים ולא שיטול יעקב פי שנים אלא שיחלקו בשוה כשני אחים פשוטים דאל"כ מאי

קאמר האי דפייש דידי דמשמע כולו דידי הוא ואם מכר לו בכורתו ממש גם אם לא מכר לו פשיטותיה הרי יש ליעקב כל קבר לאה ועוד חלק שלישי מזה הקבר ואין לעשו רק שני חלקים ואין אלו אלא דברי נביאות דסתם קאמר קרא וימכור את בכורתו ליעקב גו' והכי משמע פרק י"נ דדומיא שנתן יעקב ליוסף את הבכורה קנה יעקב בכורה מן עשו ובהדיא קאמר התם גביה שיטול פי שנים ולולי פירושו נראה דממש בכורתו קנה יעקב ליטול פי שנים אע"ג דהיה ליעקב גם בהאי קברא חלק שלישי קאמר האי דפייש דידי הוא שיש לי שני חלקים בו ולו רק חלק אחד ואשלם חלק שלישי שיש לו בו וצ"ל דגם לפי האמת שמכר חלק פשיטותיה היינו דוקא בהאי קברא אבל לא בשאר דברים שהרי לא הוזכר בקרא אלא שמכרו חלק בכורה אבל בהאי קברא קנה ממנו גם חלק פשיטותיה שלא יקבר הרשע אצל הצדיקים כדאמרינן בעלמא ולקיים קרית ארבע מ"ש ארבע זוגות איש ואשתו ומפורש במדרש שנתן בשביל זה הרבה ממון שאמרו כריתי מלשון כרי שנטל כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה מהם כרי כו' ע"ש:

ואין כירה אלא לשון מכירה כו'. פירש"י כמו ואכרה לי בחמשים גו' עכ"ל וק"ק דהא תלמודא לא מייתי הכא מהתם אדרבא פ' ג"ה מייתי ליה אההוא קרא מקרא דהכא ויש ליישב דבין הכא ובין התם לא סמיך אלא אהא דמייתי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה אלא שרש"י בא לומר כאן דלא תימה שהיא מלה זרה כירה במקום מכירה וקאמר דכה"ג קאמרי' ואכרה לי בחמשים גו' וכן דרך התלמוד בכמה דוכתי לאתויי מהכא להתם ומהתם להכא מה"ט ודו"ק:

אמרי שפר אלא אמרי ספר כו'. פירוש אותן אמרי שאמרו לו איגרתא במצרים הוא נפתלי היה נותן אותן בספר האגרת שהביא משם וק"ל:

חושים בן דן כו' והיינו דכתיב ישמח צדיק כי חזה גו'. יראה שכל זה נדרש ממזמור זה שאמר זורו רשעים מרחם הוא עשו שכבר בעודו ברחם היה מפרכס לצאת אחר ע"ז תועה לדבר כזב שלא מכר חלק קברו ליעקב חמת למו כדמות חמת נחש גו' בא בכעסו לעכב קבורתו כי כחו הוא נחש הקדמוני ואמר חרש יאטם אזנו והוא חושים בן דן שלא שמע לקול מלחשים והוא חבר חברים מחוכם לידע על מה שלחו לנפתלי והנה ע"י הרס שנמו גו' של עשו ואמר דנתרן עיניה ונפלו כו' דכתיב נפל אשת בל חזו גו' ודפתחינהו לעיניה דכתיב כי חזה נקם גו' ושאמר ואחיך דכתיב ישמח צדיק ותלמודא קיצר ברמז והביא סיפא דקרא וק"ל:

נתקיים נבואתה של רבקה דכתיב למה אשכל גו'. פירוש שמתוך דבריה למדנו נביאותה שביום אחד ימותו שהרי לא דאגה אלא על שיהרוג עשו את יעקב בעיכובו שם ואמרה

למה אשכל גם שניכם יום אחד אלא שזה היה נבואתה שביום אחד ימותו וצ"ל דלאו כמתנבאה מדעת היה אלא כניבא ואינו יודע מה ניבא שהרי לא חשיב רבקה בהדי ז' נביאות בפרק קמא דמגילה וק"ל:

ואי לא עסק ביה יוסף אחיו כו'. עפירש"י וכעי' זה כתבנו לעיל במתני' ע"ש:

כולן נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצות כו'. דהיינו שהיתה המצוה חביבה עליו כמו ששנינו והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה והיינו חכם לב גו' שמחשב כן בלבו הפסד מצוה כו':

ומנין היה יודע משה כו'. גם שאר ארונות של השבטים העלו עמהם כפירש"י פרשת בשלח וכדאמרינן פרק החובל לגבי יהודה מ' שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו מגולגלין בארון אבל היו יודעין קבורתן משא"כ ביוסף שהעלימו המצרים קבורתו מטעם דמסיק שיתעכב שם כדי שיתברכו מי נילוס ולהכי קבעו ומנין היה יודע כו' דאינו דומה שידע זה בנבואה כיון שלא הוזכר בקרא אבל ידע זה ע"י סרח בת אשר שהיא היתה מאותו הדור מכלל שבעים שירדו למצרים והיתה חיה עדיין כמפורש במדרש מדכתיב אנכי שלומי אמוני ישראל גו' וא"ל ארון של מתכות כו' כדי שיתברכו כו' ועשאו של מתכות כדי שישקע במים ולא ימצאו אותו להעלותו משם לעכבוהו שם כדי שיתברכו כו' ובזכות יעקב נמי ודאי דהיה הנילוס עולה כדאיתא במדרשות אלא שלא היה יכולת בידם לעכב ארונו של יעקב דיוסף שליט היה במצרים והיה סיפק בידו לעשות כו' כפירש"י בחומש פ' בשלח:

וא"ל יוסף הגיע העת שנשבע הקב"ה כו'. תלה שבועת יוסף בשבועת הקב"ה כמ"ש בענין ויאמר יוסף גו' והעלה גו' כאשר נשבע ה' לאברהם גו' וישבע יוסף את בני ישראל גו':

ואל תתמה היאך ברזל צף כו'. צף ברזל מפניו ניסי י"י רבים הם ובייחוד גבי משה שמפורש שהיו הניסים ברצונו יתברך ע"י ציויו כמ"ש בי' מכות ובקריעת ים סוף אבל זה הנס שהברזל צף לא היה בו ציויו של הקב"ה כנראה מענינו וע"כ אמר אעפ"כ אל תתמה בו דומיא דאלישע דבמעשה בעלמא שהשליך העץ אל המים צף הברזל בנס וכמ"ש רצון יריאיו יעשה וק"ל:

בקברניטו של מלכים כו'. פירוש הערוך בבית הקברות של מלכים והיה שם ארונות הרבה ולא היו יודע משה איזהו עד שנזדעזע מעצמו עכ"ל:

וכל אותן שנים כו' היו שני ארונות כו'. כבר כתבנו לעיל דגם שאר ארונות של השבטים היו שם עמהם במדבר אלא שלא היה במחנה שכינה משא"כ ארונו של יוסף שלא נתעסק

בו אלא משה שהיה במחנה לויה קרוב למחנה שכינה כדאמרי' לקמן פרק היה נוטל ע"ש וק"ל:

דף יג:

קיים זה כל מה שכתוב כו'. פירש"י אגדה זו מפורשת במכילתא כו' וכן כל י' הדברות לא תשנא גו' לא תקום גו' וחי אחיך גו' עכ"ל ר"ל דכל מה שכתוב בי' הדברות חשב שם דקיים יוסף דהיינו מה שכתוב בלוחות שהם י' הדברות ועוד חשב שם גם זה שלא נזכר בי' הדברות אלא בתורה דהיינו לא תשנא את אחיך וביוסף וינחם אותם גו' לא תקום גו' אתם חשבתם גו' וחי אחיך גו' ויכלכל יוסף את אחיו גו' וק"ל:

ואי לא עסק ביה משה ישראל כו'. לכאורה כל זה סותר מאי דאמרי' לעיל שכל ישראל נתעסקו בביזת מצרים ולכך לא נתעסק בו רק משה ומאי פריך מהאי קרא שקברוהו בשכם שזה היה שלא בשעת ביזה אחר כמה שנים וי"ל מעיקרא במצרים דכתיב ויקח משה גו' ודאי דיש לתלות מה שלא נתעסקו בו כל ישראל לפי שנתעסקו בביזה אבל אותן מ' שנים שהיה משה מתעסק בו כדאמרינן גבי ב' ארונות דלא היה שם ביזה תקשי ליה שפיר וכי ישראל לא הוו מתעסקי ביה הא אח"כ התעסקו ביה וקברוהו בשכם. ומשני התם טעמא אחרינא איכא דהניחו לו כבודו בגדולים כו' כיון דכבר נתעסק בו משה בלחוד דהיינו גדולים הניחו לו כך בגדולים ומיהו אי לא הוה מתעסק ביה משה בלחוד מעיקרא מטעם דהניחו לו כבודו בגדולים כו' לא הוו שבקי ישראל מלהתעסק בו מעיקרא אי לאו משום ביזה כדאמר לעיל ומיהו הניחו לו כבודו במרובין כו' דקאמר מטעם זה אפילו מעיקרא מיד אחר שמת משה עשו כן ואפשר משום דאף בני יוסף ודאי היו מתעסקי בו שהם נמי בכלל בני ישראל משא"כ במשה דמשמע שהוא בלבד היה מתעסק בו בין במצרים ובין במדבר כמ"ש לעיל ולא הוו שבקי ליה אי לאו משום ביזה ודו"ק:

מ"ש בשכם כו' משכם גנבוהו כו'. לפי פשוטו שפרש"י בחומש ואני נתתי לך שכם אחד גו' דהיינו שכם ממש שלקח יעקב בחרבו ובקשתו לא אצטריך ליה הכא לטעמא דמשכם גנבוהו אלא שזה נתן לו נחלה ליקבר בה כפירש"י שם וק"ל:

ויקח משה גו' וכתיב ואת עצמות גו'. ר"ל דויקח משה את עצמות יוסף עמו דמשמע דכל העלייה משה היה עושה בכל אותן מ' שנים כדמוכח לקמן בפרק נוטל מהאי קרא ומדכתיב את עצמות יוסף אשר העלו גו' דמשמע דעלייתו נקרא על שמם וקאמר משום דאין המצוה קרויה אלא על מי שגמרה גם שסיפר הכתוב בשבח משה שהיה המצוה

חביבה עליו ובגנאי ישראל דשבקי ליה משום ביזה היינו בתחילת לקיחת ארונו של יוסף ממצרים שכל ישראל הוו שבקי ליה משום ביזת מצרים אבל עלייתו במ' השנים דלא הוו שבקי ליה אלא משום כבודו של יוסף הניחו לו כבודו בגדולים כו' נקרא שפיר על שמם כיון דהם גמרו המצוה וקברוהו והטעם בזה כי בכל דבר התכלית הוא עיקר דהיינו הכא הקבורה שעשו לו בשכם וק"ל:

אף מורידין כו' שנאמר ויהי בעת ההיא גו'. דבעת ההיא הוא מיותר למדרש מיניה דקאי אעת שהוזכר לעיל שבעת שהתחיל בהצלת יוסף ולא גמרה הורידוהו מגדולתו ורש"י פירש בחומש דמשום דהפסיק בפרשתו של יוסף דריש הכי ועוד פירש שם דאחיו בעצמם הורידוהו מזה הטעם אבל כאן פירש"י מן השמים:

אף קובר אשתו ובניו דכתיב כו' וכתיב וימת ער ואונן. כיון דלא היו לער ואונן רק ז' שנים כמפורש בסדר עולם משמע להו דמתו בעון יהודה אביהם שלא גמר המצוה אע"ג דבקרא מפורש שמתו בהשחתת זרע הא והא גרמא כדאמרי' פוקד עון אבות על בנים בשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ואי לאו האי חטא דיהודה לא היו נענשים כיון דלא הוו בני עונשין ודו"ק:

מפני שלא מיחה בכבוד אביו. הכוונה בו ג' שותפין באדם ומאביו נבראו עצמות לכך נתבזה שיקרא עצמות בחייו כאילו לא היה לו אלא חלק הבא מאביו דהיינו עצמות וק"ל:

מפני מה מת יוסף קודם כו'. בפרק הרואה מפורש ע"ש:

ויוסף הורד מצרימה אר"א אל תקרי כו'. נראה דדרשו כן משום דהאי קרא יתורא הוא דכבר כתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר גו' וע"כ דרשו מיניה שהוריד כו' ואשמועינן בזה דתחלת ביאתו לשם להורידן מגדולתן ויהיה הוא השליט עליהם כמפורש בב"ר ג"כ מלשון הורד שהוא שליט כמו וירד מים ועד גו' וכי הוא רודה גו' ע"ש:

ויקנהו פוטיפר סריס כו'. רש"י ל"ג בא גבריאל וסרסו אלא בא גבריאל ופרעו דהיינו סירוס ונדרש משינוי דקרא דמעיקרא כתיב וכו' אבל סירוס דקרא כתרגומו רבא דפרעה והוא לשון משרת במקרא אבל בב"ר אמרו סריס שנסתרס בגופו כו' ע"ש וע"כ הנראה לקיים גירסת הספרים משום דהאי קרא יתורא הוא דכבר כתיב בפרק שלמעלה והמדנים מכרו אותו לפוטיפר סריס גו' כמ"ש לעיל וע"כ דרשו דהכא מלשון סירוס שנסתרס בגופו כמ"ש בב"ר ולכך הביא האי קרא בדרשה זו ולא קרא דלעיל ומשינוי פוטיפרע במקום פוטיפר בתוספות ע' דרשו שפרעו והוא סירוס יתירה כפירש"י גופיה הכא וכמה גוני סריסים יש בפרק הערל ויש לדקדק מהיכן יצא להם לומר דהיינו פוטיפר היינו פוטיפרע ואימא דאיש אחר הוא וע"פ המדרש שראתה אשת פוטיפר ע"י האצטגנינות

שתהיה לה זרע ממנו ניחא קצת ועוד נראה לפרש מדכתיב ויקרא פרעה שם גו' ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע גו' למה תלה אשה זו שנשא בנתינת פרעה דמשמע בעל כרחו של אביה פוטיפרע והיינו משום דלא רצה אביה פוטיפרע ליתן אותה לו משום דנתבזה אשתו על ידו וגם הוא נסתרס על ידו דהיינו פוטיפר היינו פוטיפרע ולפי פשוטו נמי י"ל דבע"כ של אביה היה משום דעבד היה גם עברי והא דכתיב הכא פוטיפרע כהן און וגבי פוטיפר קרי ליה שר הטבחים כבר תירץ הרמב"ן ע"ש בפירושו ועיין גם בראב"ם בזה באורך. ועניין דבא גבריאל וסרסו כו' והיינו סריס חמה מתולדות אש שגבריאל הוא שר של אש כדאמרי' פרק ע"פ ובפ"ב דיומא וק"ל:

רב לך כו' ברב בישר רב לכם כו'. מבואר כי מלת רב מורה על רוב טובה אם בעוה"ז ברשעים אם בעוה"ב בצדיקים כמ"ש בהו מה רב טובך גו' ובהפך בעוה"ז אמרי' פרק החולץ הצדיקים אינן מקבלים לא רוב טובה כו' אבל מדת הרשעים שמקבלים רוב טובתן בעוה"ז כדי לטורדן מן העוה"ב וז"ש עשו יש לי רב דהיינו רוב הטובה בעוה"ז ויעקב לא אמר רק יש לי כל דמסתפק בעוה"ז כההיא דפרק החולץ והא דכתיב רב עוד יוסף בני חי גו' היינו נמי בעוה"ב כמ"ש שסימן זה היה מסור ביד יעקב מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם כפירש"י פ' וישב והשתא ה"נ ה"ק קרא לפי שבישר את עדת קרח במדת רשעים דהיינו רב לכם בעוה"ז כן דקדק הקב"ה עמו ונענש ונתבשר הוא בכעין המדה זו רב לך בעוה"ז ובמדרש אמרו דרב לך היינו רב טוב הצפון לך לעוה"ב כפירש"י בחומש ודו"ק:

רב יש לך ומנו יהושע כו'. כמפורש בתר האי קרא וצו את יהושע גו' כי הוא יעבור גו' ולעניין שררה ורבנות קאמר רב יש לך א"נ גם לענין חכמה כדלקמן שנסתתמו כו'. ואמר ד"א רב לך שלא יאמרו הרב כמה קשה כו'. פירשו רב לך מלשון רבנות כמ"ש הרא"ם וכמה קשה כו' וכמה סרבן מאל תוסף דבר אלי גו' וק"ל:

וכ"כ למה כו' לפום כו'. פירש"י לפי צדקתו מדקדקים אחריו עכ"ל ולפירושו קאי אדלעיל ברב בשרוהו כו' גם קשה אמאי לא מייתי האי משל ביבמות פרק בתרא דעיקר מלתא איכא התם דהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ויש לפרש הכא דקאי אהא דקאמר שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה כו' כלומר וכ"כ למה שהרי לא הוזכר שם בקרא שהפציר משה כ"כ בהקב"ה רק פעם אחת וקאמר דלפום גמלא שיחנא דלגבי רב כזה הקב"ה ודאי דהפצרה מועטת היא כמרובה ושפיר קא"ל אל תוסף גו' וק"ל:

ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים כו'. מבואר פ"ק דקידושין:

אילימא לצאת ולבא ממש והכתיב לא נס ליחה כו'. ולא נראה להם לפרש לא אוכל איני רשאי לפי שה' אמר אלי לא תעבור גו' שלא מצינו וי"ו במקום לפי כמ"ש הרא"ם ע"ש:
וכתיב ויעל משה מערבות מואב גו' י"ב מעלות היו שם ופסען כו'. דלא ה"ל למכתב מערבות מואב אלא ויעל אל הר נבו דכבר ידענו דבערבות מואב היו כל ישראל אז וכל משנה תורה שם נאמר אלא דאשמועינן דבפ"א ופסיעה א' עלה מערבות מואב לשם בלי הפסק ביניהם וענין י"ב מעלות כו' רמז על י"ב שבטים ע"פ מה שאמרו בתנחומא ואת עלית על כלנה אלו ברכותיו של משה כו' לא היה בו קטטה כו' והענין מבואר כי לא היה מיתתו העדר [שלו] ח"ו אבל הוא פסע בפסיעה א' על כולן שהיה שקול כנגד כל ישראל ומיתתו הוא העדרם ופחיתותם הוא כמ"ש ויתעבר ה' בי למענכם גו' וק"ל:
לצאת ולבא בד"ת מלמד שנסתתמו כו'. יש לפרש לפי זה סיפא דקרא וה' אמר אלי גו' שא"ל אל תחשבו שאהיה לכם עוד לרב שבבואי לא"י תחזור החכמה אלי דאוירא דא"י מחכים הנה ה' אמר אלי לא תעבור גו' וק"ל:
וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל גו' אותה שבת (שבת) כו'. דעד היום לא בא למחנה שכינה דהיינו אוהל מועד רק משה בלבד אבל באותו יום שמת משה היה גם יהושע נצב במחנה שכינה דהיינו שבת דיוזגי בתחלת היום למשה וסופו ליהושע כפירש"י וקצת ראיה מהאי לישנא דקאמר שבת של דיוזגי שמת משה בשבת וכבר האריכו בזה התוס' בפרק ע"פ ע"ש וק"ל:
ותניא אר"י כו' היכן משה מת בחלקו של ראובן כו' והיכן קבור כו'. המכוון גם בזה שלא היה מיתתו וקבורתו במקום א' להורות להן שיצטערו על העדר מיתתו כי לא יהיה להן עוד עומד בפרץ ומוכיח אבל אין להן להשען רק על התשובה שהוא מעשה ראובן שפתח בתשובה והקבורה היתה בחלקו של גד לכפר להם על עון פעור כדלקמן ואמר שעדיין לא נקבר והיה מוטל בכנפי שכינה הספידו המלאכים על העדרו לישראל וז"ש צדקת ה' וגו' שאין סברא שיאמר משה כן על עצמו כפשטיה ולפי שהצדקה שהאדם עושה אפשר שאינה כהוגן כדאמרי' פ"ק דב"ק ופ"ק דב"ב שהקב"ה מכשיל ליתן צדקה לשאינן מהוגנין וז"ש כי משה אין נביא כמוהו והיה בו מדת ה' בצדקה ליתנה להגונים ואמר ומשפטיו עם ישראל כינוי דמשפטיו על משה דבמדת משפט הלך בדיני אדם ולא בדיני שמים שהוא חמור יותר בכמה דברים שאמרו שחייב בדיני שמים ופטור מדיני אדם שאף שנתחייבו ישראל כמה פעמים כליה בדיני שמים כמ"ש ואכלה אותם כרגע עמד משה בפרץ להשיב חמת ה' לדונם בדיני אדם כמו בעגל שהרג ג' אלפים ונתכפר לנשארים וכן במעשה פעור. ואמר כי הקב"ה אמר עליו בדרך הספד כאילו כביכול

מיתתו הוא העדר גם לו. מי יקום לי גו'. כפירש"י להוכיחן לשמי ועי"ל לי ממש שהקים אותם לי לעם ולא הבדלתי אותם ממני כמ"ש אם אין פניך הולכים וגו':

ושמואל אמר מי כהחכם גו'. פשר דבר יש לפרש אדיבור לא יהיה לך גו' שהוא כולו אש כמ"ש בע"ז כי אש אוכלה הוא אל קנא ומי יודע לפשר אותו האש כמו שעשה משה במעשה עגל ופעור שבקש רחמים עליהם להשיב חמת האש ולהפשירו:

ור"י אמר והחכמה מאין תמצא. הספיד עליו שבענין החכמה היה העדר לדורו כמ"ש כי הוא היה אב לחכמים ולו ניתן חכמת הפלפול של התורה והוא נתנה לכל ישראל בטובת הנאה כמ"ש בנדרים והיינו מאין תמצא כדלקמן פרק נוטל מי שמשים עצמו כאין כמו משה שנאמר בו והאיש משה ענו מאד וגו' וכתיב ונחנו מה גו' בו תמצא החכמה:

ור"נ אמר וימת שם משה גו'. ע"פ מ"ש פ"ק דב"ב אפשר משה חי וכתב וימת משה גו' ע"כ הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כו' כמפורש שם בחידושינו והיינו שהקב"ה אמרו להודיע שהוא העדר גדול לדורו כמ"ש עבד ה' גו' ולא קם כמשה גו' לכל האותות אשר עשה גו':

סמליון אמר וימת שם משה ספרא רבא דישראל. וכן ת"א בפסוק כי שם חלקת מחוקק גו'. והוא מבואר כי לא נקרא משה כותב לישראל רק הנגלה של התורה כי הנסתר של התורה כבר כתובה לפניו יתברך ב"ה קודם בריאת עולם באש שחורה ע"ג אש לבנה וע"כ אמר כי הוא ספרא רבא דישראל שהוא כתב התורה ויתנה אל הכהנים בני גו' או ספרא שהיה מונה מספרן של ישראל ב' פעמים. וכתבו התוספות וכ"ה בערוך סמליון אית דאמרי שם מלאך עכ"ל אפשר דמשמע להו הכא משום דהא דאמר רב נחמן וימת שם משה אינו מפורש בו שום שבח למשה וע"כ אמרו דכולא מלתא דרב נחמן הוא דרב נחמן אמר שזה ההספד אמר עליו סמליון המלאך וימת שם משה ספרא רבא כו'. ואמר וי"א לא מת משה כתיב כו'. ומשום הך קושיא דפ"ק דב"ב וכי אפשר משה מת וכותב וימת משה גו' מש"ה קאמרו דלא מת וסמכי לה אג"ש דשם שם מה להלן עומד ומשמש כו' נקט השימוש כדאמרי' בעלמא גדול שימושה יותר מלימודה וענין השימוש מפורש לקמן פ' נוטל וכה"ג אמרו בתענית יעקב אבינו לא מת ומפורש שם:

ויקבור אותו בגיא מול כו' סימן בתוך כו'. דכיון דלא ידע איש את קבורתו כל הני סימנים ל"ל אלא דאשמעינן קרא דאפ"ה לא ידע כו':

וכבר שלחה מלכות העובדי כוכבים אצל כו'. דהוו חשבו דבכל הני סימנים היאך אפשר לומר דלא ידע איש גו' וקאמר דעמדו למעלה נדמה כו' והוא מבואר כי כבר נעשה משה גם בחייו דבר רוחני כמלאך כמ"ש לחם לא אכל ופירש מן האשה ע"כ גם במותו גופו

שנקבר נשאר רוחני שאין לו גדר במקום ואין לעמוד על מקומו המיוחד לו והוסיף ר' חמא לומר שמשה בעצמו אינו יודע כו' כי כן נעשה כולו רוחני שלא ידע היכן גופו כלל כי נפשט החומר ממנו וק"ל:

דף יד.

גמ' מפני מה נקבר משה אצל בית פעור כו'. ר"ל גם שלא זכה ליכנס לא"י בחיים מפני מה לא זכה ליקבר בא"י כמו עצמות יוסף וקאמר לכפר כו' והוא ענין הכתוב שאחר תפלת משה כתיב ונשב בגיא מול בית פעור גו' ר"ל שחטא זה שעשיתם בבית פעור גרמה לי ליקבר בח"ל לכפר עליכם ועי"ל שאמרו מפני מה נקבר כו' דגנאי הוא לזכור שם ע"ז על מקום קבורתו וקאמר כדי לכפר כו'. ועיין בתוס' ע"פ מ"א ובמדרש ילקוט איתא בע"א מה עשה משה חפר כו' וטמן חמה בארץ כו' וכשישראל חוטאין היה עולה ופועל פיו לנשוף ברוחו להשחית לפיכך נקרא שמו פעור והיה משה מזכיר עליו את השם ומורידו למטה וכשמת מה עשה הקב"ה נתן את קברו כנגדו והוא רואה קברו וחוזר לאחוריו כו' והוא מבואר כבר בזה הפ' שהחטא מוליד מלאך משחית והוא זה הפעור שפער פיו כו' ודו"ק:

וכי אפשר לאדם להלוך אחר שכינה כו'. אע"ג דכתיב וה' הולך לפניהם האי קרא אחרי ה' גו' לאו בענין זה איירי אלא בענין הקרוב אליו וההפך לא תלכו אחרי אלהים אחרים וק"ל:

ביקור חולים דכתיב וירא אליו ה' גו'. מפורש פ' הפועלים יום ג' למילתו היה ובא הקב"ה לשאול באברהם ע"ש בחידושינו:

ברכת אבלים דכתיב ויברך אלהים את יצחק בנו גו'. דרשו כן מדכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים גו' תלה הכתוב ברכה זו במיתתו של אברהם דהיינו ברכת אבלים ודו"ק:

הקב"ה קובר מתים שנאמר ויקבור אותו כו'. הפועל שהוא הקובר חסר מן המקרא מי הוא ופירשוהו דקאי על הקב"ה שנזכר לעיל ובספרי איכא תנא דפליג וקאמר ויקבור אותו הוא קבר את עצמו:

דבר הבא מן העור כו'. ולא עור בהמה ממש דעדיין לא נתפשטה אז שום בהמה כ"כ החזקוני:

תורה תחלתה ג"ח כו'. הוא הוראה במעלת התורה כי התורה כולה מראשה ועד סופה כולה חסד כמ"ש ותורת חסד על לשונה וידוע מעלת מדה טובה זו על הצדקה ושאר מדות בכמה מקומות וק"ל:

מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס כו'. דליכא למימר שהיה מתאוה ליקבר בא"י משום גלגול מחילות כמ"ש בסוף כתובות גבי יעקב ויוסף דאעברה נא ואראה את הארץ הטובה לא משמע כן:

וא"ל הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר מעלה אני כו'. יש לפרש זאת התשובה בהאי קרא ויאמר ה' אלי רב לך גו' דהיינו רב טוב הצפון לצדיקים לעוה"ב כמ"ש במדרשות ומיהו קשה דהיאך קאמר שהיה מבקש לקיים המצות כדי לקבל שכר עליהן הא אמרינן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וי"ל דהיינו במצוה שנתחייב בה כבר אבל הכא שעדיין לא בא לא"י ששם חיובה והקב"ה לא רצה שיהיה חייב בהו שפיר מצי לבקש משום קבול שכרן ודו"ק:

שנא' לכן אחלק לו ברבים גו'. דהיינו אחלק לו שכר בכלל הרבים שבאו לא"י ודימה לו השכר הזה לשלל שהוא דבר שלא טרח בו אלא אחרים עשאוהו כן תקבל שכר כאילו עשית על דבר שלא טרחת בו אלא אחרים שיבואו לשם והוא כוונת הפסוק שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב ר"ל שש אנכי על אמרתך אמירת התורה בעלמא בלא קיומה וטורח עשייתה כמוצא שלל רב ששש על דבר שלא טרח בו וק"ל:

יכול כאחרונים כו'. ר"ל יכול כאחרונים דהיינו כאותן רבים שיבואו לא"י לקיים המצות ולא כראשונים שהם אברהם יצחק ויעקב דמפורש בהם שכרם הגדול כמ"ש באברהם שכרך הרבה מאד וכעין זה ביצחק ויעקב שגם הם אע"פ שהיו עצומים בתורה ובמצות שקיימו כל התורה מ"מ הרבה מצות התלויות בארץ ובקרבנות ודאי לא קיימו התלויות בכבוש א"י וישיבתה ושכרן הרבה מאד כן תהיה שכרך גדול בלא קיומן. ואמר ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר כו'. שע"כ הוא ראוי לחלק עמהן השכר שהרי הוא נמנה עמהן במתי מדבר ובשבילן כמ"ש בענין ויתעבר ה' בי למענכם גו' וק"ל:

ולפושעים יפגיע שבקש רחמים כו' שיחזרו בתשובה כו'. דהא דבקש רחמים על כפרתן כבר מפורש שבקש בתפלתו ואם אין מחני גו' אבל קאמר ולפושעים יפגיע שבקש רחמים שלא יהיו עוד פושעים דהיינו שיחזרו בתשובה ומפורש בקרא שבקש עליהם כך שנא' מי יתן והיה לבבם זה כל הימים גו' ודו"ק:

סליק פרק המקנא

דף יז.

גמ' איש ואשה זכו שכינה כו' ומפני מה נשתנה תכלת כו'. כל הסוגיא מפרש במס' חולין פרק כיסוי הדם בחידושים ע"ש וק"ל:

דף כ.

שמלאכתך מלאכת שמים שמא תחסיר אות א' כו'. מפורש בעירובין פ"ק:

דף כ:

זכות תולה לה ג' חדשים כדי הכרת עובר כו'. פרש"י דדריש ונקתה ע"י זכות כדי ונזרעה זרע כו' עכ"ל ע"ש והוא דחוק דא"כ אמאי לא מייתי נמי הכא האי קרא כדמייתי לה בסמוך אתשעה חדשים ועוד קשה לפירושו דבפרק חלק קאמר משעה שנזרע היינו משנקלט הזרע במעי אשה כפירש"י גופיה שם ונראה דלאו מהאי קרא ונזרעה זרע יליף ליה אלא דכל אשה סוטה השותה היא בספק אם תנקי אם לאו ומסברא אית לן למימר דכמו דאם תנקי ידעינן בהכרת עובר ה"נ זמנה ניתן לה אם לא תנקי כדי הכרת עובר ודו"ק:

זרע יעבדנו יסופר הראוי לספר כו'. יש לדקדק בזה דהכא משמע דהראוי לספר היינו משעה שנולד שיש לו פה מקרי ראוי לספר להשמיע קולו דהיינו אחר ט' חדשים ימי עיבורה ובפרק חלק מוכח מהאי קרא גופיה דלאו היינו משעה שנולד דפליגי התם אקטן מאימת בא לעוה"ב ח"א משעה שנולד דכתיב ויגידו צדקתו לעם נולד וח"א משעה שסיפר דכתיב זרע יעבדנו יסופר וצ"ל דהאי תנא דהתם פליג אדהכא וס"ל משעה שסיפר היינו ממש משעה שיוכל לדבר ודו"ק:

ר"י אומר י"ב חודש ואע"פ שאין כו'. ולא ניחא ליה למימר דר"י שיעורא קמא דמתני' נקט דקתני יש זכות תולה שנה א' דכיון דמקרא מייתי לה ר"י משמע דלית ליה אלא האי שיעורא ולמאי דמסיק דבג' שנים נמי איכא קרא ניחא דלא נקט אלא שיעורא קמא ואית ליה נמי הני שיעורי דאית בהו נמי קראי ודו"ק:

דף כא.

גמ' הן תהוי ארכא כו'. פרש"י ואף דניאל כשהשיאו עצה זו לכך נתכוין שראה כו' עכ"ל ובפ"ק דב"ב אמרינן דנענש ע"ז אי למר התך שחתכוהו מגדולתו ואי למר דשדיוה לגובא דאריותא וק"ל:

מה אור מגין לעולם כו' ואומר בהתהלכך תנחה אותך גו'. מקמיה דהאי קרא כי נר מצוה ותורה אור כתיב האי קרא ובתורה איירי שאמר שהתורה מגינה לעולם כי בעוה"ז תנחה אותך מלשון מנוחה מכל צרות גם בשכבך בקבר תשמור עליך מחיבוט הקבר גם לעוה"ב מדינה של גיהנם היא תשיחך להליץ בעדך ומה שהקשו התוס' למאי דמסיק דמצוה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אמאי קאמר הכא דהתורה מגינה לעולם הא אף המצוה מגינה לעולם י"ל דהמצוה לא מגנא לעולם אלא בעוה"ז אבל התורה מגנא אף לעוה"ב מדינה של גיהנם כדמייתי מקרא והקיצות היא תשיחך. ומייתי נמי משל לאדם שהיה מהלך כו'. הוא מבואר כי האדם מחובר מגוף ונשמה שהגוף פועל מעשה המצות והנשמה שהוא שכלו של אדם פועל העיוני שהיא התורה ולפי שיש לאדם ג' מעיקים כוללים בגוף מונעים אותו משלימות האנושי וכמו שהאבוקה בלילה מצלת את האדם מן הקוצים כו' כן המצות בעוה"ז שדומה ללילה מצלת את האדם מפורעניות המתרגשות בעוה"ז שהם דבר וחרב ורעב מן הקוצים הוא רמז על קושי המזונות ורעב כמ"ש וקוץ ודרדר גו' פחתים רמז על הדבר שמת ונופל לשחת וברקנים רמז על צרת אויב מחרב והמצוה שהיא שלימות הגופנים מגנת עליהם ועוד יש לאדם מעיקים שנים מונעים אותו משלימות הנפשי והם היצה"ר וחבר רע המשיאו לרעה. ולזה אמר אבל עדיין מתייירא הוא מחיה רעה ולסטים הוא רמז אלו שנים (המביאים) מונעים שלימות נפשי המביאים את האדם לידי חטא רמז להם הא' הוא היצה"ר והב' בפיתוי אדם רע המסיתים אותו מזה אינו ניצול ע"י זכות המצוה שהוא שלימות הגוף כ"א בזכות התורה שהיא שלימות הנפשי דמיון עמוד השחר הוא ניצל דביצה"ר אמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וברשעים המסיתים אמר הכתוב החזק במוסר גו' באורח רשעים אל תבא גו' והוא שלימות הנפשי וק"ל:

עבירה כו' ואין עבירה כו' שנאמר מים רבים לא גו'. בכמה דוכתין המשיל התורה למים כמו כל צמא לכו למים גו' אבל הכא דמדמה הפלגת אהבת התורה לאש כמ"ש לעיל מיניה כי עזה כמות אהבה גו' רשפיה רשפי אש שלהבת יה שהיא התורה שהיתה כתובה לפניו ית' באש שחורה ע"ג אש לבנה ור"ל כי עזה כמות גו' שהוא היצה"ר הוא מלאך המות האהבה שהיא התורה היא עזה כמות לנצחו לפי שיש בה שלהבת יה כמ"ש שהקב"ה עוזרו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו והשתא במקום הזה לגבי אש דימה העבירות למים רבים שלא יוכלו לכבות אהבה עזה זו שזכר ודקאמר ד"א עבירה כו' משמע דקאי אדלעיל וה"ק ד"א דלכך תלה קרא המצות בנר והתורה באור דמים רבים דהיינו עבירה מכבה מצוה דהיינו רק נר קטן אבל התורה שהיא אש ואור גדול לא יוכלו לכבות ודו"ק:

אלא אמר רבא תורה כו' בעידנא דלא עסיק אגוני מגנא כו'. ק"ק דאכתי כיון דמגנא לעולם למה מתו דואג ואחיתופל קודם זמנם כדאמרינן פרק חלק אמאי לא הגינה תורה עליהם וי"ל דלא קאמר תורה מגנא אלא מפורעניות ויסורין ולא ממיתה וק"ל:

באגרא דמקריין ומתנין בנייהו כו'. פירוש שהאשה מצויה בביתה יותר מהאיש ואומרות לבניהן לילך לבית הספר ויש לכוון בזה בקרא דכתיב כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל ודרשו בזה כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים בלשון רכה ותגיד לבני ישראל אלו הזכרים דברים קשים כגידין ומדקדקים בזה למה הקדים הנקבות לזכרים אבל לפי שכלל הנקבות בנתינת התורה אף שאין האשה מצווה על לימודה נתן טעם ואמר כה תאמר לבית יעקב שהן הנשים שתגיד לבני ישראל ויהיה תגיד נסתר לנקיבה שהיא תגיד לבניהן שילמדו ותטרח היא בלמידתם ובשכר זה יהיו הנשים בכלל קבלת התורה וזה שדקדק הכתוב לקרות הנקבות במקום הזה בית יעקב והזכרים בני ישראל לפי שהיא מצויה בביתה היא מוכנת טפי לצוות בניה על כך וק"ל:

מאי פרשת דרכים כו' זה ת"ח ויום המיתה כו'. ע"ד שאחז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך וזה הת"ח כיון דהתורה בעידנא דלא עסיק בה לא מצלת מחטא כדמסיק לעיל הרי כל ימיו הוא בספק שמא יבא לידי חטא והוא כהולך בדרך ולא ידע אם הוא הולך בדרך שדעתו לילך בה כן זה הת"ח הוא כל ימיו בספק עד יום מותו שהוא יודע אז בעצמו שלא חטא ושלא יחטא עוד. וכן יש לפרש למ"ד זה ת"ח ויראת חטא שאז יצא מידי ספק זה שודאי לא יחטא עוד ולמ"ד זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא כו' דהיינו פרשת דרכים ע"ד איזה הדרך ישכון אור דעד שלא בא הת"ח למעלה זו גם שיש לו אור תורה כדלעיל להצילו מחטא אפשר דאינו מכוין על האמת וק"ל:

אלמלא דרשוהו דואג כו'. לאו דוקא קאמר דהוו ידעי האי קרא דהא דואג בימי שאול הוה ולא היה חי רק ל"ד שנים כדאמר פרק חלק וא"כ ע"כ שלמה נולד אחר מותו ועוד דגם בימי אחיתופל לא ראה לו לשלמה רק ז' שנין שהיה שלמה בן בת בנו כדאמרינן פרק בן סורר ואחיתופל לא חזא את דואג כדאמרינן התם והאי קרא הא שלמה קאמר ליה אלא ה"ק אלמלא הוו ידעי הדרוש הזה וכוונתו דאין העבירה מכבה תורה כו' ועיין בסוגיא זו בפירוש רש"י ותוספות ובחידושינו בהלכות וק"ל:

מאי בוז יבוזו לו כו'. נראה כיון דידע לפרש רישא דקרא אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה דמיירי באהבת התורה ידע נמי לפרש בוז יבוזו לו מלשון בזיון שמבזין אותו על כך אבל הכי קאמר מאי בוז יבוזו לו מלשון כפל דהוה סגי למכתב יבוזו לו וקאמר דבוז יבוזו לו בכפל דהיינו בעוה"ז ובעוה"ב כדמסיק דיבוזו בעוה"ז דלא לקראוהו הלל

אחי שבנא כמו שקראו שמעון אחי עזריה לכבודו בעוה"ז וכן ר' יוחנן דבי נשיאה נקרא בעוה"ז כן לכבוד דבי נשיאה ויבוזו לו גם בעוה"ב מלמפלג עמו שכר לימוד התורה וק"ל:

דף כא:

מ"ט דר"א כו' כיון שנכנס חכמה באדם נכנסה עמו ערמומית כו'. ולגבי איש הוא תועלת להבין ערמת הרשעים ולהערים כנגדם וסיים בזה ודעת מזימות אמצא י"ל ע"י דעת של תורה מזימות של אחרים אמצא וע"ד ועם עקש תתפל אבל נשים דעתן קלות פן יערימו ויבואו לידי עבירה וקלקול וק"ל:

אין דברי תורה מתקיימין כו' ערום עליהן שנאמר כו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"ד שאמרו כל האוחז ס"ת ערום כו' ערום בלא אותה מצוה כיוצא בזה קאמר הכא שמעמיד עצמו ערום על ד"ת כאילו הוא ערום ממנה ואינו מתגאה לומר שהוא חכם וא"צ לשום רב ובענין זה סמך לזה שאמר אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו כו' דהיינו גם אם חכם הוא משים עצמו כמי שאינו חכם כמ"ש איזהו חכם הלומד מכל אדם ר"ל איזה חכם שהתורה מתקיימת בו הלומד מכל אדם ואינו משים עצמו חכם והוא פירוש הקרא דמייתי והחכמה מאין מי שמשים עצמו כאין בו חכמה בו תמצא החכמה:

רוצה אשה בקב כו'. פירש"י חפיצה ליזון כו' ויהא תיפלות מצוי כו' לפיכך אין טוב שתלמוד תורה עכ"ל גם שהתורה ודאי הזהירה לפרוש מן התיפלות מתוך שהיא חפיצה בה יותר לא תשגיח באזהרת התורה ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין ועיין בתוספות לפירוש רבינו האי דנקט קב וט' קבין דוקא ולפי' ר"ח צ"ל דלאו דוקא נקט קב וט' קבין אלא דכן דרך התלמוד כמו י' קבין חכמה ירדה לעולם ט' קבין נטלה א"י וא' כל העולם כולו דפרק האיש מקדש וכל הנהו דמייתי שם דלאו דוקא קב וט' ע"ש:

זה הנותן דינר לעני להשלים כו'. מקרי רשע דעינו רעה בשל אחרים הוא והנותן עצה למכור כו' ואע"ג דאם הוא רעה לבנות הוא טובה לבנים וכן באחריך לפלוני כו' מ"מ מקרי רשע שהוא מעביר דעת החכמים והנותן כמ"ש התוס' וק"ל:

זה המכריע אחרים באורחותיו כו'. עיין פירוש רש"י ועי"ל שמשיא אחרים לפי אורחותיו ודרכיו שיצא ממנו טובה לו גם שהדבר עומד קרוב להפסיד לאותם אחרים וק"ל:

דף כב.

גמ' רא"א הרי זה ע"ה רשב"נ אמר ה"ז בור כו'. פרש"י בור גרוע מע"ה עכ"ל והיינו דעם הארץ אקרי ע"ש שהוא בדרך ארץ ולא כן הבור שהוא ריק מכל דבר וכפירוש הרמב"ם

במס' אבות אמתני' דאין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד בור הוא שאין לו לא חכמה ולא מדות וע"ה הוא שאין לו מעלות שכליות אבל יהיה לו קצת מעלות המדות ע"ש:

ר' ינאי אמר ה"ז כותי כו'. פרש"י דכיון שלא שימש ת"ח אינו מקפיד על דברי חכמים כו' עכ"ל ומה"ט אמרינן פ"ק דחולין בכותים שאין מדקדקין במצות כישראל ע"ש:

איזהו ע"ה כו'. פרש"י איזהו ע"ה שנחשד על הטהרות ועל המעשרות כו' עכ"ל ר"ל איזהו ע"ה דאמרו במקום אחר משמע ומיהו הא דאמר פרק ג' שאכלו איזהו ע"ה שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר"מ וחכ"א כל שאינו מעשר כו' ליכא לפרושי הכי וצ"ל דהרבה ענייני ע"ה הן כמ"ש התוס' וק"ל:

כל שאינו קורא ק"ש כו'. ע"פ מ"ש פ' שתי הלחם אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש כו' ומש"ה קאמר הכא אם לא קרא ק"ש ולא קיים מצות לא ימוש מקרי ע"ה ומיהו הא דאמר שם אסור לאומרו בפני ע"ה שלא יאמר בק"ש סגי כו' כפירש"י שם ע"כ דס"ל כאחרים דלקמן דע"ה קורא ק"ש ומ"ד הכא כל שאינו מניח תפילין היינו נמי גם אם קורא ק"ש אם אינו מניח תפילין ה"ז מעיד עדות שקר בעצמו כדאמרינן בברכות והוי ע"ה וכן למ"ד כל שאין לו ציצית כו' מה"ט הוא וכן למ"ד כל שיש לו בנים כו' היינו נמי מה"ט דכתיב בק"ש ושננתם לבניך גו' ולמדתם את בניכם גו' וק"ל:

לא קרא ולא שנה עליו הכתוב אומר וזרעתי גו'. וזרע בהמה ר"ל דהיינו שאינו יודע כבהמה זו שאינה יודעת כלום וצ"ל לפי הדרש זה המקרא אין כאן מקומו דלפי ענינו מלפניו ומלאחריו איירי האי קרא במעלות ישראל ויהודה וכמו שת"י אצליחינון כבעירא כו' ע"ש:

ירא את ה' בני ומלך ועם שונים גו' ששונין הלכות כו'. שלמה קאמר האי קרא לבנו רחבעם ירא את ה' בני ומלך גם שאתה מלך ולא תהא בור שאינו ירא חטא גם אם קרא הרי שלא שנה ואמר גם עם שונים ולא שמשו ת"ח אל תתערב שהם ע"ה כדעת אחרים וכדמסיק שמורין הלכה מתוך משנתן בלא שימוש ת"ח אבל הלומד במשנה בלא הוראה מיישובי עולם הן כמ"ש הליכות עולם לו גו' ועיין בחידושי אגדות דסוף מסכת נדה ובדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך שו"ע והרי הם אין יודעין טעם הענין של כל דבר אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד שהוא שימוש ת"ח וטעות נפל בהוראותם והרי הן בכלל מבלי עולם ויש לגעור בהן:

ושנה בה הותרה כו'. עיין פ"ק דקידושין ובחידושינו שם:

אלמנה שובבית. עיין פרש"י ובערוך בערך שב פירש בע"א ע"ש:

אינו והאר"י למדנו קבול שכר כו' מבתולה לא פריך דהא לא משני מידי אבתולה והיינו משום דבתולה ציילנית לא משמע אלא דמתפללת יותר מדאי יומם ולילה כפי' הערוך משא"כ הך בתולה דיראת חטא היתה מתפללת בזמנה וכן אלמנה שובבית משמע דדרכה בכך מבקרת שכנותיה תמיד כפרש"י פריך שפיר מהך אלמנה דקיבול שכר דמיירי בכה"ג נמי דכל יומא הות אתיא ומצלת בי מדרשא כו' וק"ל:

יר"מ שלא יכשלו בי בני אדם כו'. הא דלא היתה מתפללת על עצמה שלא אכשל בבני אדם דלא תיענש אפשר דהיתה יודעת בנפשה לאוקמא ולא היתה מתפללת אלא שלא יכשלו הם בה לאונסה ויענשו על ידה וכדאמרינן כל מי שנענש חבירו ע"י אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ודו"ק:

ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע כו'. פירש"י מלשון עוצם עיניו ויש לפרש כמשמעו ור"ל גדולים וחשובים שהגיעו להוראה כמ"ש לעיל ספ"ק ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב וק"ל:

דף כב:

ועד כמה עד מ' שנין כו'. כמו ששנינו בן מ' שנה לבינה דהיינו שמבין דבר מתוך דבר דעד מ' שנה הוא זמן שימושה של תורה לקבל מרבו כדאמרינן פרק קמא דע"ז ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו' עד היום הזה שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד מ' שנה כו' אבל התוס' כתבו דעד מ' שנה היינו משהתחיל ללמוד ולא משעה שנולד כו' ע"ש והיינו משום דהתם התחילו ללמוד ממתן תורה ואין זה מוכרח דודאי היו בדור המדבר כמה וכמה קטנים גם שנולדו אז קודם מתן תורה ולא היו ראוים בהתחלת הלימוד אז וגם עמהם הכתוב מדבר ולא נתן לכם לב לדעת דהיינו שיש להם מ' שנה מלידתם גם אם לא למדו מ' שנה וכמו ששנינו בן מ' לבינה דלא איירי דוקא בלמד כל המ' שנה ודו"ק:

פרוש שכמי זה העושה מעשה שכם כו'. פרש"י שמלו שלא לש"ש כו'. ויש לדקדק דתקשי ליה הכא כדמקשי' בסמוך לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה דמתוך כו' וי"ל דהאי שלא לשמה דשכם גרוע טפי דמפרסמא כיון דכבר עברו עבירה ועינה אותה דלכך נתחייב הריגה ודו"ק:

פרוש נקפי זה המנקף רגליו כו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"פ מ"ש פ"ק דחולין דם נקוף מרצה כדם עולה והוא דקאזיל לדבר מצוה וזה המנקף רגליו בעצמו כדי שיחשבוהו כפרוש וצדיק שנתכפר כדם עולה. ואמר פרוש מדוכיא דמשפע כו'. כפרש"י הולך כפוף כו'

עכ"ל אע"ג דאמרינן שילך האדם בכפיפת ראש ולא בקומה זקופה אפשר דמשפע כי מדוכיא היא כפיפה ביותר מדאי ואפשר דכל הני דנקט היינו בעושה אותן כמראים עצמן בפני הבריות בפרישות ואינן פרושין אבל הפרוש האמיתי העושה כן ה"ז משובח בכל הני ענינים דנקט ועיין בערוך באורך בערך פרוש כמה פירושים בכל זה וכן בתוספות לפי הירושלמי ודו"ק:

בי דינא רבה ליתפרע מהני דחפו גונדי כו'. פירש הערוך בערך גנדי בגדים שחורים וכן רב ענן לבש גונדי דפ' כל כתבי פרש"י בגד שחור ונראה לפרש הכא דלובש גונדי בגדים שחורים כאילו הוא מן הפרושים המתאבלים על ירושלים כי ההיא דאלעזר זעירא דפרק הכונס דהוה מסיים מסאני אוכמי דקא מאבלינא אירושלים סבור יוהרא כו' וכן פירש הערוך:

אלא מן הצבועין שדומין לפרושים כו'. כלומר לבושי שחורין לפנים ע"ש ודו"ק:

שמעשיהן כמעשה זמרי כו'. מעשה זמרי ודאי בגלוי ובפרהסיא היה כדכתיב ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת גו' אלא דה"ק מעשה זמרי שהיה בגלוי והן עושין בסתר ומראין עצמן בגלוי כפרושין לבקש שכר כפנחס וכמה צדיקים היו שעשו מעשים טובים וכן כמה רשעים היו שעשו מעשים רעים אבל נקט אלו זמרי ופנחס שהיו עושים מעשים הפכיים בדבר א' ודו"ק:

דף כז:

גמ' דרש רע"ק אז ישיר גו' ויאמרו לאמר כו'. עי' פרש"י והכי אמרינן פ"ק דיומא מנין לאומר לחבירו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור שנאמר וידבר ה' אל משה מאוהל מועד לאמר דהיינו שיאמר משה לישראל והכא ליכא למימר הכי דהא ויאמרו לאמר כתיב וק"ל:

כקורא את הלל כו' כקורין את שמע כו'. מפורש בגמ' לקמן:

ועדיין הדבר שקול לו אני מצפה כו'. ר"ל לו בוי"ו משמע מאהבה גם אם יענוש אותי להורגני לו אני מצפה לעוה"ב או לא באל"ף דמשמע מיראה דעד שיהרגני אני מצפה לו מיראת הריגה אבל אם יהרגני ולא נצלתי ממנו מיראת עונש לא איחל ואצפה לו עוד לעוה"ב ומייתי מקרא המכריע שאמר עד אנוע לא אסיר תומתי שודאי מי שיש לו מדה זו שלא מסיר תומתו לעולם עד יום מותו אין זה ממדת עובדים מיראה אלא מעובדים מאהבה והאי לא אסיר תומתי ליכא לפרושי לו בוי"ו דאין לו משמעות כלל אלא לא באל"ף ודו"ק:

שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה כו'. מה שיש לדקדק בזה אמה שאמרו פ"ק דב"ב גדול הנאמר באיוב יותר מבאברהם כו' יבואר שם:

דף ל:

כגדול המקרא את ההלל והן עונין אחריו ראשי פרקים כו'. עי' פרש"י ותוס' פרק לולב הגזול דראשי פרקים דהלל היינו הללויה כו' בצאת כו' לא לנו כו' אהבתי כו' ע"ש אבל הכא לא ידענו ראש הפרק אלא אז ישיר ומהא דאמרינן פ"ד דמס' ר"ה במנחה בשבתא אמרו הלוים אז ישיר ומי כמוך כו' משמע דמי כמוך נמי ריש פרקא הוא וק"ל:

כקטן המקרא את ההלל כו'. אע"ג שהיו יוצאין בראשי פרקים דהא אין לנו גדול ממשה ובגדול המקרא אותן יוצאין י"ח בשמיעה י"ל משום פרסומי מלתא לא היו רוצין לצאת בשמיעה ממשה והיו עונין כולם כקטן המקרא וק"ל:

כסופר פרש"י מלמד כו' כך שרתה רוה"ק על כלם כו' עכ"ל. וכ"ה במכילתא לר"ן דאל"כ איך כוונו כלם לאומרה יחד ככתבתה כולה זולת ראשי פרקים אבל לרע"ק ולר"א בר"י הגלילי אצ"ל ששרתה עליהן רוה"ק אלא שאחר דברי משה היו עונין למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולפי' התוס' בדברי ר' נחמיה ע"פ התוס' שהיה משה פותח וישראל גומרין כגון משה אמר אז ישיר וישראל אומרים אשירה לה' כו' כ"ש דאית לן למימר דשרתה רוה"ק על כלם אבל בתנחומא איתא כן בשם ר"א בן תדאי והיא דעת רביעית ומתוך לשון התלמוד נר' נחמיה דסבר ויאמרו דאמרו כולהו בהדי הדדי כו' לא משמע לפרש הכי אלא כפרש"י ודו"ק:

עולל מוטל כו' ותינוק יונק כו'. והוא כדעת רבי נחמיה דלעיל דברוח הקודש כוונו גם עוללים ויונקים לומר שירה וכן פירוש הכתוב מפי עוללים ויונקים יסדת ברוה"ק עוז שהיא השירה שמספר בה עוזו של הקב"ה וכמ"ש ואני אשיר עוזך וגו' ונאמר בה עזי וזמרת יה גו' וסיים בהאי קרא דמייתי למען צורריך להשבית אויב גו' דהיינו שהשירה הזאת מספרת בעוזו של הקב"ה שהשבית וכלה צורריך ואויב של ישראל שהם המצרים שנטבעו בים. וכתבו התוס' דאין לומר דר"י הגלילי ס"ל דדוקא עולל ופליג אר"מ דאמר בסמוך דאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה דבתלמודא בפרק ג' שאכלו איתא בהדיא דר"י הגלילי נמי אית ליה להא דר"מ אלא דצ"ל דאיצטריך קרא נמי לעולל שהגביה צווארו ויונק ששמט הדד מפיו ע"כ תוכן לשון התוס' ע"ש באורך ולי נראה ע"פ המדרש שאמרו בפ"ק שנולדו ישראל במצרים על השדה והקב"ה מגדלן שם והם שהכירוהו על הים ואמרו זה אלי ואנוהו להכי איצטריך האי קרא דעולל ויונק שהם אמרו זה אלי

ואנוהו משא"כ העוברים דלא הכירוהו כבר במצרים והא דאמרינן שהקב"ה נדמה להם על הים כגבור איש מלחמה אפשר דלתנוקות במצרים בשדה נדמה להן נמי כן וק"ל:

דף לא.

גמ' שנאמר במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור כו' כפרש"י כשנקהלו על הים עכ"ל. בהכי איירי קרא דלפניו קדמו שרים אחר נוגנים דהיינו שקדמו על הים ישראל לומר שירה ואח"כ נוגנים המלאכים בתוך עלמות תופפות שירת מרים שנאמר ותקח מרים גו' התוף בידה גו' וקרא דלאחריו שם בנימין צעיר רודם שרי גו' דרשוהו לקמן פ' א"נ אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמים כו' ע"ש:

והא לא חזו כו' אמר ר' תנחום כרס כו'. אע"ג דאמרי' בפ' המפלת דהתינוק במעי אמו צופה מסוף עולם ועד סופו לאו היינו ראיה ממש אלא ראיה שכלית והכא פריך והא לא חזו העוברים ראיה ממש כדקאמרי' העוללים והתינוקות זה אלי וגו' שהרי הכרס היה הפסק להן ומשני שהכרס נעשה להן כאספקלריא מאירה כו' שראו ראיה ממש וכדאמרינן בעלמא שראתה שפחה בים מה שלא ראה יחזקאל לפי שראו בים באספקלריא מאירה מה שלא ראו שאר נביאים אלא משה רבינו כדאמרי' ס"פ החולץ וק"ל:

אלא לא משמע הכי ומשמע הכי כו'. בפי' הרמב"ם במתני' אפילו הוא באל"ף מורה לפעמים על הן ואפילו הוא כתוב בוי"ו הוא מורה לפעמים על הלאו וכבר זכר זה המדבר באותיות הנח כו' עכ"ל ויש לדקדק גבי אשר לא חומה מדכתיב באל"ף למה הוצרכו לדרוש מיניה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן הא איכא לפרשו ממש לו בוי"ו אע"ג דכתיב באל"ף כי הכא גבי לא צר וגבי לא איחל וי"ל כיון דעיר לשון נקבה הוא ה"ל למכתב לה בה"א אי לאו למדרש מיניה נמי לאו ויש בקצת בנוסחת רש"י בחומש כעין זה ודו"ק:

מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה כו'. מבואר בס' עיקרים מ"ד פי"ג וז"ל נאמר עתה ידעתי לפי שאז נעשה המעשה בפועל המורה כו' שאברהם ירא אלהים ועובד מאהבה ולא ליראת עונש שאין כו' ולא נמנע מלעשות כן מאהבת הש"י ולא תארו הכתוב באוהב כו' ע"ש ובא בכאן הג"ש שלא תאמר באיוב שהיה ירא אלהים ולא אוהב כמ"ד הכי במתני' אלא כמו שנאמר באברהם שהיראה שנאמר בו היה ע"ד האהבה כן נאמר באיוב שהיה ירא ע"ז הדרך בעובד מאהבה כדמוכחי קראי דמייתי במתני':

והתם כתיב ולשומרי מצותיו לאלף כו'. שלשון שמירה נופל על ל"ת כמ"ש כ"מ שנאמר השמר פן ואל אינו אלא ל"ת ומצות ל"ת הם מצד היראה כמ"ש המפרשים ועי' בפרש"י הכא ובפרק נוטל חילוקי היראה והאהבה גם בס' עקרים מ"ג פל"ב:

התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף כו'. לכאורה ה"מ לאקשויי הכי אקרא קמא דפרשת יתרו דמייתי דכתיב ביה נמי ולשומרי מצותיו ויש ליישב ע"פ מ"ש לעיל באברהם ובאיוב שהיראה הנאמר בהן היא מצד אהבה ה"נ איכא לפרושי לאוהביה ולשומרי מצותי מצד האהבה ולכך לא פריך אלא מקרא בתריה דלא כתיב ביה אלא לאלף דור דאוקמי ביראה בעלמא הא כתיב ביה נמי לאוהביו ובהכי ניחא למאי דמסיק האי לדסמיך ליה כו' שנדחק בזה הרא"ם בקרא קמא דולשומרי מצותי דבק עם ועושה חסד דלפני פניו ולא עם לאלפים דלפניו ולדברינו ניחא דולשומרי מצותי דבק נמי אלאלפים דהיינו בעושים מיראה על צד האהבה והיינו לדסמיך ליה ומיהו באידך קרא דפ' ואתחנן האי לדסמיך ליה קאמר שפיר דלא קאי אלא אלשומרי מצותיו ולא אאוהביו אלא שאוהביו דבק עם שומר הברית והחסד כמ"ש הרא"ם ודו"ק:

אקריון בחלמאי מה רב גו' צפנת ליריאיך גו' ומסיק ביה מר מיראה. דהיינו שאינה מצד אהבה כמו באברהם ואיוב כדקאמר לעיל והיינו מדמסיים ביה פעלת לחוסים בך נגד בני אדם דהיינו שאינן חוסים בהקב"ה ויראים ממנו אלא לפנים דהיינו נגד בני אדם ולא מצד אהבה אבל באידך קרא דאיירי ביה בעושה מאהבה קאמר וישמחו כל חוסי בך סתם דהיינו שחוסים בהקב"ה גם שלא נגד בני אדם וקאמר ביה לעולם ירננו ר"ל לעולם גם אם אין שם יראת עונש כמ"ש גבי איוב אם יקטלני לו איחל כמפורש לעיל ודו"ק:

סליק פרק כשם

דף לב.

וכתבו עליו כו' בע' לשון שנאמר באר היטב. דמשמע באר היטב לכל והרא"ם פי' כי היטב בצרופו עולה ע' עכ"ל והיינו כזה ה' ה"י הי"ט היט"ב הכל עולה ע' וק"ל:

דף לב:

מפני מה תקנו תפלה בלחש כו'. פרש"י כדאשכחנא בחנה וקולה לא ישמע עכ"ל ויש לדקדק דהכא קאמר טעמא כדי שלא לבייש עוברי עבירה ובפ' מי שמתו אמרינן ביה טעמא אחרינא המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה ופרש"י שם כאילו אין הקב"ה שומע תפלת לחש עכ"ל ויש ליישב דודאי אם היו כולי עלמא משמיעין קולן בתפלתן

לא הוה שייך ביה מקטני אמנה אלא כיון דתקנו תפלת לחש משום עוברי עבירה מאן דלא חש בהא ומשמיע קולו טפי משאר אינשי ה"ז מקטני אמנה ודו"ק:
אלא אימא צערו כדתניא כו'. ופרש"י צרות דהכא צרות שעברו כו' צרת לבן צרת מצרים עכ"ל וק"ק מאי שייך הכא להודיע בקול רם צערו שעבר כדי שיבקשו רחמים על מה שעבר ומאי דהוה הוה וי"ל בדוחק לבקש עליו רחמים שלא יבא עוד צרה כזו וק"ל:
וטמא טמא יקרא. פרש"י כלומר סורו מעליו שטמא הוא עכ"ל. ופירושו דחוק דהכא לא נתכוון אלא שיקרא שהוא טמא כדי לבקש רחמים עליו שירפא מטומאת נגעו וצערו אבל שיקרא שיפרשו ממנו הוא מלתא אחריתא כדאמרי' להדיא פ"ק דמו"ק טמא טמא יקרא טומאה קוראה לו פרוש ומקשינן והא מיבעי ליה להודיע צערו לרבים כדי שיבקשו רחמים עליו ומשני דא"כ לכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא ש"מ תרתי ודו"ק:

דף לג.

כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מה"ש כו'. לדברי הרא"ש דוקא נקט לשון ארמי לפי שהוא מגונה בעיני המלאכים ולדברי החולקים דאין חילוק בין לשון תרגום לשאר לשונות צ"ל דנקט ארמי שהוא תרגום לרבותא אע"ג שהוא לשון חשוב ניתן מסיני כדאמרי' פ"ק דמגילה ודו"ק:
יוחנן כ"ג שמע ב"ק מבית כו'. משמע להו דלאו מפי השכינה היה דא"כ נבואה הוה ואלו המעשים בבית שני היו שכבר בטלה הנבואה אז משמתו חגי וזכריה ומלאכי אבל בבת קול כדמסיק היו משתמשין גם לאחר חורבן בית שני כדמוכח פ"ק דיבמות וכן י"ל דמשתמשין היו במלאכים או כדמסיק גבריאל הוה ואע"ג דגבריאל יודע בלשון ארמי אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי דאפשר שהוא אינו ממונה לקבל התפלות להביאן לפני ית' ב"ה ודו"ק:

דף לג.

אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת כו'. עי' פרש"י הכא ויהיה לפי זה אחרי דרך מבוא גו' הכל דבור אחד ר"ל אחרי מופלג ורחוק מן מבוא השמש דהיינו מן המזרח לצד מערב ומ"ד לקמן מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת יהיה ג"כ הכל דבור א' אחרי מופלג ורחוק מן מבוא השמש דהיינו מן המערב סמוך לירדן שהוא מזרח א"י אבל רש"י בחומש לקח לעצמו דרך אחרת שפירש אחרי רחוק מן המזרח ודרך מבוא השמש לצד מערב וב' דבורים הם והוא דלא כמאן מהני תנאי דשמעתין ואפשר שדרכו בפירוש

החומש לשמור הפשוטו ולפי הניקוד בב' טעמים משמע ליה לפרש בב' דבורים כמו שפירש שם ועי' בזה מה שכתבנו כה"ג בחידושי הלכות וק"ל:

בארץ הכנעני ארץ החוי הוא כו'. פרש"י בניחותא כו' והיינו משום דאהא לא השיב ראב"י מידי דלאו קושיא הוא דגם אם חוי הוא קורא כנעני שהוא כולל כל ז' עמים בהרבה מקראות ומיהו מול הגלגל והלא לא ראו כו' דקא"ל בל' קושיא לכאורה לא השיב ראב"י כלום ויש ליישב כיון דכולי קרא להראות הדרך אתי ממילא לא תקשי לן הא דלהראות הדרך נמי אתא שהיה מול הגלגל. ועניין להראות להם הדרך בשניה כמו בראשונה. עי' פרש"י ויותר נ"ל לפרש להראות להם הדרך בשניה דהיינו בכבוש ל"א מלכים ע"י יהושע כמו שהראה להם הדרך בראשונה בימי משה בכבוש ארץ סיחון ועוג דהאחת מפורש שם בדרך לכו ולא בשדות וכרמים דכתיב במלחמת סיחון לא נטה בשדה ובכרם וק"ל:

בפרש"י בד"ה כדרך שהראה להם כו' שעתיד הענן לפסוק במיתת משה כו'. והא דאמרי' בפ"ק דר"ה ותענית דבזכות אהרן היה הענן וכשמת נסתלק אפשר שחזר אחר כך בזכות משה כמו הבאר שנסתלק במיתת מרים וחזר שוב בזכות משה וק"ל:

בכל יום ארון כו' והיום נסע תחלה כו'. דכל זמן שהיו בחו"ל שהיא ארץ טמאה לא היתה השכינה שורה אלא בתוך בני ישראל באמצע הדגלים כמפורש במסעות אבל משבאו לארץ הקדושה נסעה השכינה תחלה כאלפים אמה לפניהם שמורה שהוא אלהי אותה הארץ כמ"ש בזה הרמב"ן בפסוק אלהי נכר הארץ וז"ש הנה ארון הברית ששם השכינה אחר שהוא אדון אותה הארץ הקדים עצמו ועבר לפניהם וע"כ נשאוהו אז כהנים כמ"ש ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים ולכך נמי קאמר כשהחזירוהו למקומו שהוא קדש קדשים היה ע"י בני אהרן הכהנים וכן הסבת יריחו שכל ענינו היה בקדושה ז' שופרות בז' ימים ובפעם ז' היה ג"כ ע"י ז' כהנים הקדושים וק"ל:

דף לד.

גמ' וכמה גובהן של מים גרסי'. כך פרש"י וק"ק לגרסתו ולפירושו אמאי קאמר דחזרו המים לאחוריהם הא איכא למימר שפיר דעמדו במקומן מלמעלה ולא ירדו מן הכהנים ולמטה כו' כפירושו וע"ק לפירושו אמאי לא קאמר נמי הכא שהיו נגדשין לכל הפחות י"ב מיל וע"ק כיון דלר' יהודה נמי בגובה מלמטה למעלה הלכו י"ב מיל אמאי קא קשיא ליה לראב"ש כיון דמים קלים וא"כ באין מים ושוטפין כו' דאימא דודאי הם קלים בהולכים דרך הלוכם מלמעלה למטה אבל בהולכים מלמטה למעלה בגובה אינן קלים מן הליכת אדם על הארץ ולולי פרש"י היה נראה גירסת ספרים דגרסי בדברי ר"י וכמה

רוחבן של מים כו' וכ"ה הגירסא בילקוט ובע"י והפי' הוא לר"י כשנכרתו המים עמדו במקום הכריתה כנד וחזרו כך לאחוריהם י"ב מיל כנגד מחנה ישראל אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר הירדן יסוב לאחור וכשהתחילו ישראל לילך גם המים חזרו לילך ממקום חזרתם נמצא רוחב החזירה לאחור היה י"ב מיל ונמצא אחר שעברו כל ישראל כרוחב י"ב מיל הלכו ג"כ המים ממקום חזרתם לאחור עד מקום שנכרתו דהוי נמי י"ב מיל והשתא שפיר קאמר ראב"ש לר"י כיון דהמים קלים דרך הלוכם מלמעלה למטה היו שוטפים אותם קודם שעברו כולם שהרי באו המים למקום העברת ישראל מקודם שעברו כולם ולהכי קאמר ראב"ש דמעולם לא חזרו המים לאחור אלא דבמקום שנכרתו עמדו כנד וכל המים הבאים מלמעלה היו נגדשים כן בנס יותר מג' מאות מיל כדי שיראו אותן כל מלכי כו' ומייתי ראב"ש ראיה לדבריו שהיו נגדשין כ"כ למעלה מן העננים כמ"ש התוס' עד שראו כו' מדכתיב ויהי כשמוע כל מלכי גו' וימס לבבם ולא היה בהם גו' דודאי מתוך השמועה בעלמא לא היה מתפחדין כ"כ אי לאו שראו הנס הגדול שהיו מי הירדן נגדשין כ"כ האמינו בשמועה זו אשר הוביש גו'. ומייתי בכה"ג ואף רחב כו' כי שמענו גו' וימס לבבנו ולא קמה גו'. דמפי השמועה בעלמא לא היו מתפחדין כ"כ אבל כשראו הנס הגדול שכל המים אף שבכלים נתבקעו להם כפרש"י בחומש גבי ויבקעו המים האמינו בשמועה אשר הוביש ה' מי ים סוף גו' כל זה נראה לנו פשוט לקיים גירסת הספרים ישנים ודו"ק:

עודם בירדן כו'. לכאורה לשיטתינו כל הני עודם בירדן מדברי ראב"ש כיון דשהו שם בירדן איך לא שטפו אותן המים אם לא היו נגדשין כ"כ ואין זה ראיה לדחות דברי ר"י דאימא דהכהנים שהלכו בתחלת המחנה ודאי היה להם שהות לעמוד ולשהות בירדן עד אשר יעבור האחרון מן הדגלים אבל כל הני עודם בירדן כו' הוא פירושו של כיצד עברו ישראל את הירדן כו' דקתני בריש הברייתא וככ"ע אתיא וק"ל:

ע"מ שתורישו כו' שנאמר והורשתם את כל יושבי כו'. כפירש"י דקרא דלקמיה כי אתם עוברים את הירדן גו' ר"ל בשעה שאתם עוברים גו' תאמר כן לישראל והיינו ע"כ ע"י יהושע ולמדו לומר כן מרישא דההוא קרא דכתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם גו' דואמרת אליהם יתורא דקרא הוא רמז על יהושע שהוא יאמר אליהם כן בשעה שיהיו עוברים את הירדן משום דאז יקבלו עליהם הנסתרות כמ"ש התוס' ואם לא יתרצו לקבלם המים באים ושוטפין כו'. ומסיים בענין ושוטפין אותיכם מאי אותיכם כו'. ופרש"י ושוטפין אותיכם גרסינן בברייתא עכ"ל נראה דר"ל דאין זה דרש מן הפסוק אבל הוא לשון הברייתא ותלמודא מדקדק מהאי לישנא דאותיכם ביו"ד אותי ואתכם

כו' אבל בגירסת ע"י מייתי לה מקרא שנאמר עד השמידו אותכם מאי אותכם כו' והיינו קרא דסוף ספר יהושע דהל"ל אתכם בלא וי"ו ומדכתיב אותכם בוי"ו משמע ליה נמי אותי ישטפו המים עמכם באם לא תקבלו הנסתרות והוא דחוק דמהיכא משמע ליה דהאי קרא בהעברת הירדן איירי ודו"ק:

עודם בירדן א"ל יהושע הרימו כו' עודם בירדן א"ל יהושע שאו גו'. אין זה שני מיני אבנים דאמרי' לקמן אלא שהכל ענין אחד דהן הם שלקחו סימן לבנים הן הם שהביאו להר עיבל וכתבו עליהן התורה ואח"כ העמידן במלון בגלגל ולא היו שם אבנים שניים שלקחו מתוך הירדן אלא אבנים שניים היו שהקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים כו' ויהיו שם עד היום הזה כמפורש בקרא והכי מפורש לקמן מתוך שמעתין וק"ל:

בפרש"י בד"ה תילתא דטעוניה הוא כו' כ"א מהן נושא ק"ך סאין ומכאן אתה כו'. ובד"ה א"ר יצחק טורטני כו' ובכ"א היה ב' מוטות כיצד ב' מוטות הולכין כו' ומוט א' לראש הב' והולכין באלכסון ור"י לא מקרא שמיע ליה כו' עכ"ל. מפי' ישן ובפסקי תוספות מפורש בע"א וכן שמעתי דסתם מוט שני בדים אחד מימין ואחד משמאל שאנו קורין בל"א טרא"ג והיינו דכתיב ונתנו על המוט דעל בד א' א"א להניח כלום והשתא שפיר קאמר ממשמע שנאמר במוט איני יודע שבשנים פירוש שיש בו ב' קנים ולב' בני אדם נמי לא אצטריך מדכתיב וישאוהו אלא שב' מוטות מחוברים היו כ"א בב' קנים שיש לכל אחד ד' ראשים ובכל ראש נשא אחד מהן דהיינו ח' לשני מוטות וק"ל:

דף לד:

גמ' כחנייתן עברו לדברי ראב"ש בזה אחר זה כו'. משמע מהאי לישנא דעברו דלא פליגי אלא בהעברת הירדן אבל בחומש פרש"י דאיתא בירושלמי איכא פלוגתא בכל המסעות במדבר איכא מ"ד כתיבה היו הולכין מדכתיב כאשר יחנו כן יסעו ואיכא למ"ד כקורה היו מהלכין מדכתיב מאסף לכל המחנות ודע מה שדקדקו התוס' כאן כשנכנסו לירדן נמשכו זה אצל זה וצמצמו עצמן שאם לא תאמר כן אלא כדרך חנייתן עמדו בירדן א"כ לא עמדו כלם בירדן בשעה שהתנה יהושע כו' עכ"ל ע"ש ואין זה ראיה דמי הגיד להם דבפעם אחת שמעו כלם התנאים ואימא דיהושע והכהנים היו עומדים בירדן בכמה מקומות ומשמיעים התנאים כמה פעמים וכל העובר שם היה שומע ומ"ש התוס' בד"ה בזה אחר זה כו' יהיה אורך רפ"ח מיל על רוחב חצי מיל והא מנלן כו' עכ"ל ושלש מאות מיל דקאמר נוסף על רפ"ח י"ב מיל היינו ע"י קלות המים לדעת ראב"ש ועוד כתבו התוס' בד"ה מ"ס אדם קל כו' אע"פ שהדבר ידוע כו' אבל כאן שהיו נגדשין ועולין כו'

עכ"ל היינו לפי גירסתן בדברי ר"י וכמה גובהן דגם לר"י היו נגדשין אבל קשה למה לא השיב ר"י כן לקושיית ראב"ש דתשובה נצחת היא ולשיטתינו לפי הגירסא בדברי ר"י וכמה רוחבן לא ק"מ דהמים לא היו נגדשין כלל לר"י כמ"ש לעיל ובעיקר קושייתם אע"פ שהדבר ידוע שהמים קלים י"ל דר"י לא חש משום דגם אם על הרוב המים קלים יש נהרות שאין מימיו קלים יותר מבן אדם דמצינו חילוק בקלות המים בנהרות כדאמרינן חדקל חד קל שהיה קל יותר משאר נהרות מיהו בע"י פי' שם שהוא קל בע"א ודו"ק:

שלח לך לדעתך וכי אדם בורר כו'. עי' פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש דר"ל דלא היה בזה דעת הקב"ה שהעיד כבר עליה שהיא טובה והיה להם להאמינו בכך מדרך משל באדם וכי בורר לו חלק רע לעצמו וכ"ש הבורא שבירר לו א"י כמ"ש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה גו' וכבר האריך הרמב"ן בזה כיון דדעת משה היה גם כן לשלוח המרגלים מה חטאו הם יותר ממנו ותוכן הדברים כי גם במלחמות אלו שהיה להם תשועת ה' הלכו לפי הטבע קצת כמ"ש הסוס מוכן למלחמה ולה' התשועה ולזה הסכים הקב"ה בשליחות יהושע ב' אנשים והם כלב ופנחס שהוחזקו כבר לצדיקים ולא יוציאו דיבה על הארץ ולא שלחו אותן רק שידעו מהיכן נוחה ליכבש וגם כאן הסכים הקב"ה עם משה לשלוח ב' אנשים כאילו כמ"ש שלח לך אנשים דרוב מיעוט שנים אבל ישראל לא היה כוונתם בכך אלא לידע האם טובה אם רעה ומשה לא ידע את כוונתם זה הרעה וע"כ אמר וייטב בעיני משה ואמר ליה הקב"ה שלח לדעתך שלא ידעת כוונתם הרעה ולא לדעתי כי ה' יראה ללבב שכל כוונתם לבושת א"י וע"פ כוונתם הרעה שלא האמינו להקב"ה שהיא ארץ טובה לא רצו כל שבט ושבט מהם לשלוח לו מרגל שאינו משבטו כי לא האמין לו לזה א"ל איש א' איש א' למטה אבותיו תשלחו כל נשיא גו' היינו לפי דעת כל נשיא ושבט בהם ולא כן דעתי רק בב' אנשים כשרים כמו בשליחות יהושע וק"ל:

כתיב הכא ויחפרו לנו את הארץ גו'. מדשינה לכתוב בפרשת דברים ויחפרו במקום ויתורו דכתיב בפרשת שלח לך דרשוהו מלשון בושה כמו וחפרה הלבנה גו' וק"ל:

דבר זה מסורת כו' מרגלים ע"ש מעשיהם כו'. דרשו כן מדכפל קרא לכתוב ואלה שמותם גו' אלא שמות האנשים גו' לומר לך לדייק בשמותם שהם ע"ש מעשיהם סתור שסתר מעשיו של הקב"ה כו' עי' פרש"י ועי"ל שמעשה הש"י בכל האותות והניסים המפורסמים שעשה להם מיום צאתם מארץ מצרים הסתיר וכסה אותן כאילו אינו רואה אותן שלולא כך לא היה אומר לא נוכל לעלות ומיכאל שעשה עצמו מך שאין ח"ו בידו ית' ב"ה ליתן להם מזונות כמו שנפרש לקמן שהוציא דבת הארץ שחסר בה עיקר המזונות שהם עיקר חיי נפש שהם חטה ושעורה ושמן ונחבי שהחביא דבריו של הקב"ה ולא

האמין במה שהעיד על הארץ שהיא טובה ופסע על מדותיו של הקב"ה שנותן שכר טוב למאמינים בו כמ"ש בהבטחת א"י אני ה' גו' וההיפך ליתן עונש לכופרים שלא האמינו לדבריו והוא הענין לפי דעת הש"י לא היו ראוים להיות שלוחים רק שני אנשים והם כלב ופנחס כמו שעשו בימי יהושע שהושלחו מפי הש"י ולא מפי נשיא כמ"ש כאן כל נשיא בהם כי כלב היה משבט יהודה דלא כתיב בנחשון נשיא וכן פנחס שלא היה נמנה מכלל הנשיאים אבל הם כוונו לרעה למנות להם מכל שבט ושבט שיהיה לו נחלה בא"י ולכך לא רצו בפנחס ולזה כשנתברר להם יהושע משבט אפרים היה חושש משה כיון שהוא ג"כ נתמנה ע"פ נשיא שבט אפרים ולא מפי הקב"ה שמא ח"ו יקלקל עמהם ע"כ הוסיף לו יו"ד משמו של הקב"ה כמ"ש ויקרא משה להושע בן נון יהושע שבא משבט יוסף שגם לו ניתוסף אות א' משמו של הקב"ה דהשתא יהיה ליהושע אותיות בתחלת שמו מאותיות שם הש"י וכמ"ש ביהודה שבא ממנו כלב שיהיה ג"כ ברצון הש"י ויהיו בהם שני שלוחים שצוה הש"י ואף אם יתקלקלו כל השאר להוציא דבה יהיו אלו שנים מפי הש"י מכחישות אותן ותרי כמאה ודו"ק:

יה יושיעך מעצת מרגלים כו'. ומה שנאמר כבר במלחמת עמלק ויאמר משה אל יהושע גו' נקרא כן ע"ש העתיד כמ"ש ההולך קדמת אשור גו' ועדיין אשור לא היה כדאמרינן פ"ק דכתובות ע"ש:

והיינו דכתיב עקב היתה רוח אחרת עמו גו'. כפרש"י מדמסיים ביה והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה דמשמע על מקום מיוחד מן א"י דאל"כ למה לא נאמר כן גם ביהושע שזכה ג"כ לבא אל הארץ וענין רוח אחרת לפי שיש באדם ב' רוחות כמ"ש מי יודע רוח הבהמה היורדת למטה ורוח האדם העולה למעלה דכולה באדם איירי כדברי המפרשים רוח החיוני שבאדם שהוא משתווה בו לבהמה ורוח האחרת שהאדם מובדל בו מן הבהמה דהיינו הנשמה ואמר שלא הלך אחר רוח הבהמי שהלכו בו חביריו אבל הלך אחרי רוח אחרת שהיא הנשמה ומילא אחרי ה' גו' וע"כ זכה לב' עולמות משא"כ חביריו שלא זכו לא"י בעוה"ז ולא לעוה"ב כדאמרינן במס' ב"ב וק"ל:

ושם אחימן ששי גו' אחימן מיומן גו'. משום דכבר נזכר מקום חברון בכמה מקומות בתורה ולא נזכר שמות אלו ילידי הענק שם אבל זכר אותן כאן לפי ששמותן אלו ע"ש גבורתן ומפחדן עקמו המרגלים הדרך ושאמרו וגם ילידי הענק ראינו שם שקר ודיבה היה ולא אמרו כן רק להפחיד ישראל כמו שנפרש לקמן אבל כלב היה לו רוח אחרת ולבו בטוח בה' שלא יבא לו שם תקלה והלך [שם] להתפלל וק"ל:

שהיתה מבונה על א' מז' בצוען כו' מפורש ספ"ב דכתובות ע"ש:

ואין לך מעולה בכל ארץ מצרים כו' דכתיב כי היו בצוען שריו. פי' ששם היה מושב המלכים ושרים ואיכא לאקשויי דהא דוד מלך בחברון שבע שנים וחברון היה הטרשים שבא"י כדמסיק הכא וי"ל שאותן ז' שנים לא מלך עדיין על כל ישראל לא נתנו לו לישב במקומות המעולה מחברון ודו"ק:

ויהי מקץ ארבעים שנה כו' שהלך להביא כבשים כו'. מפורש במס' נזיר ע"ש:

דף לה.

גמ' וילכו ויבואו כו' אף הליכה בעצה כו'. גם לפי הדרש כלם אנשים גו' דבתחלה אנשים כשרים היו היינו בשעה שנבחרו אבל בהליכתן בעצה רעה היו וק"ל:

ויספרו לו גו' וכתיב אפס כי עז העם גו' כל ל"ה כו'. מלשון הזה שאמר כל ל"ה שאין בו אמת מתחלתו כו' משמע דסופו ל"ה אינו אמת ואם ר"ל כי עז העם גו' והערים בצורות גו' הרי ע"ז העיד הכתוב בפ' עקב שהוא אמת שנאמר גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות גו' ונראה לפרש לפי ששלחו המרגלים על ב' דברים הא' להודיעם אם אפשר לכובשה והב' אם יש בה חיי נפש כמ"ש העם היושב עליה החזק גו' ומה הארץ גו' הטובה גו' ומה הערים גו' ולפי שנשתבחה א"י בשבעה מינים שנאמר ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש ועיקר חיי נפש שבהן הם חטה ושעורה ושמן כדאמרינן פרק הספינה אין מוציאין פירות מא"י דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות ושמנים וסלתות ר"י מתיר ביין כו' ולכך נסמך ארץ קמא לחטה ושעורה וארץ בתרא לזית שמן כדאמרי' פרק ג' שאכלו לפי שהן עיקר חיי נפש והשתא כשבאו סיפר הכתוב שבאו בתחלה לומר דבר אמת כדי להוציא דיבה על הארץ שאין בה רק אלו ארבעה מינים שהן הג' מינים שהביאו עמהם מן הגפן ומן התאנים ומן הרמונים ואמרו וגם זבת חלב ודבש היא ודקדקו לסיים בדבר שקר ודיבה וזה פריה שהראום אבל עיקר חיי הנפש שהם שאר הג' מינים חטה ושעורה ושמן אין בה ועוד אמרו ליראם שא"א לכובשם דבתחלה אמרו אמת אפס כי עז העם גו' והערים בצורות אבל סיימו בדבר שקר ודיבה שאמרו וגם ילידי הענק ראינו שם שהרי העיד הכתוב שבחברון היו והם לא באו לשם רק כלב לבדו כדאמרינן לעיל מדכתיב ויבא אבל לא אמרו כן אלא כדי ליראם ולפחד כל ישראל שא"א לכובשם וכמ"ש לבסוף לא נוכל גו' ודו"ק:

ויהס כלב גו' א"ל ריש קטיעא ימלל כו'. עי' פרש"י לפי שלא היה לו בן והוא דחוק דלפי שנותיו של יהושע שחי ק"י שנים לא היה לו ליהושע רק מ"ב שנים בזמן המרגלים והיה ראוי להוליד בנים ובני בנים ובערוך בערך ריש פי' לפי שקראו משה יהושע כו'

לפי שאות היו"ד קטיעה היא עכ"ל גם זה הוא דחוק דמה לגלוג היה לו בזה ונראה לפי מה שאמרנו לעיל דיהושע לא היה שלוח בצווי הש"י וע"כ הוסיף לו משה יו"ד להבדילו מעצת המרגלים ע"ז לגלגו הם עליו וא"ל דרישא של שמך שהיא היו"ד היא קטיעא משמותך ואתה כאחד מאתנו שלא נתמנה מפי הש"י רק מפי הנשיא שלו וע"כ חשב כלב אולי בדבר לגלוג מה יהיו חוסמין גם לו כו' עד דסברי בגנותיה קמשתעי התחיל לומר:

הוציאנו ממצרים כו'. הוא היפך שאמר סתור שהסתיר מעשה הש"י אמר שפרסם הוא אותן הוציאנו ממצרים וקרע וכו' ועל שאמר מיכאל שעשה עצמו מך אמר והאכילנו את המן ועל שאמר שהביא כו' ופסע על מדותיו אמר אם יאמר עשו סולמות כו' ויליף ליה מלשון הכפול עלה נעלה גו' וק"ל:

אל תקרי ממנו וכו'. פרש"י שאין הפרש קרייה בין ממנו הנאמר על היחיד כו' עכ"ל ועי' בתוס' במס' ערכין יישוב לזה וק"ל:

כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם כו'. קראו הקב"ה בעל הבית בא"י כמ"ש שהוא אלהי הארץ ויש לפרש דר"ל דאף אם יביאם לשם לא יוכל להוציאם משם וע"כ נתחייבו בכייה לדורות להוציאם משם וכן נראה לפרש בפ' כל המנחות וק"ל:

ארץ אוכלת יושביה כו' אמר הקב"ה אני חשבתיה לטובה כו'. דאם שקר היה זה שלא מתו אז שם ולא ראו שם הספד כלל למה לא השיבו אותן על כך ג"כ יהושע וכלב דשקר הוא כמו שהשיבו על שהוציאו דבה שאין בטובת א"י כלום א"ל טובה הארץ מאד מאד דהיינו בכל הטובות כמ"ש לא תחסר כל בה גם חיי נפש ושאמרו המרגלים לא נוכל לה מפני הענקים אמרו אל תיראו את ע"ה גו' אבל התשובה על ארץ אוכלת יושביה היא שהקב"ה חשבה לטובה כו'. ואמר וא"ד איוב נח נפשיה כו'. איוב ודאי דזקן גדול היה וכי משום שמת הוא חשבו ארץ אוכלת יושביה אלא שהם לא ידעו שאיוב מת וכיון דכולי עלמא עשו הספד חשבו דרבים מתו שם והקב"ה חשבה לטובה שאיוב מת וזאת התשובה מפורש בקרא שאמרו כי סר צלם גו' הוא איוב וק"ל:

ונהי בעינינו כחגבים כו' שקרי הוו כו' וכן היינו בעיניהם מנא הוו ידעי כו'. לפי מה שכתבנו לעיל הוא גופיה שראו הענקים היו שקר כיון שלא היו בחברון אלא שלא היו מוכחשים על כך אלא מפי יהושע וכלב אבל דבר זה וכן היינו בעיניהם מוכחש מצד עצמו דמנא הוו ידעי. ומשני ולא היא כו'. ר"ל דאפשר דמצד עצמו לא היו מוכחשים דכי הוו מברי כו' ודו"ק:

אותו היום ט"ב היה כו' ואני אקבע להם בכייה לדורות כו'. אין זה מפורש בהאי קרא אבל בתהלים ק"ה מפורש וימאסו בארץ חמדה גו' וישא ידו להם להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות גו' יש רמז בהאי קרא שהם פתחו פיהם לשטן שאמרו או במדבר הזה לו מתנו ולמה מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיה לבז גו' ואמר אמור אליהם חי אני נאום ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה גו' ואמר ופגריכם אתם יפלו במדבר ובניכם יהיו רועים גו' אבל יפלו אח"כ בגליות גם מ"ש נתנה ראש ונשובה מצרים נתקיים בחורבן בית ראשון ע"י יוחנן בן קרח הרי רמז בכל זה בכייה לדורות וק"ל:

ויאמרו כל העדה גו' וכתיב וכבוד ה' גו'. מדסמך ליה בחד קרא משמע ליה שכבוד ה' הוא דבק ללרגום אותם באבנים דלעיל מיניה וק"ל:

וימותו האנשים גו' שמתו מיתה משונה כו'. כמ"ש התוס' מדסמך רעה למגפה. ולמ"ד מלמד שנשתרבב לשונם ונפל כו'. כפרש"י מדכתיב במגפה הבי"ת בפת"ח משמע המיוחדת להם במדה כנגד מדה. וכן למ"ד באסכרה מתו שבאה על לשון הרע. כפרש"י ועי"ל למ"ד שנשתרבב לשונם כו' הכי משמע ליה וימותו האנשים מוציאי כו' דלא אצטריך ליה דודאי על המרגלים קאי אלא לאשמעינן שמתו ממקום שהוציאו דיבה דהיינו לשונם שנשתרבב הוא עיקר מוציא דיבה שע"כ נקרא לשון הרע וק"ל:

נמצא ארון ונושאיו וכהנים מצד אחד כו'. עי' פרש"י הכא מהיכן למדו לומר כן ולא כפשטי' שעברו הארון והכהנים לצד מערב שעברו ישראל ובפרש"י בספר יהושע הוכיח לומר כן מדכתיב ויעלו מן הירדן ולא כתיב ויעברו למדנו שעל השפה שהיו עומדין אצלו עלו וא"א לומר שהיו עומדין אצל שפת הירדן במערב שהרי נאמר למעלה נטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים עכ"ל:

על עסקי שלו כו'. ששגג לאחוז בו כפרש"י גם כי שמטו הבקר לא היה לו לאחוז בארון שלא יפול ואם נושאיו נשא עצמו לא כ"ש. ומ"ד על שעשה צרכיו כו'. היינו זה נמי גרמה לו דהא בדה"י מפורש בקרא ויכהו על אשר שלח ידו גו' ולפי זה מ"ד על שלו היינו משום הך שגגה לחוד נענש ויש לדקדק דא"כ מאי קאמר ר"י עזה בא לעוה"ב כו' מהיכא תיסק אדעתין למימר דלא יבא לעוה"ב וכי משום הא דשגג לאחוז בארון ולא למד ק"ו לא יהיה לו חלק לעוה"ב ואם נאמר דר"י הוא דקאמר שעשה צרכיו בפניו הוה ניחא אבל א"כ הל"ל תסתיי' ר"י קאמר עשה צרכיו ולא ר"א ובילקוט גבי עזה בא לעוה"ב ל"ג אמר ר"י והשתא ניחא דלא קאמר תסתיים דר"א מצי סבר דעשה צרכיו ולהכי איצטריך לאשמועינן דיש לו חלק לעוה"ב ודו"ק:

שנשתנו פניו כחררה כו'. שהיה מצטער על שמת עזה על ידו גם על שציוה לשאת הארון בעגלה ולא לנשאו בכתף כדינו ודרש מן ויחר חררה בב' רישי"ן כמ"ש בערוך בערך חר שנקראת חררה ע"ש החור שאפויה בו עכ"ל ע"ש:

מפני שקרא לד"ת זמירות כו'. כי הזמר הוא בפיו של אדם לפי שעה אבל דברי תורה הם צריכין תמידית שלא ימושו מפיו כדי שלא ישתכחו ממנו ועד"ז אמרו גמרא גמור זמורתא תהא. ומייתי מקרא התעיף עיניך בו גו'. דאיירי בד"ת דכתיב לעיל מיניה מבינתך חדל דהיינו על בינתך אל תשען שאי אתה צריך לחזור אחריה כי התעיף עיניך גו' כי בקל תבא לידי שכחה וק"ל:

משום דראו ויך גו' וכו' פרש"י לא בטלו כו'. והאי ראו לשון בזיון כמו אל תראוני כו' עכ"ל. והוא דחוק ונראה לפרש ע"פ מדרש ילקוט כיון שראו היה להם ליטול את בגדיהם ולהניח על פניהם וליפול לפניו שעה או ב' וג' עד שיתכסה הארון של מלך מלכי המלכים הקב"ה והם לא עשו כן אלא כשראו היו שוחקים זקופים ומרקדים ומדברים דברים יתירים שנאמר ובית שמש קוצרים גו' ע"ש באורך והיינו דאמר שראו הארון בדרך קוצרים ומשתחוים ולא נפלו על פניהם שלא לראותו דרך חרדה ויראה אבל עמדו זקופים וראו ושמחו כמפורש בסוף המקרא וישמחו לראות דהיינו דרך קלות ראש ולא בדרך גילה ברעדה במקו' גילה שם תהא רעדה. ודאמר מילי נמי אמור מאן אמריך כו'. אפשר שנלמד ממה שנאמר בסוף הענין ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמוד לפני ה' אלהים הקדוש הזה גו' שאחרי שנענשו הם אמרו כן בדרך וידוי כי לא יפה דברנו מאן אמריך כו' ומאן אתא לך דאפייסת ובאת מאליך אבל מה שחזר הארון ובא בעל כרחם של פלשתים הוא לפי שיד ה' היה בהם כמפורש בקרא וק"ל:

דף לה:

ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש גו'. מדלא כתיב וחמשים אלף איש בוי"ו גם מדכתיב איש איש בכל פרט משמע להו דהיינו השבעים איש היינו החמשים אלף למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה דאל"כ לכתוב נ' אלפים שבעים איש ויונתן תרגם וקטל בסבי עמא שבעין גברי כו' ובקהלא נ' אלפים יתיישב לפי דבריו דנקט איש בכל פרט אבל לא יתיישב דה"ל למכתב וחמשים בוי"ו ודו"ק:

על כל פסיעה ופסיעה שור כו'. וצ"ל דה"ק דבכל אחד משה צעדים שור ומריא ולא נקט ששה אלא משום ז' פרים וז' אילים דמפורש באידך קרא דדה"י. ולמ"ד על כל שש פסיעות שור ומריא. ניחא טפי דנקט בהאי קרא ששה צעדים וקרא דהתם ז' פרים וז'

אילים היינו על כל ו' סדרים כו' אע"ג דלא מפורש התם כלום נלמד סתום מן המפורש מה הכא בשור ומריא ששה אף התם בז' פרים ששה ודו"ק:

בתחלה כידון ולבסוף נכון כו'. פי' שני שפרש"י בשם ר' מנחם גורן נכון הוא גורן ארונה היבוסי כו' ע"ש הוא דחוק דמשמע מתוך המקראות דשמואל ודה"י שאחר שפרץ בעזה שם הטהו בדרך לבית עובד אדום הגתי ושוב שהה שם ג' חדשים ואח"כ העלוהו לעיר דוד גם פי' ראשון הוא דחוק לפרש כידון על פרץ עזה ונכון על בית עובד שאין זה ענין אחד אבל הנראה כידון ע"ש פרץ עזה כשנשאוהו בעגלה וגורן נכון על שנשאוהו משם לעיר דוד על נכון על כתפיים כדינו כמפורש במקראות וק"ל:

נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו א' שהקים משה כו'. יש לעיין בזה מה טעם אבנים של משה שהקים דאותן של יהושע בגלגל מפורש כי ישאלון גו' אשר נכרתו מי הירדן גו' לזכרון לבני ישראל עד עולם וכן שהניחם במי הירדן קאמר מטעם זה ויהיו שם עד היום הזה גם אינו מענין סיפורו של הברייתא דמיירי כולו במעשה יהושע בעברו הירדן הכוונה בו ידוע כמ"ש בעל העקרים באמונתינו שלשה הם העיקרים ויסודי האמונה והם תורה מן השמים ומציאתו ית' ב"ה המחדש עולמו ושכר ועונש והאבן הוא רמז בכ"מ על היסוד ועיקר כמו אבן פנה משם רועה אבן גו' וקאמר ג' מיני אבנים לרמוז על הג' יסודי האמונה אבנים של משה לרמוז על יסוד התורה שנכתב עליהן מפי משה שהורידה משמים ובאותם שבגלגל והן עצמן שבנו מהן מזבח בהר עיבל אשר שם נאמרו הקללות והברכות שהם השכר והעונש בקיום התורה ובהעברת התורה שנכתבה עליהן ואותן שהקים בתוך הירדן להורות על מציאותו ויכלתו לחדש עולם באות אשר נכרתו מי הירדן מפני ארון גו' וק"ל:

שהקים בגלגל כו'. פרש"י לאחר שבנו מהן מזבח בהר עיבל קפלום והביאום לגלגל כו' עכ"ל. והכי מוכח הסוגיא לקמן דאותן של הר עיבל הן בעצמן שהביאו אח"כ לגלגל ודברי רש"י בחומש תמוהין בזה שכתב נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה עכ"ל וזה אינו דהיינו של עיבל היינו של גלגל אלא דג' מיני אבנים האמור בשמעתין היינו עם אבנים של משה וכבר כתב הרא"ם דצ"ע:

שנאמר וכתבת על האבנים כו' ואח"כ סדו אותן בסיד כו'. ולא מייתי קרא דלעיל מיניה והקמות לך אבנים גו' וכתבת עליהן את כל דברי גו' משום דמינה משמע כר"ש דכתיב וסדת אותם בסיד וכתבת עליהם גו' דמשמע סיד ואח"כ הכתיבה אבל מהאי קרא וכתבת

על האבנים משמע הכתיבה על האבנים ממש ואח"כ הסיד ואין מוקדם ומאוחר בתורה ולכך פריך לקמן מ"ט דר"ש דעל האבנים משמע ממש על האבנים ודו"ק:

א"ל בינה יתירה כו' וקלפו את הסיד והשיאוה ועד"ז כו'. נראה דלר"י אצטריך למימר והשיאוה דהיינו העתיקוה ונשאוה משם לכ"ע דע"י קילוף לאו כ"ע ידעי לקרות בו אבל לר"ש דלא היה בו קילוף כ"ע ידעי לקרות בו משם גם מ"ש ר"י ועד"ז נתחתם גזר דינם כו' ראיה קצת לדברי ר"י שהעתקה הזה היה מצוי לכ"ע אבל לר"ש בלא העתקה לא היו נענשים כ"כ לילך לשם לקרות בו וק"ל:

וכתבו להם למטה למען אשר לא ילמדו גו'. נראה לפרש לר"י דכתבוה על האבנים כדי שסופרי עובד כוכבים יעתיקוה לכל העולם לא היה כתוב האי קרא למטה דאיירי דוקא בז' עממים כפרש"י אבל לר"ש דלא העתיקוה משם אלא כדי שיקראוה שם על הסיד אין סברא דמשום רחוקים שיבואו שם לחוד נכתבה שם אלא משום ז' עממין שבתוכה נמי וזה שכתוב האי קרא למטה למען אשר לא ילמדו גו' הוא הטעם אשר נכתבה על הסיד שם כדי שילמדו ז' עממין ג"כ ולא ילמדו אתכם גו'. וז"ש הא למדת שאם היו חוזרין כו'. שהרי העיקר בשבילם נכתבה שם והיינו דוקא לאותן שהלכו מא"י חוץ לגבול א"י אבל שבתוכה אין מקבלין שמחמת יראה עושין כפרש"י ולא למדנו מהאי קרא אלא מאותן ז' עממים שהלכו מעצמם מחוץ לגבול כגון הגרגשי שפנה אבל שהלכו בע"כ כגון כנענים שנשבו לא משתמע מיניה להכי איצטריך ושבית שביו דאפילו שבאו חוץ לגבול בע"כ ע"י שבי מקבלין אותן ובזה יפול קושית התוס' לקמן גם מה שהקשו התוס' בענינא דהכא למה קבלו את רחב שהרי בתוך א"י היתה נראה דלאו קושיא היא דמפני השבועה שנשבעו לה הב' שלוחים הוצרכו לקיימה כמו באנשי גבעון שנאמר בהם ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם ונתנום לחוטבי עצים ולשואבי מים מפני שהטעו את בני ישראל כמפורש בקרא אבל השבועה לרחב היתה כהוגן מפני פקוח נפשם גם שראו בה שחזרה בתשובה גמורה כמ"ש כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וק"ל:

והיו עמים משרפות גו' אין לו תקנה אלא שריפה כו'. פרש"י גיהנם כו' עכ"ל מפירושו נראה דלר"ש דדריש על עסקי סיד לא יהיה פירוש משרפות שריפת גיהנם ואפשר דאיכא לפרושי ע"פ מ"ש ברפ"ק דע"ז שהקב"ה דן את העובדי כוכבים שלא למדו תורה דהיינו על עסקי סיד ואמר התם דמצווה להם מצות סוכה ומקדיר להם חמה בתקופת תמוז כו' והיינו משרפות אבל לר"י ליכא לפרושי הכי דסיד דקאמר מאי היא אבל על שריפת

גהינם ניחא כמו שתיקון הסיד אינו אלא ע"י שריפה כך תיקון של עובד כוכבים אינו אלא ע"י שריפת גיהנם וק"ל:

דף לו.

גמ' באותו היום עברו כו' ובאו להר גריזים כו'. הגם שזה המעשה בהר גריזים והר עיבל אחר מעשה יריחו ועי כתיב בספר יהושע אין מוקדם ומאוחר כפרש"י שם ודבר זה מפורש בתורה והיה ביום אשר תעברו גו' והקמות לך אבנים גו' ומפרש לה והיה בעברכם תקימו את האבנים גו' בהר עיבל גו' ובו ביום באו ולנו בגלגל הכי משמע מספר יהושע והעם עלו מן הירדן גו' ויחנו בגלגל גו' דמשמע חנייה ראשונה בגלגל היה והיה ידוע להם דהר גריזים והר עיבל יותר מס' מיל היה ממערב הירדן. וקאמר וכל העומד בפניהם מיד נתרז כו'. גם זה מן הניסים שבריחוק הדרך כ"כ שהלכו בו ביום לא היה להם שום מעכב כי כל העומד כו'. ומייתי ליה שנא' ואת אימתי גו' והמותי את כל העם גו'. רש"י פי' דמלשון והמותי דריש ליה ולא ידענא דא"כ מהיכא דריש ליה מאידך קרא דמייתי ואומר תפול עליהם אימתה גו' ולולי פירושו נראה דמלשון אימה דכתיב בהנהו קראי משמע ליה דכן דרך המתפחד מאימה נתרז ומשום דההוא קרא דשירת אז ישיר משמע דבקריעת ים סוף איירי כל הענין שמעו עמים גו' אז נבהלו גו' נמוגו גו' קאמר דעד יעבור גו' משמע דקאי נמי אהעברת הירדן שיהיה לעתיד בימי יהושע וכפל עד יעבור גו' על ביאה שנייה בימי עזרא דכתיב בנחמיה אגרות יתנו לי אל פחוות עבר הנהר אשר יעבורו גו' ולא ניחא ליה לתלמודא לפרש שני העברות על נחלי ארנון ועל הירדן כתרגומו דלא מצינו לשון העברה בנחלי ארנון וקאמר דא"כ למה בביאה שניה בימי עזרא לא היה אימה ופחד על העובדי כוכבים כמו בהעברת הירדן דהא קרא מדמה להו וקאמר ראוין היו כו' כדמוכח בקרא אלא שגרם החטא וע"כ קראם בימי יהושע עמך אבל בימי עזרא לא קראם כן אלא עם זו וק"ל:

ואח"כ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו כו'. וכן תני במתני' ולכאורה קשה דהל"ל מאן תנא ר"ש אבל ר"י סבר לעיל כתב ואח"כ סד וי"ל דהאי וסדוהו בסיד דהכא היינו בין כל אבן ואבן לבנין המזבח כעין שכתבו התוס' לעיל אבל אחר הכתיבה היה סיד על האבנים כר"י וניחא דבקרא אחר כתיב ושדת אותם בסיד ואח"כ וכתבת עליהן גו' ובתר הכי כתיב שנית ושדת אותם בסיד גו' דמשמע אחר הכתיבה די"ל דסיד קמא היינו בין אבן לאבן למזבח וסיד בתרא על כתיבת האבנים ודו"ק:

וכתיב ושתים עשרה האבנים האלה גו'. הוא ראיה אדלעיל דאותן אבנים שבנו מזבח בהר עיבל וכתבו התורה עליהן קפלום ולנו בגלגל שהוא היה במלון הראשון כדמסיים בהאי קרא הקים יהושע בגלגל ודו"ק:

צרעה לא עברה עמהם ולא כו'. מפי' רש"י בחומש נראה לפרש דמדקדק הכי מדלא מנה בהאי קרא דושלחתי את הצרעה גו' מכל שבעה אומות אלא אלו הכנעני והחתי שהם ארץ סיחון ועוג ופריך והכתיב ושלחתי גו' וחשיב נמי חוי שהוא מעבר הירדן והלאה ומשני על שפת הירדן עמדה כו' דחוי קרוב לירדן מצד מערב היה כך תוכן דבריו ואיני יודע מנליה דחתי מארץ סיחון ועוג הוא דהא גבי חברון כתיב שהיו בני חת ורבקה אמרה קצתי מפני בנות חת דמוכח מכל זה דחתי מעבר לירדן במערב היה ונראה לפרש דלאו אהאי קרא קסמיך לומר שלא עברה צרעה עמהם אלא מדכתיב ביהושע ואשלח לפניכם הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי גו' דמשמע הצרעה לא עברה שלא גרשה אלא ב' מלכי האמורי שהם ארץ סיחון ועוג בכולי קראי. ופריך מקראי דתורה ושלחתי את הצרעה. ובין מחתי ובין מחוי שהוזכר בקרא פריך. ומשני על שפת הירדן עמדה וזרקה כו'. ומייתי מדכתיב ואנכי השמדתי את האמורי גו'. ואמורי ודאי מארץ סיחון ועוג הוא כדמוכחי קראי ולא מייתי אלא מהא דזרקה בהן מרה כו' וה"נ נימא דזרקה מצד זה של הירדן לצד האחר ולמדו לומר מהאי קרא דע"י זריקה היה מדכתיב אשר כגובה גו' ואשמיד פריו ממעל גו' דאשמועינן דגם בגובהן כ"כ הזיקן הצרעה מלמטה למעלה בעיניהם ע"י זריקתן וכן (מלמעלה הזיקתן) מלמטה ע"י סירוס וקרי העינים פרי ממעל כי העין הוא עיקר פרי מעלליו הרע כמ"ש עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה הן וק"ל:

כדרך שחלוקים כאן כך כו'. תלאן הכתוב זה בזה דכמו שבאבני אפוד שני החלוקות היו לזכרון לטובה כמפורש בקרא כל אלו ב' החלוקות גם אותן שעמדו על הקללה לזכרון לברכה תיהפך וק"ל:

שנית כתולדותם ולא ראשונה כו'. ורש"י בחומש לא דק שפירש כתולדותם כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן כו' ולא פי' דיהודה מוקדם דתולדותם לא קאי רק אשני' מיהו נראה דגם לפי שמעתין כתולדותם קאי נמי אראשונה לגבי חמשה האחרים אלא מדנסמך כתולדותם לשני' גמרינן דראשונה לאו כולה כתולדותם דיהודה מוקדם אבל רש"י בחומש דחשיב יהודה ברביעי כתולדתו הוא סותר הברייתא דהכא וק"ל:

דף לו:

לא כדרך שחלוקין בחומש הפקודים כו'. גם שלא נזכר שם לוי מ"מ י"ב הוו שם דיוסף נחלק לשנים אפרים ומנשה אלא כדרך שחלוקין בחומש שני כו' יהיה יוסף באחרונה כפי' רש"י הגם שלא נזכר בסדר ההוא בקרא שם יוסף כלל דלא חשיב שם אלא י"א בני יעקב הבאים מצרימה מ"מ נזכר אח"כ לכללו אתם כדכתיב ויוסף היה במצרים ומזה הטעם גם שהיה יוסף גדול באחיו נכתב באפוד באחרונה למעלתו וגדולתו שלא היה בכלל באי מצרים כי כבר נתגדל במצרים טרם בואם ואז בבואם נעשה מטתו של יעקב שלימה עם יוסף שהיה שם וק"ל:

ולא כשמות שקרא להן משה ראובן ולא ראובני כו'. לא נמצא במקרא בתורה בפרשת פנחס אלא גבי ראובן ושמעון ראובני שמעוני אבל בדן וגד לא נאמר שם הגדי הדני אלא בנביאים נמצא וצ"ל דלאו דוקא שקרא להן משה וק"ל:

חציו של מול הר גריזים מרובה מחציו של הר עיבל כו'. וכתבו התוס' דבירושלמי איתא בהיפך מלמד שמועטין בהר גריזים ומרובין בהר עיבל כו'. וכתבו דהירושלמי מיושב יותר והיינו משום דוהחציו בהר עיבל בה' משמע שהוא המבורר והוא הרוב דהוי חציו בשבטים ורובא בגברי כו' ע"ש אבל המקראות בפרטן של השבטים אינן מוכח כן אלא דאותן ו' שבטים שבהר גריזים היו יותר ט' אלף בערך ודוחק לומר שמן הלוים עמדו למטה ט' אלפים או יותר כמ"ש התוס' דמשמע לקמן דלא עמדו למטה אלא זקני כהונה ולויה אבל לתלמודינו דאותן דהר גריזים מרובין ניחא כוליה בפשטיה והא דכתיב והחציו בה' גבי הר עיבל לאו משום דהוא מבורר ברוב גברי כמ"ש התוס' אלא דה"פ שהוא מבורר בחציין של שבטים שאותן ו' שבטים שבהר עיבל עמדו כלם שם אבל חציו של הר גריזים לא עמדו כלם שם שהרי מלוים עמדו הרבה מהם למטה. וז"ש אע"פ שלוי למטה מאותן של הר גריזים ולכך נאמר באותן של הר עיבל והחציו בה' שהוא מבורר יותר בחציו של שבטים שעמדו כלם שם מ"מ שבהר גריזים מרובין כדמסיק שבני יוסף עמהם שנאמר וידברו בני יוסף את יהושע גו' ומיהו ק"ק ל"ל לאתויי קרא דיהושע משום דבני יוסף המרובים עמהם הא בפרטן של הר גריזים מפורש בתורה שהן מרובים תשעה אלפים בערך ונראה לפרש דמשמע ליה מהאי קרא דספר יהושע דנתרבו ונתגדלו בני יוסף באותה שנה להיות הרבה מהם יותר מבני כ' דהיינו ממנין אחרון שבפרשת פנחס עד אחר העברת הירדן דאל"כ מאי קאמרי בני יוסף ואני עם רב שהרי בפרטן לא היו יותר מבני יהודה רק בערך ח' אלפים ולהכי מייתי מהאי קרא דאף אם נאמר שעמדו

למטה כט' אלפים מבני לוי מ"מ שבהר גריזים מרובין ע"י בני יוסף שנתרבו ודאי באותה שנה כדכתיב ואני עם רב גו' ודו"ק:

עלה לך היערה א"ל לכו והחבאו אתכם כו'. מפורש פרק י"נ:

אל תקרי עלי עין כו'. פרק הפועלים:

והכא בנימין שלם כדכתיב ואביו קרא לו בנימין כו'. דגבי קריאת אביו דודאי איכא טעם בקריאתו כך כמו בכל בניו וכמו שפרש"י בן ימין בן שנולד בדרום או ימין מלשון חוזק כמו שפי' הרמב"ן הוצרך לכתוב ימין ביו"ד לידע טעם קריאת אביו כך אבל בכל התורה היכא דקראו לא איצטריך לאשמועינן טעם קריאתו וכיון שהיו"ד נחה לא דק למכתבה ודו"ק:

יוסף שקידש ש"ש בסתר כו' מאי היא דכתיב כו' מלמד ששניהם לדבר עבירה כו'. לכאורה הוא ראיה לסתור וי"ל דאם לא היה מתכוין הוא כשבא לבית ג"כ לדבר עבירה אפשר שמיראת אדוניו פירש גם אז כמ"ש לעיל הן אדוני לא ידע אתי גו' ולא חשך ממני מאומה כ"א אותך גו' ויהי כדברה אליו יום יום ולא שמע גו' דאין זה קידוש השם אלא מיראת אדוניו שמא ירגישו בדבר הזה אנשי הבית אבל הכא כתיב ויהי כהיום הזה גו' ואין איש גו' שלא היה לו יראה מאנשי בני בית כדלקמן אותו היום יום כו' דאשמועינן קרא דביאתו לבית היה גם כן לדבר עבירה ביום הזה ושוב כשפירש אח"כ ה"ז קידוש השם בסתר והתוס' שכתבו משום דהוציאו בלשון ביאה ויבא גו' ע"ש היינו למ"ד לקמן לעשות צרכיו נכנס שלא הביא תחלת המקרא אבל הכא לא הוצרכו לפרש כן אלא מתחלת המקרא ויהי כהיום הזה גו'. דריש ליה כמו שכתבנו ועי"ל למ"ד לעשות צרכיו נכנס מדלא כתיב לעשות מלאכה וכתיב מלאכתו דייק ליה לעשות צרכיו ולא מלאכת אדוניו ומ"ד מלאכתו ממש מפרש לה מלאכתו המיוחדת לו כעין לעיין בפנקסו כמפורש בתנחומא ע"ש:

ואין איש גו' אפשר בית גדול כו' אותו היום יום אידם כו'. ורש"י בחומש קמפיק זה הדרוש מרישא דקרא ויהי כהיום הזה כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד כו' ע"ש ולא ידענא למה הניח דברי התלמוד דלא מפיק ליה הכא אלא מסיפא דקרא ואין איש גו' אפשר בית גדול כו' ויש ליישב פרש"י בחומש ע"פ התנחומא דדריש שם ר"י אין איש גו' שבקש עצמו כו' ודריש נמי ר"י גופיה הא דיום אידם כו' והיינו מרישא דקרא ויהי כהיום הזה גו' גם מה שפירש שם יום מיוחד יום צחוק כו' הוא ע"פ התנחומא ע"ש:

באותה שעה באתה דיוקנו של אביו כו'. ועיין בתוספות בשם ר"מ דרשן מדכתיב ואין איש מאנשי הבית הא חלק מאנשי בית היה שם והיינו דמות דיוקנו כו' ומדכתיב בבית

משמע בבית לא ע"כ תוכן דבריו ופי' בבית לא אבל בחלון היה וע"כ האי דיוקא לא קאי אאנשי בית כמשמעות הכתוב דהנהו ודאי בחלון נמי לא הוו דהלכו לבית עבודת כוכבים אלא דקאי אאיש אחר שלא מאנשי בית ואולי שרמזו בדמות דיוקנו והוא צורת יעקב החקוקה תחת כסא הכבוד נראית לו בחלון ושער השמים ולזה כתב מידי אביר יעקב ובמדרש כיון שבא ליזקק לה בא הקב"ה בדמות אביו ונתקררה כו' ע"כ וק"ל:

א"ל יוסף עתידין אחיך שיכתבו על אבני כו'. סמיך אדרשה דלקמן משם רועה אבן גו' והוא מבואר שנכתב שמותם במקום קדוש על אבני אפוד בבגדי קודש שיהיה שמם לזכרון לקדושה והוא בגדר ערוה כדאמרי' כל מקום שיש גדר ערוה אתה מוצא קדושה. וז"ש רצונך שימחה שמך מביניהם. בגדר ערוה ותקרא רועה זונות יאבד הון כו' ופרש"י שם טוב שהוא יקר מכל הון עכ"ל ויש לפרשו כפשטיה יאבד הון היינו האבן האפוד שהיה שוה הון רב כדאמרינן פ"ב דעבודת כוכבים. וקאמר מיד ותשב באיתן קשתו כו' ששבה קשתו לאיתנו כו'. עי' פרש"י ועוד י"ל מלשון קישוי ערוה וכן נראה מלשון ב"ר. וקאמר ויפוזו זרועי ידיו גו' ויצא ש"ז מבין כו'. עי' פירש"י ועוד י"ל יפוזו מלשון פיזור חסר הרי"ש וזרועו מלשון זרע וכ"ה לשון ב"ר ויפוזו זרועי ידיו אר"י נתפזר זרעו ויצא לו דרך צפורניו ומידיו לשון רבים קאמר דנעץ ידיו בקרקע וכ"ה לשון תנחומא נעץ עשר אצבעותיו בקרקע כו' ודקדק לומר מבין צפורני ידיו כו' משום דודאי היה יוסף נזהר מליגע ידיו באמה כדאמרינן בפרק כל היד ומיהו משום בטול ש"ז נענש שלא יצאו ממנו י"ב שבטים כדלקמן. ואמר משם זכה ונעשה כו'. דגם לזה זכה תחת שא"ל אביו שלא יהיה נקרא רועה זונות גו' וקיבל דבריו זכה להיות רועה לכלכל את אביו וביתו במצרים וק"ל:

ראוי היה יוסף לצאת כו' שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף גו' דלפי פשוטו כמו אלה תולדות נח שם חם ויפת ה"ל למיכתב נמי הכא אלה תולדות יעקב ראובן כו' כסדר תולדותן וכ"ה בב"ר לא הוי צריך למימר כן אלא אלה תולדות יעקב ראובן כו' ולכך דריש ליה הכא אלה תולדות במספר דהיינו י"ב שהיו ליעקב ראוים לצאת מיוסף ולפי שהוא היה עיקר תולדותיו שכל עצמו של יעקב לא עבד אלא ברחל וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף וזיו איקונין היה דומה לאביו כדמפורש הכל בב"ר ולזה משפחתו ממנו עשרה בנים בהוצאות ש"ז נתנו לאחיו בנימין שהיה ג"כ בן רחל ויש לשאול אם אלו י' בנים שהוליד בנימין היו תחת הפחת של יוסף תולדות עצמו היכן הלכו דמסתמא בנימין נמי היה ראוי להעמיד תולדות ויש לפרש לא שכל אלו עשרה נולדו לבנימין תחת הפחת של יוסף אלא דקאמר דלכך נולדו לו כ"כ בנים עשרה שלא נולדו לאחד

מן השבטים כדי למלאות הפחת של יוסף ושיהיו י"ב בנים מבני רחל כמו שהיו ראוים לצאת מיוסף ולכך נקראו על שם יוסף כמו שני בניו אפרים ומנשה נקראו על שם שביו כמ"ש כי נשני אלהים גו' וכי הפרני אלהים בארץ עניי גו' כך נקראו אלו י' בני בנימין ע"ש שביו של יוסף ומהטעם כי שמות הרבה מהשבטים טעמם מפורש בכתוב ראו חז"ל לתת במדרשות טעם גם בשאר שמות כדאמרי' בפ"ק דברכות מנלן דשמא גרים דכתיב אשר שם שמות בארץ גו' והשמיט הכא לפרש שם מופים משום דבפרשת פנחס קראו שפופם וע"פ התנחומא פירש"י טעם לשם מופים ע"ש וכן לשם שפופם פירש"י בפרשת פנחס ע"ש שהיה שפוף בין האומות ודו"ק:

עבד שלקחו רבו כו'. דאיתא במדרש שהיה כתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים כפירש"י בפסוק נער עבד עברי. והיתה תשובת פרעה גנוני מלכות אני רואה בו. כלומר שאני רואה בחכמתו ותוארו שאין זה מן יחוסי עבדים אלא מבני מלכים ושלא כדין נמכר לעבד כמ"ש כי גנב גנבתי מארץ גו'. וכן שא"ל א"כ יהא יודע בע' לשון כו'. היה בנימוסיהם וכדאמרינן בסנהדרין דלא העמידו אלא היודע בע' לשון. ואמר בא גבריאל ולימדו כו'. הוסיף לו אות אחת משמו כו' שנאמר עדות ביהוסף גו'. איתא במדרשים רמז בהאי קרא שמתחיל בע' ומסיים בע' והא ודאי הא דזכה יוסף לתוספות ה' היה בעבור שקידש ש"ש בסתר כדלעיל אלא דהכא קאמר ע"י שקידש שם שמים בסתר וכבש יצרו זכה בשעה הצריכה לו להוסיף לו ה' משמו של הקב"ה כדי שידע בע' לשון ושעל ידי זה יעלה לגדולה ולולי שכבש יצרו באשת פוטיפר לא היה זוכה לכל זה ופי' הכתוב כך הוא עדות ביהוסף גו' שם של י"ה שהוא עדות לישראל בגדר ערוה כמ"ש שבטי יה עדות לישראל גו' נתקיים ביוסף שנתוסף לו ה' ביהוסף שמו הוא שם י"ה ועי"ז זכה בצאתו מושל על מצרים כי גם שפת לא ידעתי אשמע ויש בזה רמז בתורה שאמר פרעה הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו דהיינו כח מלאכי שמים כמ"ש עושה מלאכיו רוחות גו' או אות ה' משמו של הקב"ה הוא רוח אלהים ואמר ע"ז אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת גו' דהיינו ע' לשון אין נבון גו' ועל פיך ישק גו'. ואמר למחר כל לישנא כו'. אישתעי איהו בלה"ק לא הוה ידע כו'. גם בזה יש רמז בקרא דבתר האי קרא דמייתי כתיב ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח גו' ע"ש מילי דטמירן לפרעה היינו לה"ק גליין כבר ליוסף גם משמעות דטמירן כבר ליוסף היינו ע' לשון גליין ליה עתה בתוספת ה' לו. מסוגיא זה משמע דלשון הקדש אינו בכלל ע' לשונות וכן נראה דע' אומות בזולת ישראל כדמוכח מע' פרי החג והא דאשבעי' פרעה דלא מגלי ליה לאו משום נימוסיהן שידע המלך כל ע' לשונות דודאי לה"ק אינו בכלל ע' לשון אלא משום

דגנאי היה לו לפרעה שיוסף ידע בלשון אחד שהוא לה"ק יותר על ע' לשון והוא לא ידע להשיב לו השתא אין מקום לקושיית הרא"ם גבי פי המדבר גו' דאיך הורשה יוסף לדבר עם אחיו בלה"ק כו' ע"ש דפרעה לא אשבעי' אלא משום גנאי שלא ישתעי עמו כיון שלא יוכל להשיב לו וק"ל:

כי א"ל אבי השביעני א"ל זיל איתשל כו'. דמשמע מתוך הכתובים שהוצרך יוסף לרבות עליו רעים לבקש מפרעה על כך כמ"ש וידבר יוסף אל בית פרעה גו' אם נא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר אבי השביעני גו' והיינו דלא ניחא ליה לפרעה משום דאיתא במדרשות שראה פרעה שנתברך נילוס כשבא יעקב למצרים גם שפסק הרעב וע"כ רצה לעכב גם ארונו שם ולולי השבועה של יוסף שקבל עליו לא היה נתרצה פרעה להעלותו משם כדכתיב עלה וקבור את אביך כאשר השביעך ובודאי דהיה מפציר ביוסף משום זה זיל איתשל אשבועתך אי לאו דא"ל ואיתשל נמי אדידך ודו"ק:

דף לז.

גמ' קפץ שבטו של בנימין וירד לים כו'. ר"ל קודם שנבקע הים והאמינו בדבר ה' אל משה דבר אל בני ישראל ויסעו כפירש"י בחומש אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כו' ע"ש ודכתיב בתר הכי ואתה הרם את מטך גו' ובקעהו ויבואו בני ישראל גו' היינו משום שאר שבטים שלא בטחו בדבור ויסעו גו' ויראו לנפשם לירד בים. ומייתי שנאמר שם בנימן גו'. דלעיל מיניה איירי בקריעת ים סוף דכתיב קדמו שרים גו' במקהלות ברכו גו' כמפורש פרק כשם ע"ש. ואמר שהיו שרי יהודה רוגמים אותן כו'. פירש"י בספר תהלים שהיו מתקנאים בהם והיו זורקין בהן אבנים וכן שרי זבולן כו' ע"ש ואמר שזכה בנימין כו' שנאמר ובין כתפיו גו' יבואר פרק איזהו מקומן:

קפץ נחשון כו' שנאמר סבבוני בכחש אפרים גו'. עיין פירש"י ועי"ל ע"ש פסל מיכה שהיה עמהם בים כמ"ש ועבר בים צרה כדאמר פ' חלק אבל יהודה עוד רד עם אל כפירש"י ומסיים ביה ועם קדושים נאמן שקידש ש"ש והאמין בה' ובמשה לירד לים כמ"ש ויסעו אין להם אלא ליסע כו'. ואמרו ועליו מפורש בקבלה כו'. לפי שבתורה אמר ויצעקו בני ישראל אל ה' גו' דהיינו תפלה וא"ל הקב"ה מה תצעק גו' ואין תפלתם מפורש שם וקאמר דבקבלה מפורש תפלתם של כת זו שקדשו ש"ש שנאמר הושיעני אלהים כי באו מים גו'. ואמר דגם משה היה מאריך בתפלתו כו'. כמ"ש לו הקב"ה מה תצעק גו' כמפורש במכילתא ועיין ברמב"ן ואפשר דהיינו תפלה זו דמייתי דמפורש בקבלה שיש

בה אריכות דברים ולשונות וענינים כפולים גם תפלה קצרה ילפינן ממשה שאמר אל נא רפא נא לה ולא האריך לומר אלהים ובתפלה זו אמר הושיעני אלהים במקום אל:

וא"ל הקב"ה ידידי טובעים בים ואתה מאריך כו'. דבמקום סכנה מתפללין תפלה קצרה כדאמרי' במסכת ברכות ונקט לשון ידידי לר"מ דבנימין ירד תחלה לים וזכה דבין כתפיו שכן ובההוא רישא דקרא קראו ידיד לבנימין אמר ידיד ה' גו'. ואמר שא"ל הקב"ה דבר אל בני ישראל ויסעו. לגבי אותן שירדו לים תחלה אין להם אלא ליסע כו' כפירש"י בחומש ולגבי שאר השבטים נטה את ידך גו':

לפיכך זכה יהודה כו' מה טעם כו' משום דהים ראה וינוס. ר"ל משום דהים ראה שקדשו ש"ש לירד תחלה לים זה ראה הים וינס מפניו שלא הטביען בים ע"ד שאמר צדיק מושל ביראת ה' וק"ל:

כל הראוי לשרת למטה כו'. פירש"י ראוי לשרת לשאת את הארון כו'. ע"ש דקדק לומר לשרת לשאת את הארון והם בני קהת והיינו משום דמהאי קרא דיהושע דיליף דלוי נמי למטה דכתיב וכל ישראל וזקניו גו' כתיב נגד הכהנים הלוים נושאי ארון ברית גו' וק"ק למ"ד לעיל זקני כהונה ולויה היו למטה הא בההוא קרא מפורש שנושאי ארון הם ולא זקנים שפסולים לעבודת משא מבן נ' וצ"ל אליביה דלפי אותה שעה ע"פ הדבור היו אז נושאי ארון זקני כהונה ולויה וק"ל:

רבי אומר אלו ואלו למטה כו'. לכאורה קשה מה תיקן בזה דגם אם היו כולן למטה מ"מ תקשי דבקרא דספר יהושע מוכח שהלוים עם הארון היו באמצעות השבטים וא"כ אמאי חשיב בקרא דתורה את הלוים בהדי הששה דיעמדו על הברכה בהר גריזים טפי מבהדי הנהו ששה דיעמדו על הקללה בהר עיבל וי"ל דרבי לא פליג בהא אתנאי דלעיל אי כמר אי כמר ולא פליג עלייהו אלא במלתא אחריתא דמשמע מדבריהם דבין ששה דהר גריזים ובין ששה דהר עיבל למעלה על ההרים ממש היו וקאמר איהו דאלו ואלו למטה כו' ועל בסמוך משמע כדתניא ונתת על כו'. הא דמשמע ליה על בסמוך ולא על ממש מפורש בתוספות ע"פ הירושלמי ע"ש:

ברוך כו' ללמוד וללמד לשמור ולעשות הרי ד' כו'. האי לשמור אין לפרש מלשון לאו הוא כדאמרינן כל השמר ופן ואל אינו אלא ל"ת ולעשות היינו מצות עשה ממש דא"כ לא יהיו ששה עשר בריתות במצות לאו וכן במ"ע אלא בכ"א יהיו י"ב דהיינו בלאוין יהיו ד' בללמוד וד' בללמד וד' בלשמור ובעשייה יהיה ד' בללמוד וד' בללמד וד' בלעשות אלא דיש לפרש לשמור גם בעשייה ולעשות גם בל"ת ולשמור היינו כדאמרינן בפ"ק דקידושין אשר תשמרון זו משנה לעשות זו מעשה ופירש"י זו משנה שמביאה לידי מעשה כו'

ע"ש ואין זה בכלל ללמוד דקאמר הכא דיש לומד מרבו ומשכחה אבל שמירת המשנה שיהא חוזר על משנתו שלא תשתכח מפיו ודבר זה מביא לידי מעשה ושייך גם בעשייה וכן לעשות דהכא לא עשייה ממש אלא קיום המצות הוא ושייך גם בלאוין ודו"ק:

דף לז:

ארבע וארבע הרי שמונה כו'. פירש"י ד' בריתות ללמוד וד' ללמד הרי שמונה כו' ע"ש וק"ק לפירושו למה חלקן כך בללמוד וללמד ח' ועוד בלשמור ולעשות ח' הל"ל ד' בכ"א הרי ששה עשר ויותר נראה לפרש ארבע ברוך בכלל וד' ברוך בפרט הרי ח' ברוך ועוד ח' ד' ארור בכלל וד' ארור בפרט הרי ח' ארור וניחא השתא דחילק תחלה ברוך בכלל מברוך בפרט ואח"כ חילק ח' ברוך מח' ארור והענין מבואר שהיה צריך כריתות ברית בכלל ארור אשר לא יקים גו' והיה צריך עוד כריתות ברית בפרט לכל מצוה ומצוה כי הוא ידוע כי מצד הנותן שהוא האחד האמיתי כל התורה היא כמצוה א' ויסוד א' לכל התורה והיא האמונה כמ"ש ספ"ב דמכות בא (מיכה) [חבקוק] והעמידה על אחת כמ"ש וצדיק באמונתו יחיה כמפורש שם וע"כ בא כריתות ברית ברוך א' בכלל מצד הנותן ולפי שנתרבו המצות מצד המקבלים כמנין תרי"ג ע"כ בא גם הברוך וכריתות הברית לכל מצוה ומצוה בפרט:

וכן בסיני וכן בערבות מואב שנאמר גו'. הכי משמע ליה דכל הני הוא בענין זה ברוך וארור בכלל ובפרט דבהר גריזים ודהר עיבל מפורש בפרשת כי תבא ומדנסמך ליה הנהו קללות דמשנה תורה שהיו בערבות מואב כדמסיים בהו אלה דברי הברית אשר צוה גו' בארץ מואב משמע ליה מתוך הסמיכות שהיו ג"כ כעין דהר גריזים ודהר עיבל בברוך וארור בכלל ופרט ומדכתיב שם מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב משמע ליה דאותם דחורב שהיו ג"כ כעין זה בברוך וארור בכלל ופרט אבל דאהל מועד להאי תנא לא חשיב דהיינו בסיני היינו דאוהל מועד גם שנזכרו קללות בת"כ שהיה באהל מועד רש"י בחומש גבי מלבד הברית פי' היינו קללות שבת"כ שנאמרו בסיני עכ"ל ואין צ"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה אלא כמ"ד דסיני ואהל מועד חדא הוא ודו"ק:

ונשתלשו בערבות מואב. פירש"י מפי משה לישראל עכ"ל דקדק בפירושו מפי משה כו' דלמ"ד נמי שנשתלשו בערבות מואב הא דקרי ליה הכא אותן דערבות מואב משנה תורה היינו משום דמפי משה היו משא"כ דסיני ודאהל מועד ודו"ק:

אין לך כל מצוה כו' מ"ח בריתות של שש מאות אלף כו'. משמע מזה דהעונש דהעבירות היה גם בסיני ובערבות מואב ואתיא הך סוגיא כר"י דסבר הכי בפ' נ"ה דעל הנגלות

נענשו אחרים קודם שעברו את הירדן אבל לר"נ אף על הנגלות לא נענשו אחרים עד שעברו את הירדן לא הוי בכל מצוה אלא ט"ז בריתות של שש מאות אלף כו' ורש"י פירש בחומש נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש כו' בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה עכ"ל כל זה כולו כר' נחמיה כמ"ש הרא"ם ודו"ק:

כל הפ' כולה כו' בארור סגי ליה אלא כו'. אין לפרש וכי בארור סגי ליה דהא עובד עבודת כוכבים חייב סקילה דא"כ תקשי ליה נמי בשוכב עם אשת אביו ובשוכב עם חותנתו דחייבים נמי מיתה חמורה ולמאי דאוקי ליה בנואף ונואפת דא"א הא חייב מיהת מיתת חנק אלא דר"ל וכי סגי בארור דמשמע ארור בעוה"ז הא אין לו חלק גם לעוה"ב דמומר לעבודת כוכבים הוא מומר לכל התורה ואין לו חלק לעוה"ב משא"כ בבא על א"א יש לו חלק לעוה"ב כדאמרי' פ' הזהב וה"ה בבא על שאר עריות אך קשה וכי משום דקשיא ליה בהאי קרא דעבודת כוכבים וכי בארור סגי ליה הוצרך למדחק דכולה פרשתא (בארור) [בא"א] כפרש"י וכן דורש את כולן כו' עכ"ל ע"ש ואין להאריך בדחוקיו בכל זה ולולי פירושו נראה דלא נתכוין לומר כולה פרשתא אכל י"א ארורים אלא אפסוק זה לחוד שהוא נקרא פרשה כולה דסתומה לפניו וסתומה מלאחריו:

דף לח:

גמ' מנין שהקב"ה מתאוה לב"כ שנאמר ושמו גו'. עי' פירש"י ועי"ל דריב"ל לטעמיה כפירש"י לקמן דסבר כר' עקיבא דואני אברכם קאי אישראל שהכהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים ע"י וקאמר דאם כן הוא שהקב"ה מברך את ישראל למה ציוה לכהנים לברכם כלל ומה תועלת בברכתם אלא שהקב"ה מתאוה לב"כ שיתברכו ישראל ג"כ מפי הכהנים וק"ל:

כל כהן שמברך כו' שנאמר ואברכה מברכך מפורש פרק אלו טרפות ע"ש:

אין נותנין כוס כו' אלא לטוב עין כו' אל תקרי יבורך אלא יברך כו'. דריש הכתיב בלא וי"ו על המברך. והקרי יבורך יש לדרוש שהמברך את בעל הבית הוא מתברך וכדאמרי' פ' הרואה על כוס של בהמ"ז שהמברך מתברך שנאמר ואברכה מברכך כפירש"י שם וע"כ לא תנתן הברכה אלא לטוב עין כי ברכת המברך תחול כפי כוונת המברך והוא כוונת ברכת כהנים לברך את עמו ישראל באהבה דהיינו בכוונה בעין טובה ורצון בלב ואמר שע"כ יברך המברך בעין ובלב טוב כי גם הוא נתן מלחמו בלב טוב לדל וזה שדקדק מלחמו שלא אכל הוא פת יפה ולדל נתן פת קיבר אלא שגם לדל נתן מלחמו כפי מה שהוא וק"ל:

שאפילו עופות מכירין בצרי עין כו'. הא ודאי דעופות אינן בני דעת ושכל להכיר בזה אבל קאמר הקב"ה המשביע לכל חי רצון אינו מזמין המזון לעופות אצל ציידי צרי עין א"נ יש לפרש דדרך הציידים להשליך חטים ושעורים למקום אחד גם קודם הצידה להרגיל העופות שם וציידי צרי עין ממעטים בזה גם בשעת צידה ובזה מכירין בו שלא בא אלא לצוד אותם ומרחיקין עצמן מצידתו וזהו שאמר כי חנם מזורה הצייד מעט חטים ברשת בשעת צידה כיון שלא הרגילם שם מקודם וק"ל:

שנאמר אל תלחם גו' כי כמו שער בנפשו כו'. עי' פירש"י לשון שער הוא מלשון מרירות או לשון שיעור וכינוי דבנפשו על נפש הצרי עין. ולפי דקדוק לשון אל תלחם גו' ולא קאמר אל תאכל לחם גו' נראה לפרש כינוי בנפשו על האוכל ממנו שאמר אל תלחם שאכילתך מלחמו לא יטעם לך בו טעם לחם וזהו שמסיים ואל תתאו למטעמותיו שלא יטעם לך טעם האכילה אצלו אלא כמו דבר שטעמו מר וכתיב בתריה פתך אכלת תקיאנה גו' ודו"ק:

אין ענגלה ערופה באתה אלא בשביל צרי עין שנאמר כו'. וא"ת מאי מייתי מהכא הא אדרבה אלו זקני ב"ד אומרים שלא בא לידם ופטרנוהו בלא מזונות ולא היו צרי עין לגביה ואעפ"כ מביאין ענגלה ערופה ודוחק לומר שלא באת ענגלה ערופה בשביל צרי עין לכפר עליהן אלא שבאה להזכיר עליהן שלא היו הם צרי עין וי"ל מדאמרי כפר לעמך ישראל גו' משמע ליה שזקני ב"ד אמרו ידינו לא שפכו שלא פטרנוהו בלא מזונות ואם אחד משאר העם פטר אותו בלא מזונות כפר לעמך גו' ודו"ק:

דף לט.

גמ' מימי לא עשיתי בית הכנסת קפנדריא כו'. לגבי בית המקדש שנינו פ' הרואה דאסור מדינא ויליף לה מקרא מדכתיב ואת מקדשי תיראו ור"א היה מחמיר בזה גם בביהכ"נ שנקרא מקדש מעט. ושאמר לא פסעתי על ראשי כו'. מבואר פ"ק דסנהדרין וק"ל:

עשינו מה שגזרת עלינו כו'. הוא כמו שאמרו לעיל כיון דהברכה תלויה בהקב"ה כמ"ש ואני אברכם דקאי על ישראל כדעת ר' עקיבא וא"כ ברכת כהנים למה ואינו אלא גזירת המלך עליהם שיברכו את ישראל ושהוא מתאוה לברכתם כדאמר ריב"ל לעיל וק"ל:

דף מ.

גמ' אמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה כו'. נראה דאי הוה ההוא חד טעמא גרע מטעם דיליה ודאי דהיה לו להקפיד על זה שאומר שקר בשבילו אלא שהיה עדיף מדיליה והיה

לו להקפיד שהיה מראה בפני רבי אבא כאילו הוא חשוב כרבי אבא ולא יצטרך ליה אי לאו ענוותנותיה דרבי אבא אבל אמורא דרבי אבהו לא היה מראה את עצמו חשוב בפני רבי אבהו אלא בפני אשתו הגיד זה ולא היה זה כ"כ עניוות מרבי אבהו שלא הקפיד עליו וז"ש רבי אבהו לדביתהו מנ"מ מיני ומיניה כו' שכל השומעים יסברו דמפי אמרם וק"ל:

ותו רבי אבהו אימנו רבנן עליה לממניה ברישא כו'. חשיב זה לענווה מרבי אבהו שלא לימנות בראש גם למאי דאמרינן בהוריות עבדות אני נותן לכם ולא שררה י"ל דהיינו כהך דהתם דר"א חסמא ור"י בן גודגדא דנמנו משום צורך פרנסתן כדמפרש התם דה"ל מינוי רשות שלהן עבדות כשכיר יום וכפועל להשיג פרנסתו אבל רבי אבהו הכא היה עשיר ולא נחשב לו מינוי הרשות כעבדות אלא כשררה וע"כ אמר דמשום ענווה לא רצה לקבלו ושיהיה רבי אבא במקומו דלגביה הוה המינוי רשות שלו כעבדות שהוא צריך לו מפני בעלי חובות דנפישי ליה שע"י מינוי יתנו לו מנות כפרש"י גדלהו משל אחיו וכפרש"י שם גבי ר"א חסמא ור"י בן גודגדא. והרי ראה בדורות הראשונים שמי שהיה לו כדי פרנסתו היה בורח מן השררה ולא כן דורות הללו שמי שיש לו עושר הוא נתמנה בכסף ורודף אחר הכבוד ואחד היה בזמנם שהיה צדיק גמור והוא יהושע בן גמלא שאלמלא הוא נשתכחה תורה כו' כדאמרינן בפ' לא יחפור ולפי שנתמנה כ"ג בממון דתרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא כו' אמרו עליו קטיר קחזינא הכא דמשמע קשר של רשעים לפי שהיו כהנים אחרים חשובים יותר ממנו כמ"ש התוס' כל זה בפרק לא יחפור אבל ראיתי גדול הסיבה בזה שהבעלי בתים הם הם הממנין ומבררים להם ראש כפי רצונם לפי הנאת כ"א מהם וביותר בממון אבל מן הראוי שהלומדים והרבנים בעצמם יבררו להם ראש כמו שהיה בדורות הראשונים כמו שמצינו בהך עובדא דר' אבהו אימנו רבנן עליה לממנייה בראש כו' וכן בהך דהוריות דר"ג וב"ד מינו את ר"א חסמא ור"י בן גודגדא לראשים:

רב נחמן אמר מהכא ויקם המלך דוד כו'. פירש"י דמפיק ליה מאם אתם שומעים לי כו' אחי וחבריי אלמא המלך אימת כו' ע"ש והוא דחוק ועוד דהול"ל ואמר ר"א כו' בוי"ו וע"כ הנראה דמרישא דקרא מפיק ליה מדכתיב ויקם המלך דוד על רגליו גו' דמשמע שהיה יושב מקודם וקם מפני אימת צבור כמפורש שם שאמר כן לכל שרי השבטים ולשרי המחלקות ושרי האלפים והמאות ושרי כו' ואגב דמייתי רישא דקרא מייתי סיפא דקרא ויאמר שמעוני גו' מלתא באנפי נפשיה למידרש אם אחי למה עמי וכו' וכן דרך התלמוד וק"ל:

דף מ:

מנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר כו'. לפי דעת המקובלים מלת אמן שהוא קיום והאמנת דבר הוא מחבר ומצרף שם הקרי והכתיב דהיינו שם אדני ושם הוי"ה במספר צ"א כמנין אמן והיינו בגבולין שאינו נקרא רק בשם אדני כדאמרי' בס"פ אלו עוברין צריך לכוין גם לשם הכתיב בצירוף במלת אמן וז"ש בסוף מסכת נזיר גדול העונה אמן יותר מן המברך שהוא מצרף הכתיבה אבל במקדש שהקרי והכתיבה בשם הוי"ה אין כאן צירוף אמן אבל אומר שם על כל ברכה תהלה דהיינו ברכה ברכו את ה' מן העולם גו' ותהלה דהיינו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד להורות על כוונה זו דשם הכבוד הזה שהוא שם הוי"ה הוא במקדש מן העולם הזה ועד הבא משא"כ בגבולין דלא נקרא בעוה"ז אלא באל"ף דלי"ת כמ"ש בפרק אלו עוברין ע"ש ונוסח בשכמל"ו ע"ש ויברכו את שם כבודך היינו ברוך שם כבודו ומרומם היינו מלכותו ודו"ק:

נוטל ס"ת כו' ומברך עליה שמונה ברכות על כו'. וכן לקמן גבי פרשת המלך ח' ברכות וכוונו בזה על פי דברי המפרשים במזמור תמניא אפי שיש בתורה במעלותיה שמונה חלוקות שע"כ נקראת התורה באותו מזמור בשמונה שמות דהיינו פקודך חוקיך מצותיך דבריך אמרתך תורתך עדותיך יראתיך ע"ש ודו"ק:

אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר וישב דוד גו'. לא היה בימי דוד עזרת בהמ"ק אבל תוך הקלעים של המשכן היה במקום עזרה ושם ישב דוד לפני ה' גו' והענין כי מקום המשכן והמקדש הוא כסא ה' כדכתיב אוה למושב לו ולמלכות בית דוד קרי הכתוב כסא ה' כמ"ש בד"ה וישב שלמה על כסא ה' גו' וק"ל:

דף מא.

גמ' וכשהגיע ללא תוכל גו' א"ל אל תתיירא אגריפס כו'. עיקר הלאו לא תוכל וגו' לממנין אותו נאמר וע"כ אמרו לו אל תתיירא שאנו מורידין אותך בשביל זה אבל אחינו אתה כו' ואמרו זה מפני החנופה דלפי הדין לא היה ראוי לכך כיון שלא היה ישראל מצד אב כמ"ש התוס' כדלקמן:

דף מא:

מיום שגברה אגרופה של חנופה כו'. כחה של חנופה כו' כפירש"י ועי' בערוך והיינו כעין דלעיל שהחניפו לאגריפס מפני יראתו ממנו ולא היו חוששין מיראת הקב"ה כמ"ש התוס' והיינו שנתעוותו הדינין שמחניפין בדין לבעלי זרוע מפני היראה וכה"ג אמרו

בס"פ מקום שנהגו אוי לי מאגרופן ואולי שנקטו הכא האי לישנא אגרופא ע"ש אגריפס המלך. ועניין שאמרו מתוך החנופה אין אדם יכול לומר מעשי גדולים כו'. כפירש"י ועי"ל לפי שהשומע מתוך החנופה מעיד בהיפך האמת כדמפרש לקמן הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע גו' ודו"ק:

מותר להחניף כו' לא יקרא עוד לנבל נדיב גו'. בחנף מדבר קרא כדמסיים ביה כי נבל נבלה ידבר גו' לעשות חנף גו' ומשמע ליה לא יקרא מלשון איסור ולאו ולא מלשון נבואה שלא יהיה כך לעוה"ב דא"כ מאי רבותיה ולא דמיא לדעיל מיניה ולשון עלגים תמהר לדבר צחות דהוי ודאי רבותיה שבדרך נס יהיה לעוה"ב וק"ל:

ופליגא דר"ל כו' מלה"ד לאדם כו'. הא ודאי דלרבי לוי נמי הא דהחניף יעקב לעשו במנחה ששלח לו ובשאר חניפות כדי שיתפייס אלא דה"ק שלא החניף לו בדבר שאינו אמת אלא לאיים עליו הזכיר לו שרגיל הוא במלאכים והוא בעצמו המשל הזה שמשבח התבשיל אינו אלא משום לאיים עליו וכן פירש"י בחומש לדברי ר' לוי וז"ל כי כדאי והגון כו' והן חשובין לי כראיית פני המלאך כו' ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא ממנו ראה המלאך וניצול כו' עכ"ל ומיהו מה שפירש"י שם כדי כו' ראה מלאכים ונצול כו' טפי נראה כפירש"י בשמעתין לאיים עליו ולהודיעו שהוא רגיל במלאכים עכ"ל והוא דומה ממש אל המשל להודיע לשונאו שיש לו עוזרים וק"ל:

שיש בו חנופה כו' כי אסרם. עיין פירש"י ועוד יש לפרש שמביא אף לעולם שהוא אחד ממלאכי משחית כדאמרינן פ' ד' נדרים ואמר שלא ישועו שאין תפלתם נשמעת מפני שאותו אף מלאך משחית הוא המקטרג ואוסר תפלתם במאסר שלא תבא לפניו יתברך ודו"ק:

כל אדם שיש בו חנופה כו' ואין לאום אלא עוברין שנאמר ולאום כו'. יש לעיין בזה דלשון לאומים הרבה במקרא מלשון עמים דא"א לפרש לפי פשוטו מלשון עוברין ובהאי קרא גופיה כתיב לעיל מיניה ושני לאומים ממעיך גו' ונראה מהידוע כי אומה הישראלית נאמר בה למשפחותם לבית אבותם משפחת אב קרויה משפחה ולא משפחת אם וההיפך בשאר אומות אין להם יחוס אב דזרמת סוסים זרמתם ויש להם יחוס אם לאסור בקורבה מן האם וז"ש בישמעאל שנים עשר נשיאים לאמותם ר"ל דבבני יעקב נאמר שיתיילדו י"ב נשיאים למשפחותם לבית אבותם ולא כן בבני ישמעאל שלא יתיילדו אלא לאמותם כמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע וגם בני עשו לא נקראו ע"ש אביו יצחק כמ"ש ביצחק ולא כל יצחק והשתא ניחא דכל לאמים שבמקרא על עובדי כוכבים נאמר שנקראו כן ע"ש שאין להם יחוס אב רק יחוס אם ומשום דקרא דהכא ושני לאומים גו' ולאום מלאום גו'

גם על יעקב נאמר דאין בו משפחת אב רק משפחת אם ע"כ אמרו אין לאום דהכא אלא עוברין שקודם שנולד יעקב גם הוא יקרא לאום על שם אמו דעובר ירך אמו ולאום מגזרת אם ולא יתייחס יעקב ע"ש משפחת אב רק עד אחר לידה כמ"ש תולדותם למשפחותם ופי' הכתוב ושני לאומים דהשתא בבטן אמם שגם יעקב נקרא ע"ש אמו ממעיך יפרדו דהיינו מיד שיצאו ממעיך יפרדו דזה יעקב יקרא אז ע"ש משפחת אביו וזה עשו יקרא גם אח"כ ע"ש אמו לאומים. והענין מבואר שהחונף שאומר לרשע צדיק גו' לבו בל עמו ופיו ולבו מרוחקין ואינן שוים ולזה אמרו אפילו העוברים דבכה"ג יצירת לבם מרוחק מיצירת פיהם שהלב נברא מתחלה כמ"ש ביומא דכל מידי מאמצעותיה מיתצר והפה אינו נברא עד שיצא לאויר עולם שאז פיו פתוח כדאמרי' בנדה אפ"ה מקללין אותו כי המחניף מהפך מדת האמת לשקר ואומר לרשע צדיק גו' וזה העובר נשבע שיהא צדיק ולא רשע [כו'] כדאמרי' שם ודו"ק:

כל אדם שיש בו חנופה כו' שנאמר האומרים לרע טוב גו'. דלפי פשוטו הו"ל למכתב על רע טוב ועל טוב רע גו' ומדקאמר לרע ע"כ דרשו האומרים דרך חנופה לאדם שהוא רע טוב ולאדם טוב אומרים רע הוא ודו"ק:

כל המחניף כו' שנאמר ויאמר ירמיה לחנניה אמן כן יעשה גו'. אע"ג שבדרך תפלה ותחנה שהוא לשון האמנת דברים שיהא רצון שיהא אמת כן אמר כן כפירש"י בפ' שבועות העדות גבי אמן בו האמנת דברים ומייתי לה מהאי קרא אמן כן יעשה גו' מ"מ לא היה לו לירמיה לומר כן כיון שלפי נבואתו האמיתית היה זה שקר והיה לו להכחישו מיד כמ"ש לו לבסוף ואתה הבטחת את העם הזה על שקר וק"ל:

וכתיב ויהי גו' יראיה בן שלמיה בן חנניה גו'. משמע ליה דזה החנניה שהוזכר כאן הוא היה החנניה נביא שקר דלעיל בקרא דאל"כ מה היה לו לקרא לייחסו ליראיה על שם אבי אביו אבל בא לייחסו על שם אבי אביו חנניה לאשמועינן דנופל ביד בן בנו וק"ל:

דף מב.

גמ' כל עדה שיש בה חנופה מאוסה כו'. עדה היא עשרה אנשים כדילפינן מעדת מרגלים ועליהם רמז בזה שהמרגלים באו בדברי חנופה ושקר לפני ישראל וכמו שאיש מרחיק עצמו מנדה כדי שלא יכשל בה כך הרחיקו כלב ויהושע את עצמם מהם ומעצתם כדאמרי' לעיל וע"פ הדברים האלה. קאמר נמי ר"א כל עדה כו' לסוף גולה כו'. כמו שמצינו במרגלים שע"י שהיו מחניפים לישראל בדברי שקר גלו לסוף מן הארץ וכמ"ש שנגזר על ידם בכייה לדורות וק"ל:

ארבע כתות אין מקבלים פני שכינה כו' כת לצים שנאמר משך ידו את לוצצים. ופי' הכתוב תחלתו יום מלכינו שהוא ר"ה ויוה"כ או לעתיד ביום הדין שאז הקב"ה מלכו של עולם החלו שרים לבקש רחמים מלפניו יתברך ומלך העולם משך ידו מן הלצים שלא להכניסם כלל במחיצתן אפילו במקום הדין. ואמר כת שקרים שנאמר דובר שקרים לא גו'. לפי שהמשקר יחשוב שאין מי שיכחישו וע"כ אמר לנגד עיני המשוטטות בכל הארץ. ואומר כת חנפים כי לא לפניו חנף יבא. כי כן דרך החנפים בתחלת ביאתם מחניפים להאמין על דבריהם שלבסוף. ואמר מספרי לה"ר דכתיב כי גו' לא יגורך רע כו' דהיינו לה"ר שהוא בעצמו רע שאין לו הנאה בדבר כמ"ש אם ישוך הנחש גו' ומה יתרון לבעל הלשון. והענין מבואר שאלו הד' כתות כולל כל החטאים שע"י הדבור מביאין למדה הגרועה שהוא לה"ר שהנגעים באים עליהם כדאמרי' בערכין וכשם שבעוה"ז אמר הכתוב חוץ למחנה מושבו כך בעוה"ב חוץ למחנה שכינה מושבם של בעלי מדות הרעות האלו ובזה ניחא דלא חשיב הכא בכתות הללו גם כת בעלי גאוה דאמרי' בהו נמי בפ"ק אתו לא אוכל אין אני והוא יכולין לדור בעולם לפי שאין כת בעלי הגאוה מכלל ארבע כתות שזכר שבאים ע"י דבור רע ומיהו לאיכא דמתני בפ"ק אמספרי לה"ר שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית הו"ל לאתויי נמי הכא ההוא קרא אכת מספרי לה"ר ולא הוה איצטריך ליה לאתויי מקרא דלא יגורך רע ואפשר לחלק דאין המקבלי פני שכינה כו' דהכא ואין אני והוא יכולין לדור בעולם שני ענינים הם וק"ל:

סלייק פרק אלו נאמרין

גמ' על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה כו'. דאל"כ על אויביכם למה לי דודאי אין יוצאין למלחמה רק על אויביהם לזה קאמר דנכתב לדייק מיניה ולא על אחיכם שאין אחיכם בכלל אויביכם שאסור לשנאותו דכתיב לא תשנא את אחיך גו' ויש לעיין דנקט לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין דלכאורה טפי ה"ל למנקט לא יהודה על אפרים ולא כו' כדמייתי מקרא ויקומו האנשים וגו' דמיירי במלחמת יהודה ואפרים ונראה דהך משנה דהכא נשנית בזמן התנאים שהיו בבית שני שלא חזרו מבבל רק שבט יהודה ובנימין שהם גלו לבבל ע"י נ"נ וחזרו בבית שני אבל עשרת השבטים כבר גלו ע"י מלך אשור והם לא חזרו בבית שני ונקט הכא גם שמעון לפי שהיה נחלתו בתוך נחלת בני יהודה כמפורש בס' יהושע ומסתמא עמהם גלו וחזרו ודו"ק:

וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום גו'. הוא כפול ויש לפרש שהלבישום מן השלל שהביאו עמהם מארץ יהודה ועוד הוסיפו להם מלבושים משלהם וק"ל:

אל ירך לבבכם מפני צהלת כו'. לשונות הכפולים דריש וזה שמסיים כי ה' אלהיכם גו' שבידו להצילכם מכל אלה ומפורש בירושלמי שיש להקב"ה כנגדם עביו עברו ברד וגחלי אש וירעם משמים ועליון יתן קולו גו' ע"ש:

פלשתים באו בנצחונו של גלית כו' של שובך כו'. נקט אלו שנים שמצינו בהם שעמדו בראש מערכות המלחמה כמפורש בגלית ויצא איש הבינים ממחנה פלשתים ובשובך כתיב ושובך שר צבא הדרעזר לפניהם לפיכך הם באו בנצחונם ואתם בנצחונו של מקום כי ה' אלהיכם ההולך גו' זה מחנה ארון דהיינו השכינה כמפורש לקמן וק"ל:

מ"ש שמע ישראל כו' אפילו לא קיימתם כו'. פרש"י למה התחיל בלשון זה עכ"ל והרא"ם כתב דאל"כ שמע ישראל ל"ל דכבר כתיב כו' ע"ש ולשון מאי שנא דקאמר לא משמע כן דהול"ל שמע ישראל ל"ל ונראה לפרש משום דלפניו ולאחריו נקט בלשון רבים דכתיב ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים גו' ומ"ש שמע דכתיב בלשון יחיד ולא כתיב שמעו ג"כ בלשון רבים למדרש אפילו לא קיימתם אלא ק"ש כו' דזו היא קבלת מלכות שמים ועול מצות להשרות השכינה להלך עמכם להלחם גו' ולזה אמרו לקמן שבא גלית שחרית וערבית כדי לבטלן מק"ש וק"ל:

דף מב:

גלית אר"י שעמד בגילוי פנים כו'. מדכתיב ויצא איש גו' גלית שמו גו' דריש לדייק בשמו שנקרא כן ע"ש מעשה זה שהיה עומד בגילוי כו' שנאמר ברו לכם איש גו' דהו"ל למכתב ברו לכם מכם גו' אבל רצונו איש גבור בעל מלחמות ומן הסתם מפורש בקרא ה' איש מלחמה או שדרשו כן מדכתיב בקרא וירד אלי ובקרא מפורש שב' המערכות של ישראל ושל פלשתים בהר היו וע"כ אמרו דכלפי שמים אמר כן לירד מן השמים ולהלחם עמו. ושאמר אני מפילו על ידי בן איש. פירוש שעדיין לא בא לכלל איש כמפורש בקרא ויבזהו כי היה נער גו' וק"ל:

לכדו פיו כו' וירד אלי כו'. פרש"י משמע עלי שהוא יגבר כו' ע"ש והוא דחוק ונראה דדרך שהמפחד במלחמה אינו הולך לצד שכנגדו ועומד במקומו וההיפך הזריז ואינו מפחד הולך אל צד שכנגדו להלחם בו והיינו דקאמר הכא פיו הכשילו לומר וירד אלי וכן כי אתה בא אלי גו' שהוא יעמוד במקומו כאילו הוא מפחד אע"ג דודאי לא היה מפחד מדוד כמפורש בקרא איהו לא חזא מזלו חזא וכה"ג פרש"י בהדיא בספר שמואל גבי יונתן שאמר אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו גו' ואם כה יאמרו עלו גו' ע"ש וניחא השתא הא דמשני הדר א"ל ואני בא אליך גו' שפרש"י ואין זה פתיחת פה לרעה

כו' ופירוש דחוק הוא אבל לשיטתינו ניחא דזהו סימן רע ודאי כשצד אחד עומד במקומו משום פחד השני הולך אצלו בלי פחד אבל כששניהם הולכים זה כנגד זה אין שם מפחד כלל וע"כ דוד א"ל אם אתה אינו מפחד ובא אלי בחרב גו' גם אנכי בלא פחד ממך באתי אליך בשם ה' גו' משא"כ גלית לא אמר רק וירד אלי גו' אתה בא אלי במקלות גו' ולא אמר שהוא בא אל דוד אלא כמפחד ועומד במקומו ואיך שיהיה ק"ק אמאי לא חשיב נמי הכא דקאמר ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי וגו' ומה שפרש"י עוד בזה ואידך והכני ואע"ג דהדר אמר והכתיו גו' מ"מ פתיחת פיו לרעתו עכ"ל נראה לפרש בדרך אחרת דודאי והכתיו לא אמרו אלא בלשון ספק ואם אני אוכל לו והכתיו אבל הכא אי הוה קאי אם יוכל אהכני ה"ל למכתב כמו כן אם יוכל לי והכני ושינה למכתב אם יוכל להלחם אתי והכני דמשמע מלת אם לשון ספק לא קאי רק איוכל להלחם אתי ולא אוהכני והיינו דפיו הכשילו שלא לומר והכני בלשון ספק כמו והכתיו ודו"ק:

ויתיצב מ' יום כו' כנגד מ' יום כו'. עי' פרש"י ועוד יש לפרש ע"פ מ"ש את זה לעומת זה עשה האלהים צד הטומאה לעומת צד הטהרה והקדושה וכמו שהתורה מצד קדושתה קבלה משה בעמדו מ' יום בהר סיני כן ניתן כח לצד הטומאה שעמד גלית בהר לחרף מערכות אלהים מ' יום אמנם כח הטהרה והקדושה גוברת כי כחו של גלית לא היה יום שלם רק ביום ולא בלילה משא"כ עמידת משה היה בשלימות מ' יום ומ' לילה וק"ל:

מאי בינים אמר רב שמבונה כו'. שכל סיפור זה בשבחו הוא ולאודועי שבחיה דדוד כדלקמן שאמר מבונה מכל מום כמ"ש בחנניה מישאל ועזריה אשר אין בהם כל מום דאפילו ריבדא דכוסילתא לא היה בהם. ושאמר בינוני שבאחיו. כמ"ש בתפלת חנה ונתת לי זרע אנשים לא ארוך ולא גוץ. ושאמר שהוא עשוי כבנין. מורה על חזקו כבנין. ושאמר בר מאה בפי כו'. אפשר שרמז בזה הבינים כמו הבא ני"ם שהוא מספר מאה ומדברי הירושל' שכתבו התוס' נראה כי דרשו כן מרמז ממערות ממאה ערלות ור"י קא"ל לפי שיטתו שהורה הכתוב צד טומאה שהיה בו מזנות אמו ועיין בזה בתוס'. ודריש גלית שמו מגת שהכל דשין כו'. דלא הו"ל למכתב מגת אלא גלית הגיתי כמ"ש בקרא דסוף שמואל וע"כ דרשו מגת שבא מאשה זו שהכל דשין כו':

כתיב הרפה וכתיב ערפה כו'. משמע להו דערפה זו היא הרפה פרש"י כדאמרינן לקמן שנגזר עליה שיפלו בניה כו' ולכאורה היא גופה מנלן ויש לפרש דמה לו להזכיר דארבעת יולדו להרפה ויפלו גו' שכבר הזכירם למעלה מזה בקרא מפורש בפרטות שנפלו ביד דוד ועבדיו אבל אשמועינן דזכתה ערפה לד' גבורים הללו מפני הנשיקה לחמותה אבל רות שדבקה בה זכתה למעלה יתירה ממנה שנפלה בני נשוקה ביד בניה של רות הדבוקה

וכה"ג הוא מפורש בקרא ישבי נפל ביד אבישי וגלית נפל ביד אלחנן שהוא דוד כדאמרי' במדרשות ומדון ביד יהונתן בן שמעי אחי דוד הרי אלו שלשה מבניה של רות היו חוץ מסיבכי החושתי נפל בידי סף אינו מפורש שמבני' של רות היה ודע גם שערפה מפורש בקרא דמואביה היתה קרא בניה פלשתים דבגת נולדו לה שהיא מארץ פלשתים גם בקרא מפורש ששבה ערפה משדי מואב עם חמותה ולא זכר שוב ששבה מחמותה לשדי מואב וק"ל:

ארבעת אלה יולדו להרפה גו' מאן נינהו אמר רב חסדא סף ומדון כו'. לא ידענא מה חידש לן רב חסדא שהרי כן מפורש בהדיא בקרא בסוף ספר שמואל דחשיב אלו ארבע וכתיב בתר הכי ארבעת אלה נפלו גו' ואפשר משום דגבי גלית אינו מפורש בקרא שהיה מילידי הרפה כמפורש בסף ובישבי ובמדון מש"ה קאמר מאן נינהו ד' מילדי הרפה וקאמר דחשיב נמי גלית בתוכם א"נ משום דכתיב ביד דוד גו' ובקרא אינו מפורש שאחד מד' אלה שנפל ביד דוד וקאמר שהרי גלית נזכר בתוך ד' אלה והוא שנפל ביד דוד ולא הוצרך הכא לפרש כיון שכבר מפורש וע"כ ויך אלחנן גו' את גלית גו' דכתיב כאן היינו דוד וק"ל:

בשכר ד' דמעות כו' שנאמר ותשנה קולן גו'. עי' פרש"י ועי"ל דמשמע ליה ד' דמעות מד' בכיות האחת דכתיב לעיל ותשאנה קולן גו' בכייה הב' והג' מדכתיב בתר הכי ותשנה קולן בלא אל"ף משמע מלשון שינוי דהיינו שני בכיות וכתיב בתר הכי עוד לרבות בכייה רביעית:

כתיב חץ חניתו כו' לא הגיענו לחצי שבחו של כו'. נראה לפי דרש זה דרש חניתו מלשון חן ושבח כמ"ש לא תחנם לא תתן להם חן וק"ל:

אשפתו כקבר פתוח כו' עושין אשפתו כו'. דלפי פשוטו מלשון נרתק כלי בית החיצים מהו הדמיון כקבר פתוח וע"כ דרשוהו למר אשפתו של חללים הבאים לקבר וכן למר חולי מעיים אבל מה שאמר בשעה שזורקין חץ כו' קשה חץ מאן דכר שמיה כיון דאשפתו דריש מלשון אשפתות וק"ל:

דאגה בלב גו' ישיחנה מדעתו כו'. סיפא דהאי קרא ודבר טוב ישמחנה ר"ל דאגה בלב איש ומטרידו מלימוד התורה יסיחנה מדעתו כדי שיהא דעתו צלולה וע"י כן דבר תורה שהיא התורה ישמחנו מדאגתו ולמ"ד ישיחנה לאחרים. כדי שיתנו לו עצה על דאגתו כפרש"י בפ' יוה"כ וזהו ודבר טוב שיתיעץ לו חבירו הוא ישמחנו מדאגתו ועי' פרש"י בס' משלי וק"ל:

וכ"כ למה מפני כו'. עי' פרש"י מדכתיב ההולך עמכם ולא אמר כי ה' אלהיכם עמכם כו' והיינו דלעיל מיניה בהך ענינא לא כתיב ההולך רק לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך גו' שהם דברי משה אבל כאן הם דברי כהן משוח מלחמה שאז קאמר דהולך ממש:
שהשם וכל כינויו כו'. לאו דוקא כל כינוייו דהא לא הוי בו רק הלוחות כדלקמן שהיה בהם עשרת הדברות ואין בהם רק השם וכינוי אלהיך ואל אבל שאר כל הכינויים דחשיב פרק שבועות העדות לא היו בו וק"ל:

דף מג.

גמ' וכה"א וישלח אותם גו' אותם ואת פנחס אותם אלו סנהדרין. מאותם שנייה שהוא מיותר דריש אלו סנהדרין שהם שקולים ככל ישראל. ואמר וכלי הקודש זה הארון והלוחות כו'. ולשון וכלי בלשון רבים קאי על הארון והלוחות ורש"י בחומש פירש וכלי הקודש זה הארון והציץ כו' והוא על פי הספרי כמ"ש הרא"ם אך מה שאמר וחצוצרות התרועה אלו השופרות לא ידענא פירושו דהא ודאי חצוצרות ממש והן של כסף היו להם במלחמה כדכתיב וכי תבואו מלחמה גו' והרעותם בחצוצרות וגו':
לא לחנם הלך פנחס כו'. פרש"י שהלך פנחס ולא הלך אלעזר כו' עכ"ל וצ"ל דהך ברייתא פליגא אהא דקאמר לעיל פנחס זה משוח מלחמה וכן נראה מפרש"י בחומש:
מאי לאו דאתי מיתרו כו'. כל זה מבואר בחידושינו פי"נ ע"ש:

דף מד.

גמ' אשר בנה כו' ד"א שיבנה בית ויטע כרם ואחר כך ישא אשה כו'. למדו לומר כן דהו"ל להקדים נשואי אשה שהוא דבר השוה בכל ומצוי משא"כ בית וכ"ש כרם דאין כל אדם זוכה לכך אבל לימדה תורה ד"א שמי שיש לו יעשה כסדר הזה לישא אשה באחרונה. ומייתי דכך סדרן שלמה בחכמתו הכן בחוץ מלאכתך זה בית. דמקום פנוי שהוא חוץ עשה והכן בו מלאכתך לעשותו בית ופנים. ועתדה בשדה לך זה כרם. ועתדה כמו להיות עתידים ליום הזה מלשון הכנה שאמר שיכין לו בשדה פנוי לעשותו כרם. אח"כ ובנית ביתך זו אשה. כדאמרי' בעלמא וקורא לאשתו ביתו לפי שהיא עקרת הבית ולמאי דדרש לענין תורה שלמה בחכמתו סדרן כן לעמוד מן הטפל על העיקר והתכלית וזה שאמר הכן בחוץ מלאכתך דימה עסק התורה עד שיבא לתכליתה למכין עצמו לבנות לו בית. וזה שאמר זה המקרא. שאינו רק הכנה ללמוד המשנה. וכן ועתדה בשדה לך זו משנה. שאינה אלא הכנה אל התלמוד אבל עיקר בנין הבית הוא התלמוד כדאמרי'

פרק אלו מציאות כל העוסק במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה וכו' בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ובפ' היה נוטל אמרי' קרא ושנה ולא שימש ת"ח ה"ז ע"ה ומאן דמוסיף על העיקר המעשים טובים. שהוא גמר בנין הבית דתלמוד נמי אינו אלא הכנה למעשים טובים כדאמרינן שהתלמוד מביא לידי מעשה ומאן דמוסיף עוד אל עיקר בנין הבית ותכליתו דרוש וקבל שכר גם שכבר בא לכלל שהביאו לידי מעשים טובים אמר דרוש וקבל שכר בחכמה עיונית שע"ז אמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו כו' דרמזו בזה על חכמה עיונית דאילו חכמת התלמוד ודאי קודמת ליראת חטא שהתלמוד מביא לידי מעשה ואמרו ולא ע"ה חסיד וכדמוכח הכא ודו"ק:

ר"י הגלילי אומר הירא ורך הלבב זהו המתירא מן העבירות כו'. כתב הרא"ם פי' רבי יוסי הגלילי מאחר שאין מיתה בלא עון אין לו לירא שימות אלא כשהוא בעל עבירות ולפיכך פי' כו' ע"ש באורך ובפ' במה בהמה ליתא הכי אלא דר' אמי הוה קאמר הכי ומסיק בתיובתא דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ואי הוה סבר רבי יוסי הגלילי הכי הל"ל דר' אמי כר' יוסי הגלילי ועוד לר' אמי נמי הכא הא קאמר דאין מיתה בלא חטא כו' וכתבו התוס' שם פירוש מיתה לפי שנגזרה ובאה אף על השוגג ואין יסורין בלא עון של מזיד כו' ע"ש וא"כ הוא השוגג שלא נתודע לחוטא לא תקן שיחזור וימות במלחמה ודוחק לומר דאין מיתה בלא חטא דקאמר היינו דוקא בחטא שוגג שנתודע ועדיין לא נתכפר ודברי הרמב"ן בזה נכונים שכתב ע"ד רבי יוסי הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות כו' ע"ש והאריך שם עוד גם בדעת רבי עקיבא:

אפילו חתן מחדרו כו'. מפורש פ"ק גבי אין נקי אפילו חתן כו':

סליק פרק משוח מלחמה

דף מה:

גמ' מהיכן הולד נוצר כו' דכי מתצר מאמציעותו כו'. מפורש יומא פרק יוה"כ:

וכי עלה על דעתינו כו' שלא בא לידינו ופטרונוהו וכו'. מפורש פרק א"נ ע"ש:

לא בא וכו' והנחנוהו בלא לויה כו'. פרש"י לא ראינוהו והנחנוהו יחידי בלא חבורה כו'. ע"ש והקשה בספר יפה מראה וכי כל מי שהולך יחידי ב"ד חייבין להעמיד לו חבורה לכן נראה דאין הלויה זו אלא בעת פטירתו מן העיר כדאמרינן כל המלוה את חבירו ארבע אמות כו' עכ"ל אבל מהך דלקמן דהולך בדרך יחידי ואין לו לויה כו' ומהך דפ"ק דחולין כך עושין לבני לויה כו' מוכח כפרש"י דזו היא הלויה בדרך שלא יהא יחידי

בלא חבורה במקום סכנה שכל הדרכים בחזקת סכנה הם ומיהו ודאי גם בעיר שייך לויה אפילו בארבע אמות גם אם לאו יחידי הוא והוא ודאי דבר סגוליי שהמתלוה ניצל מהיזקא דמטא לידי' כדלקמן והוא מבואר כיון שהתחיל ללוותו ד' אמות גם בעיר הרי כוונתו ודעתו להצילו בדרך ומחשבתו ורצונו מהני ליה לחבירו בכל הדרך להצילו ע"ד רצון יריאיו יעשה או שמלאכיו של המלוה גומרים מחשבתו ורצונו לילך במקומו עם המתלוה ולהצילו מהיזק וק"ל:

דף מו.

גמ' (שאין ת"ל) [לא היו צריכין לומר] ונכפר כו' אלא רוה"ק מבשרתן כו'. פי' אין זה בכלל אמירה של הכהן כפרש"י ודקדק כן דלא היה צריך לומר כן לשון ונכפר אלא כפר כדכתיב ברישא דקרא ועוד דכולו יתירא הוא כיון דכבר כתיב בלשון הכהן כפר לעמך גו' וע"כ אמרו דרוה"ק אומרת ומבשרתן אימתי כשתעשו כו' נראה שכוונו בזה אם תעשו ככה ככל מצות עגלה ערופה יתפרסם הרוצח מי הוא לנקום דם הנרצח ומתכפר להם וכן הוא במדרשות והביאו ת"י בהאי קרא ויתכפר בהון על דמא ומן יד נפקין נחיל דמורנין כו' ואזלין עד אתרא דקטולא כו' ואחדין בי דינא יתיה ודייניין יתיה ע"ש ודו"ק: **מפני** מה אמרה תורה הביאו עגלה כו' יבא דבר שלא עשה פירות כו'. נראה מבואר כפי מה שכתב הרמב"ן בשם מורה הנבוכים כי הטעם לגלות על הרוצח כו' וכשיחקר הענין יאספו הזקנים ויביאו עגלה ירבו בני אדם לדבר בו ואולי יגלה הדבר כו' עכ"ל ע"ש והוא הטעם שאמרו הכא יבא דבר שלא עשה פירות כו' על מי שלא כו' כדי לעורר בזה לבבות בני אדם המתקבצים שם שישים כ"א אל לבו לחקור על הרוצח לבער דמו וק"ל:

דף מו:

כופין ללויה ששכר לויה אין לו שיעור כו'. לענין שכר הוא דקאמר כדמסיק גרם הצלה כו' עד סוף כל הדורות כו' אבל עיקר המצוה יש לה שיעור כדלקמן לכל אדם ארבע אמות והרב כו' ולכך לא חשיב ליה בר"פ מסכת פאה בהדי אלו דברים שאין להם שיעור כו' ולא שייך למימר כאן כל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין כופין עליה דהיינו בצדה שמפורש בתורה גבי ציווי שלה כמו כבוד אב ואם כדאמרי' פ' כ"ה משא"כ שכר לויה אינו מפורש בתורה וק"ל. ומייתי שנא' הראיני את מבוא העיר כו' דזהו ודאי עיקר לויה להראות למתלוה שילך בדרך באין מכשול אל מקום מגמתו. ואמר ומה חסד עשו עמו כו'. לכאורה מאי קאמר כולה מפורש בקרא וי"ל משום דגבי רחב נמי כתיב כה"ג

ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד גו' ולהכי קאמר הכא ומה חסד עשו עם זה האיש שקיים מצות לויה שאין לה שיעור לשכרה יותר מהחסד שעשו לרחב וקאמר דהכא כתיב ואת משפחתו גו' דהיינו כל משפחתו נצולו בשבילו משא"כ ברחב דלא נצולו רק בית אביה כמפורש בקרא:

שמה לוז היא שמה עד היום כו' בא סנחריב ולא בלבלה כו'. גבי סנחריב קאמר בלבלה וגבי נ"נ קאמר החריבה עי' בתוס' פ"ק ונראה מדקרא שם אותה עיר שבנה לוז כשם אותה העיר שהראה להם מבואה משמע ליה אותה העיר שבנה ג"כ מבואה לא ידעו העולם דלכך נקראת לוז כדאיתא במדרש דלוז א' היה עומד שם ע"פ המערה ונכנסין דרך הלוז כו' כפירש"י בספר שופטים ולכך לא יוכלו לה סנחריב ונ"נ שלא ידעו מבואה. וקאמר גם למלאך המות אין לו רשות כו' ואולי דיצא להם דבר זה רמז מקרא דכתיב וילך האיש ארץ החתים גו' דלפי פשוטו ארץ בני חת מז' אומות קאמר ומתוך המקרא משמע דכבשו ישראל כל ז' עממים וע"כ דרשו ארץ החתים ע"ש ארץ החיים וחתים כמו חיתם ואותיותיו המ"ת ח"י פי' הראוי למות לפי שנותיו חי עדיין והיינו שבאותה ארץ חיים לעולם ואין מלאך המות שולט בם ואדם אחר לא יוכל להציל בהם לילך לשם כדאמרינן בפ' החליל בהנך עבדי שלמה רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ליה:

ומה כנעני זה שלא דבר בפיו כו' מי שעשה ברגליו עאכ"ו כו'. התחיל בתרתי וסיים בחדא כמ"ש דודאי עיקר מצות לויה שיגיד לו הדרך שילך בה היכן להשמאיל והיכן להימין ואפשר שיטעה בזה המתלוה וע"כ למעלה ממנו ההולך עמו ברגליו עד מקום שאין עוד לטעות מן הדרך והלויה הגרועה ופחותה משניהם המראה באצבע או בעקימת פיו וע"כ אמר שזה הכנעני לא דבר בפיו ואצ"ל שלא הלך ברגליו אלא מראה ביד או בפיו ק"ו עאכ"ו מי שעשה מעלה עליונה שבלויה דהיינו שהלך ברגליו שיהיה מרובה שכרו בכמה כפלים:

המהלך בדרך כו' יעסוק בתורה שנאמר כי לוית חן הם גו'. כי ההולך בדרך יחידי בלא לויה דמו בראשו וצריך חן ורחמים כמו שתקנו בתפלת הדרך ותננו לחן ולחסד [כו'] בעיניך ובעיני כל רואינו וע"כ אמר שהתורה שעוסק בה תהיה במקום לויה ליתן לו חן לראשו בעיני כל רואיו ושלא יהיה דמו בראשו וכן שנינו פ"ג דאבות המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה ה"ז מתחייב בנפשו ומסיים הכא בהאי קרא וענקים גו' כי תהיה התורה לך לעזר במקום בני ענק וגבורים שלא תצטרך לגבורים שישמרוך וק"ל:

בשביל ד' פסיעות כו' נשתעבד בבניו כו'. השיעבוד ודאי לא היה בשביל זה וכי מה פשע אברהם שליווהו אלא השיעבוד נגזר בגזירת בין הבתרים בשביל שאמר במה אדע

גו' אלא שלא זכר שם אצל מי יהיו משועבדים ובזכות הארבע פסיעות שליווהו פרעה זכה שאצלו יהיו משועבדים וכה"ג אמרי' פרק חלק שזכה נ"נ לשעבד בישראל בשביל ד' פסיעות כמבואר שם ודו"ק:

ויצו עליו גו' וישלחו אותו גו'. פי' וישלחו כתרגומו ואלויאו דליכא לפרושי מלשון שליחות ממש דלא שייך הכא וכתב הרא"ם ולא מלשון גרושין כמו וישלחהו ה' גו' ואילו היה מלשון גרושין כו' עכ"ל דבריו דחוקים הם וכי משום דהמצריים גירשוהו לא יספר הכתוב בכבודו ונראה לפרש כיון דוישלחו גו' קאי נמי אאת כל אשר לו שפירש כסף וזהב ומקנה שזכר ע"כ וישלחו מלשון לויה דנופל בהם לשמרם בדרך אבל לשון גרושין לא שייך כלל במטלטלים וק"ל:

וכי מאחר שלא עבר כו' ומאחר שלא ישב כו'. בפ"ק דברכות ל"ג ומאחר שלא ישב כו' אלא גרסי' מאחר שלא עבר כו' וכן נראה דודאי אפשר שעבר ולא ישב ולמאי דמוקי ליה ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב כו' רישא דקרא כפשטיה שמספר הכתוב בדבר ניסא שעשה הקב"ה עם ישראל שהוליכם במדבר ארבעים שנה בארץ אשר לא עבר בה איש והיינו משום דלא גזר אדם הראשון ישוב שם ומה לאיש לעבור שם וק"ל:

כל שאינו מלוה ומתלוה כו' אנשי יריחו לאלישע כו'. לכאורה פירוש ששניהם כאילו ש"ד והוא דחוק אם הם לא ליוהו מה היה לו לאלישע לעשות ויש לפרש דה"ק כל שאינו מלוה אע"פ שמתלוה האורח בלא לויתו כי הכא דאלישע ודאי לא היה צריך ללויתם מ"מ המלוה כאילו ש"ד דאילו ליוהו כו' לא גירה כו' ואע"ג שאינו מפורש דלא ליוהו מזה דאילו ליוהו כו' לא גירה כו' הוא מוכח כן ועי"ל דמייתי ליה מהאי קרא שנאמר ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך גו' דלא הו"ל למכתב אלא ויעל משם בית אל ונערים גו' אבל כתב והוא עלה בדרך לדיוקא שהוא עלה ולא עלו הם עמו:

ויתקלסו גו' עלה קרח עלה קרח שהקרחת כו'. עי' פרש"י ומה שהכריחם להוציא מלת קרח ממשמעו קרח הראש שגם הוא גנאי וקלס כמ"ש התוס' גבי ר"י בן קרחה מהכפול עלה קרח עלה קרח דרשו כן שע"כ אתה קרח על שהקרחת כו' וק"ל:

מאי נערים וקטנים וכו'. דנערים משמע שהביאו ב' שערות וקטנים משמע שלא הביאו כפרש"י גבי נערה וקטנה בפ"ק דחולין ודריש ר"א הכא נערים שמנוערים כו' וקטנים שהיו מקטני אמנה כו'. או או קאמר או דנערים היו וקטנים ע"ש קטני אמנה או דקטנים היו ונערים ע"ש שמנוערים כו' א"נ כיון דסתם הכתוב מה היו יש למדרש תרוייהו ומ"ד נערים היו שבאו לכלל דעת ובזבזו עצמן כקטנים שאין בהן דעת לקלסו על כך ופריך דלמא ע"ש מקומן כו' קטנה דמן נעורן כו' וכתבו התוס' פ"ק דחולין דנעורן הוא שם

מקום דכתיב בדה"י למזרח נעורן ולמערב גדר עכ"ל ויש לדקדק מההיא סוגיא אסוגיא דהכא דפריך התם כה"ג אעורבים ממש ודלמא ע"ש מקומן מי לא כו' ומשני א"כ עורביים מבעי ליה וה"נ הכא נעוריים מבעי ליה ויש ליישב על פי מה שכתבו התוס' שם עורביים מבעי ליה ואע"ג דכתיב עברים מצרים ולא כתיב עבריים מצריים התם ליכא למטעי עכ"ל משא"כ בעורביים דאיכא למטעי עורבים ממש הכא (נמי) ליכא למטעי כיון דכתיב לגביה דקטנים היו ודו"ק:

ויראם ויקללם גו' מה ראה כו'. ר"ל מה ראה לקללם בשם והרי הוא אסור בלאו דלא תקלל חרש וקאמר רב ראה ממש כו' דהיינו שלא קללם בפה שהוא איסור לאו אלא דקללם בראייה ממש דכ"מ שנתנו עיניהם כו' והוא מפורש פ"ק דנדרים ע"ש:

ושמואל אמר ראה שכולן נתעברו כו'. והך ראייה בנבואה קאמר וצ"ל דקבלה היה בידו דנתעברו אמן באיסור תשמיש המטה שהוא בלאו ביוה"כ ולא קאמר באיסור אחר החמור כגון באיסור נדה וכיוצא בו ור"י שאמר ראה שלא היתה בהן לחלוחית כו' גם זה ראייה בנבואה קאמר וכדמסיק עד סוף כל הדורות וכמ"ד לעיל מנוערים מן המצות:

דף מז.

ותצאנה ב' דובים גו' ח"א נס וח"א נס בתוך נס כו'. דאי לאו נס והיו שם הדובים מצויים ושכיחים היו מתייראים הקטנים לילך לשם גם לא היה בו לתלות ביאת הדובים עליהם בקללת אלישע ולפי זה יש לפרש הא דקאמר וליהוו דובים ולא ליהוי יער ומשני דבעיתי היינו אילו לא היה יער והדובים היו באים לכאן היו הקטנים נבעתין כשהיו רואין מרחוק הדובים והיו בורחים להציל עצמם ורש"י פירש דבעיתי על הדובים והוא דחוק כיון דביאתן בנס היה ודאי דלא הוי בעותים מלהתגרות בקטנים וק"ל:

בשביל מ"ב קרבנות כו' הובקעו מ"ב ילדים כו'. ענינו שע"י מ"ב הקרבנות רצה בלק להפיל ישראל בקללות בלעם ולא עלה בידו אלא שע"י קללת אלישע נפלו מ"ב ילדים כמספר קרבנותיו וצ"ל דההוא דרש דבלק ממלכי מדין הוה והוא צור ולפי שעה מנוהו מואב למלך פליגא אדהכא דמסיק דרות יצתה ממנו דהיינו ממש ממואב יצתה כדמוכח פ' ד' וה' אל תצר את מואב כו' נשא משה ק"ו בעצמו כו' ע"ש:

שבשכר מ"ב קרבנות כו' יצאת ממנו רות כו'. מבואר פ' ארבעה וחמשה ופ' ג' דהוריות:

וכי מאחר דמים הרעים וכו' מאי טובתה כו'. ודאי דכמה מיני טובות יש למצוא במקום זה שאינו באחר אבל המים הם עיקר חיותו של אדם כדכתיב בענינו רפאתי למים גו' לא יהיה עוד משם מות גו' ולהכי קאמר מאי טובתה:

חן מקום על יושביו כו'. נראה לפרש דודאי כבר נגזר על כל מקום ישוב ע"י אדם הראשון כדאמרינן לעיל אלא שלא נגזר מי הוא יהיה היושב בה וע"כ אמר שהקב"ה נותן חן לאותו מקום להיושב שם וכ"ה באשה שכבר נגזר לאיש לישא אשה כי לא טוב לאדם להיות לבדו בת פלוני לפלוני כדאמרינן פ"ק והקב"ה נותן חן לאותה בת שתהיה זוגתו וכן בחן מקח כו' שכבר נגזר שתמכר שדה פלוני לפלוני כדאמרי' שם והקב"ה נותן חן לאותה שדה שתהיה מקחו וק"ל:

ג' חלאים חלה אלישע כו'. מפורש פרק הפועלים:

לעולם תהא שמאל דוחה כו'. כל הסוגיא עד מתני' יפורש פרק חלק:

משבא אליעזר בן דינאי כו'. היה מפורסם לרוצח בימיהם כפרש"י פ"ב דכתובות גבי כגון אשתו של בן דינאי. וז"ש ותחנה בן פרישה היה נקרא. ר"ל שהיה מסבב שמו בשם אחר כדי שלא ידעו בו חזרו לפרסם שמו ביותר לקרותו בן הרצחן ועי"ז בטלה עגלה ערופה כמפורש בגמ' שאינה באה אלא על הספק וק"ל:

דף מז:

וכ"ת עון דידיה אין דבניה ודבנותיה לא ת"ש לא אפקוד על בנותיכם כו'. פרש"י לא אפקוד לבדוק את הנשים ומ"ט על בנותיכם כו' עכ"ל ועיקר חסר מן המקרא דמשמע לא אפקוד קאי על בנותיכם דכתיב בתריה אבל נשים לא הוזכרו בקרא וי"ל דה"ק לא אפקוד לבדוק את בנותיכם כי תזנינה בסתר משום דכלותיכם תנאפנה בגלוי ואין בניכם מקפידין על נשותיהם והרי גם בניכם אינן מנוקין מעון. ואמר וכ"ת עון א"א כו' ת"ש כי הם עם הזונות יפרדו כו'. זונות משמע ליה פנויה כמו הכזונה יעשה גו' ופרש"י יפרדו נואפים כפרדים הללו זנות הפרד מפורש שבא מסוס וחמור ואסור בשניהם ועי"ל יפרדו מלשון פירוד ממש לפי שזיווג איש ואשה קרוי דיבוק כדכתיב ודבק באשתו והוא חיבור שם י"ה שבאיש ואשה כדאמרי' פרק היה מביא והרועה זונות מפריד דבוקו מאשתו ומפריד שם י"ה שבחיבור איש ואשה כדאמרי' שם:

ועם לא יבין ילבט אמר ר"א א"ל נביא כו' אם אתם מקפידין כו'. לפי שלא הבינו הדבר דיותר שהיו סוטות בהם ומשקים מי המרים לא היו המים בודקין אותן כדלקמן משרבו נטויות כו' רבו מי המרים אלא שפסקו ופירש להם הנביא הדבר דיותר שרבו הסוטות רבו שאין מקפידין על עצמם ואין מנוקים הם מעון וק"ל:

משרבו בעלי הנאה כו'. עי' פרש"י ועי"ל משרבו בעלי הנאה היינו הנהנין מהבריות נתעוותו כו' שע"י שנהנה מאחד מבעלי דינין נוטה לו הדין כדאמרי' פ"ק דסנהדרין מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דומה למלך שא"צ לכלום כו' וק"ל:

מאן דמיהר אפילו אאנשי ביתו לא מקביל כו'. מבואר בב"ב פ' המוכר פירות:

ומלכותא אזלא ונוולא כו'. עי' פרש"י וי"ג אזלא ונזלא בזיי"ן וקאי אמלכות רומי שהיא הולכת ומתגדלת ע"י עבירה זו כמו יזל מים מדליו ת"א יסגא מלכא כו' וק"ל:

משרבו צרי עין וטורפי טרף כו' פרש"י גזלנים כו'. לפי ענינו לא שייך הכא ויש לפרש טורפי טרף המקפחין מחייתו של אדם ויורדין למחייתו וגם בכללו מפקיעי שערים שהם טורפין מזון וטרף של האדם. ומייתי ועברו על מה שכתוב בתורה השמר לך פן גו'. לא קאי ארבו מאמצי הלב וקופצי יד דקאמר דמפורש בהו לאו לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ גו' אלא אירישא דמלתא משרבו צרי עין כו' קאי דכתיב בהאי קרא השמר לך פן גו' ורעה עיניך באחיך גו' והיינו דקאמר משרבו צרי עין כו' שאין נותנין לעני כמפורש ביה ורעה עיניך גו' נתן תתן לו גו' מביאו לידי רעה גדולה מזה שמאמץ לבבו וקופץ ידו גם מלהלוות לו כמ"ש גבי העבט תעביטנו כמפורש בכתובות אם לא ירצה במתנה תן לו בהלוואה וק"ל:

משרבו זחוחי לב רבו מחלוקת כו' משרבו תלמידי כו' רבו מחלוקת כו'. לפי פרש"י הם שני דברים קרובים לענין אחד במחלוקת של תורה וע"כ נראה לפרש דב' דברים הם משרבו זחוחי לב כו' רמז על הבייתוסין וצדוקין שהם זחו מדברי חכמים וקבלתם שעל ידיהם רבו מחלוקת בישראל בבית שני והוא מחלוקת שלא לשם שמים ועוד קאמר משרבו תלמידי כו' רבו מחלוקת בישראל ולשם שמים נתכוונו כלם כמו ששנינו באבות גם דזה מטמא וזה מטהר וזה אוסר וזה מתיר כלם נתנו מרועה אחד כדאמרי' בריש פ"ק דחגיגה וקאמר דגם שכוונתם לשם שמים נעשה תורה כב' תורות על ידי זה שלא שמשו כל צרכן וק"ל:

משרבו מקבלי צדקה מן העובדי כוכבים היו ישראל כו'. דאסור לקבל צדקה מן העובד כוכבים משום ביבוש קצירה תשברנה גו' כדאמרינן פ"ק דב"ב ונרמז דבר זה בברכות והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה והיית רק למעלה ולא תהיה למטה גו' וההיפך בקללות הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה גו' וק"ל:

איש שהכל בו כו'. עי' פרש"י בפ"ב דתמורה ובערוך בערך אשכול והכא פרש"י שהכל בו תורה באמתתה ואין דופי ושכחה ומחלוקת עכ"ל הכי מפורש בתמורה פ"ב ומסיק שם אין דופי בסמיכה שהיתה מחלוקת ראשונה בין החכמים כדאיתא במסכת חגיגה

ופריך שם בתמורה והא יוסי בן יועזר גופיה מפלג פליג בסמיכה ומשני כי אפלג בסוף שניה דבציר ליבא ע"ש. ומייתי ליה הכא במתני' פי' אשכולות מקרא שנאמר אין אשכול לאכול גו' כתרגום יונתן שם לית גבר דליה עובדין טבין משום דכתיב בתריה אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין דהיינו איש שהכל בו וק"ל:

דף מח.

גמ' מאי מעוררין כו' ואומרים עורה למה תישן כו' וכי יש שינה כו'. מפי' הרמב"ם הכא ובסוף מסכת מעשר שני לפי שהיו אומרים זה הפסוק כאילו הם מדברים עם השם יתברך והיו צועקים אליו בזה הפסוק וזה מה שאינו ראוי לעשות כלפי מעלה עכ"ל וקשה דאם כן בני קרח שיסדו זה במזמור בתהלים האיך אמרו וכי יש שינה כו' ויש לומר דזה המזמור נאמר ברוח הקדש על בני הגלות שיאמרו כן כדכתיב לעיל מיניה אף זנחת ותכלימנו גו' עד כי עליך הורגנו גו'. כדמסיק הכא אלא בזמן שישראל בצער ואומות עולם בשלוה לכך נאמר עורה גו' כביכול כאילו אז שינה לפני המקום אבל בימי יוחנן כהן גדול היה המקדש קיים וישראל היו בשלוה על אדמתן אין ראוי לאומרו וכה"ג אמרי' בהנזקין אההוא שאמר הלא אלהים זנחתנו גו' ע"ש:

וממאי דמשבטלה סנהדרין כו' דאמר קרא זקנים משער שבתו גו'. ואהאי קרא סמיך במתני' דמשמע משבטלו סנהדרין שנקראו ע' זקנים אז בטל הנגינה והשיר ומיהו איצטריך לאתויי במתני' קרא דבשיר לא ישתו יין דבההוא קרא מפורש דאיירי בנגינה ושיר שבבית משתאות וק"ל:

זמרא בביתא כו' שנאמר קול ישורר בחלון גו'. דקדק לומר בביתא דההוא זמר לתענוג הוא לאפוקי זמרא דנגדי ודבקרי שאינו לתענוג אלא למלאכה בחוץ דשרי כדלקמן. ומייתי שנאמר קול ישורר בחלון גו' דהיינו שמעמידין להם לתענוג עופות המצפצפים בחלונות. ואמר מאי כי ארזה ערה אר"י בית כו'. משום דמשמע ליה לפרש ערה מלשון עיר ומקום קאמר בלשון תימה כיון דחורב בסף קאמר היאך קאמר היפך זה כי ארזה של אותו בית יהיה לו קיום כעיר וקאמר דאינו כן אלא ערה מלשון ערה וחורבן שאותו בית שמשוררין בו גם שיהיה מסוכך בארזים מתרועע כן נראה לפרש מפירש"י. ובע"י יש גירסא אחרת בזה ע"ש:

ואיבעית אימא מהכא ושאיה יוכת גו' נראה דאכולה מלתא מייתי ליה מהכא דהאי קרא גבי בשיר לא ישתו יין כתיב דעל ידי שמשוררין במשתה יין בא שאיה להכות שער והענין מפורש בפרק כיצד הרגל ע"ש:

ביטל זמרא קם ק' אווזי בזווזא כו'. יש לכוון בזה ע"פ מ"ש בפ' הרואה הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה כי האווז הוא הקולני בעופות טהורים ולזה המבטל זמר האיסור זוכה לרינון החכמה ומביא הברכה במין האווז הרומז ע"ז ובהיפך כי זלזל ביה כו' וק"ל:

כל השותה בד' מיני זמר מביא ה' כו'. ע"פ מ"ש פרק כל כתבי א"ר אבהו לא חרבה ירושלים אלא שבטלו בה ק"ש שחרית וערבית שנאמר הוי משכימי גו' אמר כדרכי המשכרים על הרוב ביום השבת עד מ"ש לבטל ק"ש של ערבית וגם למחרת בשחרית וז"ש הוי משכימי בעת שכרותם בבוקר שאומר הוי כי עדיין ראשו עליו דוי ואמר שאז שכר ירדופו אפשר שכר הנזכר כאן הוא שכר תמרים וז"ש בהשכמה למחרת שכר תמרים ירדוף לכבות ממנו הדלקת יין שהיה לו בנשף של אתמול ואמר והיה כנור ונבל גו' כי תחת שהיה לו לקרוא ק"ש בד' ברכותיה בערב הרי הוא שותה יין בד' מיני זמר ונעשה שיכור ומבטל ק"ש והיינו ואת פועל ה' לא גו' שצריך לומר מדת יום בלילה בברכת מעריב ערבים ומדת לילה ביום בברכת יוצר המאורות וחשב כנגד זה שבטל ק"ש בד' ברכותיה ע"י ד' מיני זמר במשתה יין שמביא ה' מיני פורעניות נגד ברכת מעריב ערבים שמספר בו מעשה ה' אמר בביטולה לכן גלה עמי מבלי דעת שלא ידעו מעשה ה' כמ"ש ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו ונגד ברכת אהבת עולם שמספר בו כי היא חיינו כו' אמר בביטולה וכבודו מתי רעב ונגד ק"ש שהוא קבלת התורה ומצותיה כמ"ש פ' היה נוטל אמר בביטולה שגורמין לתורה שתשכח כו' ומייתי ליה מקרא והמונו צחה צמא גו' כמ"ש הוי כל צמא לכו למים דהיינו התורה ונגד ברכת אמת ואמונה שמספר בגדולתו יתברך ב"ה ונפלאותיו שעשה במצרים אמר בביטולה השפל איש כביכול אהקב"ה דכיון שאינו מפורש מי הוא האיש רמז בו על הקב"ה שהיה איש מלחמה במצרים ונגד ברכת השכיבנו שבקש בה על הצלחת ישראל מה' יתברך אמר בביטולה שגורמין שפלות בו. ואמר ומה כתיב אחריו לכן הרחיבה גו' האי קרא מקמיה דוישח אדם וישפל איש גו' הוא דכתיב ותלמודא הקדים המאוחר ע"פ הדרש דלעיל דה' פורעניות שהזכיר בעוה"ז אבל האי עונש לכן הרחיבה שאול גו' הוא העונש שבעוה"ב ובקרא הקדימו וכתבו בתר והמונו צחה צמא שהוא פורענות דביטול ק"ש גופה בעוה"ז לפי שגם זה הרחיבה שאול גו' הוא עונש דביטול ק"ש גופה בעוה"ב וע"פ מ"ש בפ' היה קורא כל הקורא ק"ש כו' מצננין לו גיהנם שנאמר בפרש שדי מלכים בה תשלג גו' וההיפך קאמר הכא בביטול ק"ש הרחיבה שאול גו' וק"ל:

דף מח:

בימי דוד זמנין כו' שאל אביתר ולא עלתה לו כו'. בס"פ בא לו הפירוש משום דאינו מדבר ברוח הקודש ואין שכינה שורה עליו ולא ידענא מה שייך הכא דהא ודאי בימי שמואל וקודם לו נמי אם היה כהן שלא מדבר ברוה"ק כו' שלא עלתה לו וק"ל:

ויהי לדרוש אלהים כל ימי זכריה המבין כו'. פירש"י בימי זכריה והוא בנו של יהוידע שהיה בימי יואש עכ"ל ודבר תמוה פירש דהא זכריה בנו של יהוידע כבר נהרג בימי מלך יואש וזה הכתוב נאמר בימי עזיהו שהיה כמה דורות אח"כ ובספר דה"י פרש"י דזכריה המבין הוא עזיהו וג' שמות היו לו כו' ע"ש ודו"ק:

משחרב ביהמ"ק ראשון בטלו ערי מגרש ופסקו אורים ותומים כו'. ויש לדקדק דבסף"ק דיומא קאמר ה' דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים ואש ושכינה ורוה"ק ואורים ותומים ולא חשיב הכא ארבע מדהתם ולא חשיב התם תרתי דחשיב הכא ויש לומר דהתם לא חשיב אלא הנך דשייכי למקדש והכא חשיב דלא שייכי למקדש דאורים ותומים שייכי גם בלא מקדש ודו"ק:

כאדם שאומר לחבירו עד שיחיו מתים כו'. כיון דלהם אומר שיאכלו כשיעמוד כהן לאורים גו' וזמן ימות משיח עדיין לא היה אז ע"כ כשיחיו לעתיד אמר להן כן שיאכלו על פי אורים ותומים ודו"ק:

משמתו חגי זכריה כו' ראוי שתשרה שכינה כו'. כל המאמר מבואר פ"ק דסנהדרין:

אבן שלימה מסע נבנה הדברים ככתבן כו'. פירוש ככתבן שמן ההר הסיען כמו שהן ע"י השמיר כו' כפירש"י בס' מלכים ולרבי נחמיה שאמר שהיה מתקן מבחוץ ע"כ אין הדברים ככתבן ופירש הרמב"ן סוף פרשת יתרו אבן שלימה מסע נבנה לא שהיה שלימה לגמרי רק שהיא שלימה שאין לה פגם כו' ע"ש באורך וכתב עוד שם הרמב"ן דאיתא במכילתא לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים ומה אני מקיים מקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית גו' בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע כו' עכ"ל והיינו לדעת רבי נחמיה שהוא סובר כן אבל לרבי יהודה דבהיכל ובק"ק נמי אפילו בחוץ לא היו מתקנין צ"ל לר"י הא דנקט קרא גבי מזבח לא תבנה אתהן גזית לאו לדיוקא קאמר לה אלא לרבותא נקט קרא מזבח ומיניה נילף בקל וחומר ומה אם מזבח הקל אסור לבנות בו גזית ההיכל וק"ק שהן חמורים לא כל שכן והכי בעי למימר במכילתא אי לאו דריש מיעוטא ור"י לית ליה ההוא מיעוטא ודו"ק:

ואין מסרטין כו' שנאמר במלואותם כו'. מלשון שלימות כפרש"י ומצינו לשון זה בכסף מלא יתננה גו' כפירש"י שם:

שמיר זה ברייתו כשעורה ומו' ימי בראשית נברא כו'. ובמסכת אבות חשיב ליה שמיר בהדי י' דברים שנבראו בע"ש בין השמשות ופירש הרמב"ם דחשיב נפלאות ומופתים שהושמו בטבע הדברים ההם בין השמשות וזה שאמר הכא שזהו דבר נפלא דבר קטן שברייתו רק כשעורה ואין כל דבר קשה כו' ואין משמרין אותו רק בדבר רך בספוגין כו' שכן הושם דבר נפלא בטבע מו' ימי בראשית ודו"ק:

משחרב ביהמ"ק בטלה שירא פרנדא כו'. מה שיש לדקדק בזה עי' בתוס' ב"מ:

מאי ונופת צופים כו'. קרא הוא בספר תהלים ומפורש ביה שהוא דבש מתוק כדכתיב ומתוקים מדבש ונופת צופים אלא דהכא ה"ק מאי רבותיה וברכתיה דנופת צופים שתלה ביטולה בחורבן המקדש וקאמר סולת שצפה כו' עי' פירש"י ועי"ל כי הסולת הוא החשוב והגס מן החטים והקמח הוא הדק ממנו כמ"ש מוציאה את הקמח וקולטת את הסולת והוה הסולת על גב הנפה והקמח למטה ממנו תחתיו וקאמר מתוך שמנונית שבו היה צף שם כאילו הוא דבר לח דומה לעיסה שנילושה בדבש כו' שנראה השומן צף על העיסה ומאן דמפרש ב' ככרות כו' לפירוש רש"י נופת מלשון נוף שבאילן וצופים מלשון צף ומאן דמפרש דבש הבא מן צופיא כו' נראה דדריש נמי נופת מלשון נוף שעל הרוב עושין כוורת שלהן ביערים בנופות האילנות:

בני אדם המזייפין דבריהם כו'. פרש"י שקרנים והולכי רכיל עכ"ל נראה שקרנים היו במה שאמרו ועתה לכל אות נפשך גו' ולכן הסגירו ביד המלך שהיה זה שקר כי לא היה זה בידם וק"ק אמאי לא מייתי ר"ל ראיה לדבריו מקרא דכתיב בההוא ענינא גופיה דכתיב וישב דוד במדבר זיף גו' ויקומו וילכו זיפה גו' ודו"ק:

פסקו אנשי אמנה אר"י אלו בני אדם שאין מאמינין כו'. דעל כרחך לא הוי כההיא דפרק כל כתבי דפסקו ממנה אנשי אמנה דמסיק התם דהיינו במשא ובמתן דזה היה קודם שחרב המקדש כדאמר התם לא חרבה ירושלים אלא על שפסקו כו' אבל הכא קאמר שאחר שחרב ביהמ"ק וראו שנתמעטה הברכה פסקו אנשי אמנה דהיינו שאין להם בטחון בהקב"ה ליתן לו גם פרנסתו שיש לאדם להאמין שהקב"ה זן את כל העולם מקרני ראמים עד ביצי כינים ואין לו לאדם לדאוג על מזונותיו מהיום ליום מחר כי לא תדע מה יולד מחר כדאמרינן בעירובין שהדואג על כך הוא דואג אעולם שאינו שלו ובמתני' מייתי לה מקרא הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים גו' כי זה ודאי מדת חסידות שיש לו בטחון אבל בצדיקים שאינן במדרגה זו קאמר מי גרם להם שיתבזבז שולחנן כו' כההוא עובדא דרבי חנינא בן דוסא דיהבי ליה חד כרעא דפתורא כו' חזא בחלמא דצדיקי אכלי אפתורא דדהבא דג' כרעי ואיהו אפתורא דתרתי כרעי כו' בעי

רחמים ושקלוהו ע"ש ורבא דקאמר אלו קטני כו' שמבזבזין כו' דין אביהם לעתיד כו' נראה לפרש לפי פרש"י דכה"ג נאמר דהבנים מתרעמים על דין שמים בעוה"ז כמ"ש ביחזקאל מה לכם אתם מושלים גו' אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה ר"ל שהאבות היו חוטאים והבנים לוקים כה"ג אמר כאן שהאבות מתרעמין על דינם לבזבז ולקרוע אותו לעתיד שאם אתה עתיד ליפרע מהם למה הקהית שיניהם בעולם הזה שיהיו לוקים בעון בניהם הקטנים ודו"ק:

דף מט.

גמ' א"ר אילעא בר ברכיה כו' היו כל ישראל מוכרי רבב כו'. לפי פרש"י אין שייכות כאן לכל המאמרים דרבי אילעא ובערוך פי' רבב פסולת של שעוה הוא ומפני שהזכיר שניטל נופת צופים בא להודיע שלא נשאר להם אלא פסולת של שעוה כו' עכ"ל ע"ש ודרש מורה מלשון מרות כפרש"י וכה"ג דרשו ומורה לא יעלה על ראשו דגבי שמשון ושמואל עיין בחידושינו בסוף מסכת נזיר ע"ש:

תפלתו של חבקוק היו ב' ת"ח מתכסין כו'. דתפלתו של דוד כדלעיל לא הועילה אלא למתעסקים במשא ובמתן שלא יהיו מתעסקים בדבר שפל כמו רבב אלא בעסק חשוב שירויח בו אבל הת"ח שאין לו רק עסק תורה לא הועילה תפלתו שאין בו עסק משא ומתן שירויח בו עד שבא חבקוק והתפלל עליהם. ואמר ה' שמעתי שמעך היא קבלת התורה שהיה שמיעה שכלית כדאמרי נעשה קודם לנשמע כמלאכים שנאמר בהם עושי דברו לשמוע בקול גו' אבל יראתי ה' פעלך שהיא פעולת העונש של עוני שבת"ח שבקירוב שנים בטלית אחד חייהו כפרש"י מלשון מחיה או פירוש חייהו ממש מסכנת חולי בעלי ראתן כדאמרי' בס"פ המדיר דריב"ל הוה מכריך בהו ועסיק בתורה דאגוני מגנא והיינו דמסיים בתפלתו בהאי קרא ברוגז רחם תזכור וק"ל:

ב' ת"ח וכו' שנאמר ויהי המה הולכים הלוך ודבר גו'. מלשון כפול הולכים הלוך דרשו שהיו עוסקים בעומקה של הלכה כך נראה מפרש"י פ"ק דתענית ובמדרש ילקוט ודבר אין דבור אלא תורה שנאמר הלא כה דברי כאש ע"ש וקאמר טעמא דאיכא דבור הא ליכא דיבור ראויין לישרף נראה דאסיפא דקרא סמיך דכתיב והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ר"ל שהיו נפרדים זה מזה בלי היזק משריפת האש הבא ביניהם ולולי הדבור לא היו נפרדים כך בלי היזק מן האש שבא בין שניהם וק"ל:

שני ת"ח הדרין כו' אשר ירצח את רעהו בבלי דעת כו' אלא תורה כו'. מדשינה למכתב לשון בלי דעת במקום שגגה דכתיב בפ' מסעי לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה דריש ליה

בלי דעת התורה ועל כוונה זו נסמך וזאת התורה אשר שם משה גו' לפרשה זו ואת גולן בבשן למנשה וזאת התורה גו' כיון דאחד מהם שהיה לו ללמוד ממנו ולא למד עכשיו שאין לו ממי ללמוד אמרי' ביה הוי גולה למקום תורה וק"ל:

כל ת"ח כו' שנאמר כי עם בציון ישב בירושלים גו'. עי' פרש"י ועי"ל דהיינו בציון היינו בירושלים וע"כ דרשו מיניה בציון הם הת"ח המצוינים בהלכה ואמר דתפלתו נשמעת גם לאחר חורבן ביהמ"ק דננעלו שערי תפלה שנאמר שתם תפלתי ומשום דאמרי' פרק הזהב דשערי דמעה לא ננעלו אמר בכאן בכה לא תבכה ואין כאן דמעה ואעפ"כ תהיה תפלתך נשמעת בזכות זה שאתה לומד תורה מתוך הדחק. ואמר משביעין אותו מזיו כו' היינו שמגלה הקב"ה לו רזי תורה דהיינו עיניך רואות את מוריך הוא הקב"ה המלמדך להועיל כפרש"י מספר ישעיה. ואמר אף אין הפרגוד ננעל כו'. בפרק הזהב פרש"י פרגוד מחיצה שבין שכינה לצבא מרום עכ"ל וחשיב שם ג' דברים אין הפרגוד ננעל בפניהם היינו בג' עבירות אונאה וגזל ועבודת כוכבים שאינו ננעל מלראות מעשיהם הרעים לענוש אותם ע"כ אבל הך דהכא לא חשיב התם דלמעליותא קאמר הכא דאינו ננעל הפרגוד מלהשגיח עליו לטובה וק"ל:

אמר רבא כל יום כו' הי בוקר אלימא בוקר דלמחר כו'. יש לדקדק אמאי לא דקדק כן רבא ברישא דקרא דכתיב בבקר תאמר מי יתן ערב הי ערב אלימא דלמחר מי ידע כו' ויש לפרש בזה על פי מה שאמרו בספ"ב דשבת דמזל יומא גרים ובא רבא לפרש טעם המשנה דאין יום שאין בו קללה כו' דבקרא מפורש דבכל יום קללתו מרובה מחבירו שאע"פ שיש יום דיום שלאחריו יש לו מזל טוב יותר משלפניו מ"מ קללתו מרובה מחבירו מיום שחרב ביהמ"ק ומייתי מקרא שנאמר בבקר תאמר מי גו' דמרישא דקרא ליכא ראיה דאימא דמי יתן ערב דלמחר ומצפה ומקוה למזל יום אחר שיתחיל בערב אבל גבי ערב מי יתן בקר שפיר קא קשיא ליה כיון דערב ובקר שאחריו מזל יום אחד הוא מי ידע מאי הוה. וקאמר אלא דחליף דמזל הבא בכל יום יתהפך לרעה יותר מיום שלפניו. וקאמר דא"כ הוא עלמא אמאי קאי לבטל קצת רוע המזל של כל יום המתרבה תמיד. ואמר אקדושה דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא. דהיינו תרתי שנאמרו בלשון תרגום שיבין בו גם עמי הארץ לקדושת ש"ש ולימוד תורה ומייתי לה מדרש מקרא דכתיב ארץ עיפתה כמו אופל גו' שרמז בזה חורבן ביהמ"ק וגלות ישראל כמ"ש בתוכחה והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפילה והיינו ארץ שהיא א"י הוא בעיפתה וצהרים כמו באופל ומיום שנתהווה זה היה צלמות וקללה בעולם ואין העולם מתקיים בלא סדרים דהיינו ב' סדרים סדר קדושה וסדר פ' התורה כפרש"י ודו"ק:

טהרה בטלה טעם וריח כו' טהרה היא דבר רוחני בטלה טעם וריח שהוא דבר רוחני כמ"ש כל הנשמה תהלל יה איזו דבר שהנשמה נהנה ממנו הוי אומר זה הריח וז"ש לו טהרה יש בך כמ"ש נשמה שנתת בי טהורה היא כו' ומעשר שהוא דבר גופני ויש בו ממש בטלה שומן הדבר שיש בו ג"כ ממשות:

תמרתא דחינוניתא כו'. עי' פרש"י כאן ובערוך פי' שהיה להם ריח הפה ולכן הן בעלי חן ובפרק אע"פ גרס רש"י דהינוניתא בה' מלשון קרב לגבי דהינא ואידהן ע"ש:

והקהית את שיני כו'. אולי שאמר האי לישנא לפי שאכלו לפניו ואמרינן פרק אע"פ דאסור להשהות בפני השמש אפילו תמרי דהנינותא כללא דמלתא כו' כל דאית ליה ריחא כו' דמזיק את מי שאוכלין לפניו כו' כפרש"י שם וק"ל:

א"ל אשקיין מיא א"ל לאו ברך אנא כו'. אע"ג דבני בנים הרי הן כבנים ואפילו ברא לברתא כדאמרי' פרק הבע"י היינו לענין מצות פ"ו והיינו טעמא משום דלשבת יצרה והאיכא אבל לענין כבוד אב אינו כבנים וק"ל:

בפולמוס של טיטוס כו' פרש"י שהביא הורקנוס אריסטובלוס אחיו כו' עכ"ל אבל התוס' פרק מרובה דחו זה דטיטוס בשעת חורבן היה כדאמרי' פ' הניזקין ומלכות בית חשמונאי קדמו טובא כדאמרינן פרק קמא דע"ז וי"ל דמעיקרא גזרו ולא קבלו כו' עכ"ל ע"ש ונראה עוד בזה שזה המעשה דבני בית חשמונאי שהביאו פולמוס של רומים על ירושלים היה התחלת וגרם החורבן שעברו הרומים הברית שהיה להן עם ישראל כדאיתא פ"ק דע"ז וכמ"ש בספר בן גוריון שע"י מריבת אלו אחי' בית חשמונאי באו חיל רומים על ירושלים וכבשוה והוא הרמז דלקמן בברייתא שנעץ החזיר צפרניו בחומה ונזדעזעה כו' שהחזיר מיער שהוא עשו יהיה שולט בחומת ירושלים ויזדעזע כל א"י על ידו ומש"ה מייתי הך עובדא דאחי' בית חשמונאי אפולמוס של טיטוס שהיה סוף החורבן ג"כ ע"י הרומים כחו של עשו וק"ל (פ' מרובה ע"ש):

משמת ר"מ בטלו מושלי כו'. כל הני דחשיב חוץ משמת רבי בטל כו' קדמו לר"מ טובא ואפשר משום דכל המשניות סתם רבי אליבא דר"מ הקדימו לכולם ותלמידיו של ר' הוסיפו במתני' הא דמשמת ר' בטל ענוה כו' כמ"ש הרמב"ם:

משמת ריב"ז בטלה זיו החכמה כו'. יש לפרשו גם בחכמה דעלמא כמו שמצינו בהניזקין בסיפורו עם אספסינוס וגבי בטל זיו הכהונה פרש"י שהיה חכם ועשיר וכהנים רבים כו' לא ידענא היכן מצא זה שהיה עשיר ורבים אוכלין על שלחנו אבל בס"פ מקום שנהגו הפליגו במעלתו וקראהו תלמידו של פנחס:

משמת ר"ג הזקן בטל כו' ומתה טהרה ופרישות כו'. ק"ק דא"כ כבר קודם חורבן הבית בטלה טהרה שהרי ר"ג הזקן היה טובא מקמיה דחורבן שהרי ר"ג דיבנה בן בנו היה נשיא בזמן החורבן ולעיל שנינו משחרב ביהמ"ק ניטל טעם הפירות וקאמר דהטהרה נטל את הטעם ודו"ק. ואמר משחרב ביהמ"ק בושו חברים כו'. ר"ל חברים בכ"מ הנזהרים בפרישות לענין טהרה ומעשר מע"ה הם בושו כי עמי הארץ מלעיגים עליהן בפרישות ודברי חבירות שלהם וכן בני חורין בושו מן העבדים כההיא דקידושין פ"ד כל הפוסל במומו פוסל לגבי מי שקורא חבירו עבד:

וחפו ראשם מפני הבושה ונדלדלו אנשי מעשה וגברו כו'. על פי מה שאמרו ס"פ א"נ מיום שגברה אגרופה של חנופה כו' נתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך והיינו דאמרי הכא על ידי שגברו בעלי זרוע לומר חנופה ול"ה נדלדלו אנשי מעשים. ואמר ואין דורש ואין כו'. נקט ג' לשונות נגד ג' עולמות אין דורש להם לטובה בכל האומות שבעולם התחתון ואין מבקש עליהם בעולם האמצעי כי כל המזלות מתנגדים להם כמ"ש אין מזל לישראל ואין שואל עליהם סנגוריא בפמליא של מעלה כי המלאכים מקטרגים להם ואין לנו להשען רק על אבינו שבשמים שהוא אדון על הכל ורחמיו מרובין ודקדק לומר אבינו כי זכות אבותינו אברהם יצחק ויעקב כבר תמו ואין לנו להשען רק על אבינו זה שבשמים וק"ל:

שרו חכימיא למיהוי כספריא כו'. אמר שכ"א נפחת ממדרגתו ממעלה למטה עד שעמי הארץ הולכים ודלים ומפרש"י נראה דגריס נמי הכא אזלא ונולא אבל לפי הפירוש שכתבנו לעיל באזלא ונולא ליכא הכא לפרש כן אבל גרסינן הכא אזלא ודלדלא כו' וכ"ה בכל ספרים ישנים ומסיים גם שהולכים ודלים כ"כ אין שואל מהם על הפתחים על מי להשען על הבטחת אבינו שבשמים דבזה הועילה תפלתו של דוד כדאמרי' לעיל ודו"ק:

דף מט:

בעקבות משיחא חוצפא כו'. כל זה עד אמר רב אינו ג"כ מלשון המשנה ובפרק חלק איתא בגמרא בקצת מלשון אחר ע"ש ושאמר היוקר יאמיר. בפרק חלק גרסינן היוקר יעות יש לפרש שאמר שלא יהיה היוקר מפני שלא יהיו השנים מבורכות אלא שיהיה היוקר על ידי המעוותים והיינו מפקיעי שערים וכן יש לפרש הכא היוקר יאמיר מלשון אימרו פועלים ואימר ב"ה דפרק האומנין ויתר הדברים במאמר הזה יבואר בחידושינו פרק חלק ע"ש:

שם עיר של זהב כו' היינו ירושלים דדהבא. והוא מפורש בחידושינו פרק הנודר ע"ש:

כשצרו מלכי בית חשמונאי כו'. כל המאמר מפורש סוף פרק מרובה:

מ"ד עיני עוללה לנפשי כו'. מפורש פרק הניזקין:

משמת ר"א נגנז ס"ת. פרש"י כדאמרי' בסנהדרין הרבה תורה למדתי כו' ע"ש ובהדיא קאמר התם ס"פ ד' מיתות אוי לכם ב' זרועותי שהן כב' ס"ת שנגללין כו' וע"ש בחידושינו וק"ל:

לא תיתני ענוה כו' ולא תיתני יראת חטא דאיכא אנא. אין דרך החכמים להתפאר ולהשתבח במעלתם וכמ"ש יהללוך זר ולא פיך מ"מ כדי שלא יהא שונה הברייתא בטעות אמרו כן דלא בטלה משמת רבי גם לא היה לו שבח בדבר באותו דור כמ"ש ויראי החטא ימאסו וק"ל:

ביש נוסחאות מסיים הכא רבי פנחס ב"י אומר זהירות מביאה לידי זריזות כו'. וכבר הוא מפורש באורך בחידושינו בפרק קמא דע"ז ושם מקומו בברייתא ואפשר דמייתי ליה הכא בסוף המסכתא דחשיב נמי במתניתין דהכא אלו העשרה מעלות שהיו בחכמים הראשונים שבטלו משמתו ומשחרב ביהמ"ק והאל יזכינו להחזיר עטרה ליושנה ויקוים בנו כאמור כי כולם ידעו דעת ה' גו' אכי"ר:

הדרן עלך עגלה ערופה וסליקא לה מסכת סוטה